نړیوال خصوصي حقوق

(د بهرنیانو حقوق او وجایب)

لیکوال

عبدالوهاب

کال : ۱۳۹۳

Ketabton.com

www.ketabton.com په انترنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بهرنيانو حقوق او وجايب

ليکوال :	عبدالوهاب
د چاپ شمير:	۱۰۰۰ ټوکه
خپرونکي :	علمي خپرندويه ټولنه / گرديز
کمپوز :	په خپله ليکوال
ډيزاين :	سيدرحيم کوچي
چاپ کال	۱۳۹۳

د چاپ ټول حقوق له خپرندويه ټولني سره خوندي دی

د ترلاسه کيدو ځايونه

علمي کتاب پلورنځی

پکتيا ، د گرديز ښار، غزني لين، د عبدالحميد گرديزي مارکيټ ، افغانستان

اړيکشميرې : ۰۷۷۲۹۳۶۳۴۱-۰۷۷۲۲۸۸۱۹۰

برېښناليک : ilmiketabtoon@yahoo.com

پکتيا: اوښتون خپرنديه او کلـــــــتوري ټولنـــــــــــه

خوست: رحيمي کـــــــــــتاب پلـــــــــــــــورنځي

جلال اباد : مـــــومند کـــــــــتاب پلـــــــــــورنځي

جلال اباد: گـــــودر کــــــتاب پلــــــــــــورنځي

کابل: خــــــــيبر کــــــــتاب پلـــــــــــورنځي

کابل: مســــــــتقبل کـــــــتاب پــــــــــــلورنځي

کندهار: صــــــــداقت کــــــتاب پلـــــــــــورنځي

هلمند: سيدجــــــــمال الدين کـــــــــتاب پلـــــــــورنځي

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

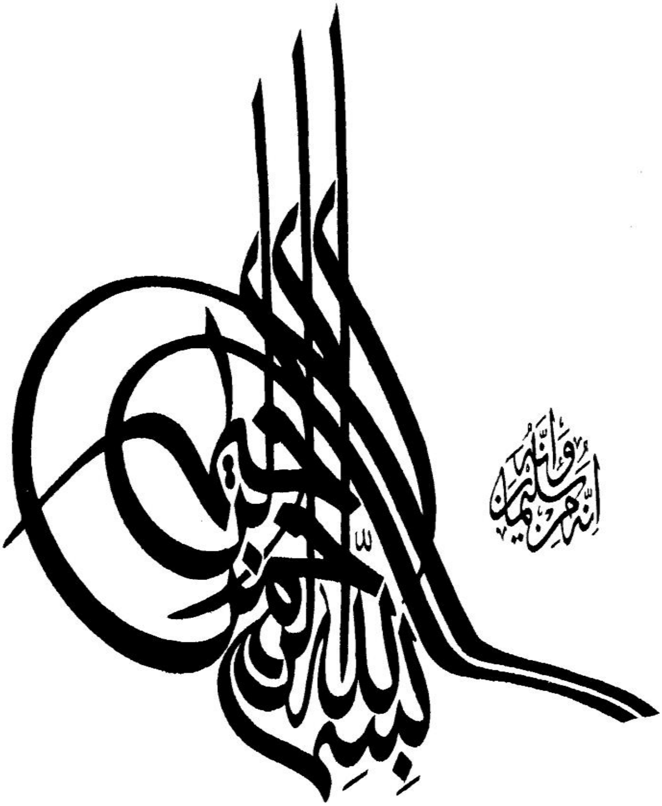

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندویه ټولنې یاداښت

علمي خپروندویه ټولنه هلې ځلې کوي ترڅو هغه علمي اثار چې د چاپ څخه پاتې دي په لوړ کیفیت سره چاپ کړي چې په همدې لړ کې داځل د محترم استاد عبدالوهاب نوی علمي اثر چې د (بهرنیانو حقوق) تر عنوان لاندې یې په خپله مورنۍ ژبه پښتو باندې لیکلی دی چاپ کړ، نوموړی کتاب(دبهرنیانو حقوق) چې موضوعات یې د افغانستان په بیلا بیلو پوهنتونو کې د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځیو کې تدریس کیږي تر دې مهاله په پښتو ژبه ندی چاپ شوی او د لومړي ځل لپاره د ښاغلي استاد عبدالوهاب د هڅو په پایله کې د درنو استادانو، محصلینو او نورو لوستونکو خدمت ته وړاندې شو.

په همدې ډول علمي خپرندویه ټولنه تل هڅې کوي چې د ښاغلي وهاب صیب د کتاب په څیر نورو ارزښتناک کتابونه چاپ کړي او د درنو لوستونکو د مطالعې تنده پرې ماته کړي. په پای کې علمي خپرندویه ټولنه ښاغلي لیکوال ته د نوموړي اثر مبارکي وایي او په راتلونکي کې ورته د نورو علمي اثارو په لیکلو او ژباړلو کې د لوی رب له دربار څخه د توفیق غوښتنه کوي.

قاری محمد نسیم سعادت

د علمي خپروندوی ټولني مشر

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیل خبرې

لکه څه ډول چې پوهیږو اوسنی عصر یا نننۍ نړۍ د روابطو، اړیکو او همدارنګه د تګ راتګ نړۍ ده یعنی په اوسني وخت کې بشر د خپل متبوع هیواد په قلمرو کې منحصر او محصور نه دی بلکې د انسانانو تر منځ روابط او اړیکې د ښار او هیواد د څلور دیوالیو د محدودې څخه وتلي او په نړیواله کچه یې پراختیا پیداکړیده. نن ورځ په میلیونونو کارکوونکي د خپلو متبوع هیوادونو پرته په نورو بهرنیو هیوادونو کې په مختلفو کارونو بوخت او مشغول دي، په لسګونو زره خلک د محصل، محقق او استاد په نوم د بهرنیو هیوادونو په پوهنتونونو کې په مختلفو برخو کې مصروف دي، په زرګونو سوداګر دخپل متبوع هیواد د سرحدونو څخه دباندې په بهرنیو هیوادونو کې دخپلو سوداګریزو مالونو د خرڅولو او اخیستلو لپاره هڅه او کوشش کوي او په میلیونونو پناه وړونکي او کډوال د نړۍ په مختلفو هیوادونو کې ژوند کوي، چې د مختلفو قوانینو، فرهنګونو، مادي او معنوي ارزښتونو سره مخامخ کیږي. خلاصه دا چې هره لحظه په لسګونو زره انسانان د غیر قابل اجتناب ضرورتونو په اساس د خپلو متبوع هیوادونو د پولو او سراحداتو څخه بهر او د نورو هیوادونو سرحداتو او خاورو ته داخلیږي او د یوه ټاکلي وخت لپاره هلته ژوند او استوګنه کوي، چې نوموړي افراد باید د ځینو حقوقو څخه برخمن او د ځینو وجایبو متحمل شي، یعنی د خپل ځان په مورد باید د قوانینو له حیثه یو واضح او غیر مبهم وضعیت ولري. او که بهرنیان د عمومي او خصوصي حقوقو له حیثه محدودیتونه ولري باید مشخص او واضح شي. په همدې ترتیب سره که بهرنیان په ځینو مواردو کې د زیاتو خصوصي حقوقو څخه برخمن وي هغه هم باید مشخص شي. نو پدې اساس نن ورځ د پخوانیو دورو برعکس، چې بهرنیان په محل اقامت یا میزبان هیواد کې د حداقل حقوقو څخه برخمن نه وو، بهرنیان د ژوند په مختلفو اقتصادي او ټولنیزو برخو او په ځانګړي ډول دخصوصي حقوقو او قسماً د یو سلسله عمومي حقوقو څخه هم برخمن دي، چې د یو لړ حقوقو څخه د بهرنیانو برخمن کیدل له یوه هیواده تر بل هیواد پورې توپیر لري، خو عمدتاً په هیوادونو کې د خصوصي حقوقو څخه برخمن کیدل په متقابله

په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني، سیاسي او عملي رویې (چلند) او ځینی وختونه په دوه اړخیزو او څو اړخیزو تړونونو پورې تړاو لري. په همدې ترتیب سره بهرنیان نن ورځ په محل اقامت هیواد کې د یوسلسله هغه حقوقو څخه برخمن دي، چې د بشر د ژوندانه لپاره اړین او لازمي دي لکه د ژوند حق، د آزادی حق، د مذهبي مراسمو د اجراکولو حق، د تحصیل حق، د ورود حق، د عبور حق، د اقامت حق، د خروج حق، د غیر منقولو اموالو پرته د مال او ملکیت د لرلو او مصونیت حق، د مسکن د مصونیت حق او داسې نور...

اساساً د بهرنیانو نوموړي بشري حقوق په مهمو نړیوالو اسنادو کې لکه د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه، د بشر حقوقو نړیواله اسلامي اعلامیه، د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق، د پناه وړونکو په وضعیت پورې اړوند کنوانسیون او د بهرنیانو په مورد د ملګرو ملتونو په اعلامیه کې هم په پراخه پیمانه سره منعکس او تضمین شویدي، همدارنګه د بهرنیانو نوموړي حقوق د افغانستان د مدونو حقوقو دورې له پیل (۱۳۰۱کال) راپدیخوا د افغانستان په مختلفو قوانینو کې هم منعکس شویدي، چې پدې اثر کې د بهرنیانو حقوق او وجایب د هیواد د نافذه قوانینو او نړیوالو معتبرو اسنادو له نظره د مطالعې او بررسی لاندې نیسو.

بناً په نړیواله کچه د موضوع اهمیت او په ملي ژبو او بالخصوص په پښتو ژبه کې پدې مورد د معلوماتو عدم مجودیت دې ته وهڅولم، چې پدې هکله مطالعه او تحقیق پیل کړم تر څو له یوه پلوه بهرني اتباع د محل اقامت هیواد نافذه قوانینو او مقرراتو له لارې د بهرنیانو لپاره په رسمیت پیژندل شویو حقوقو څخه خبر او معلومات ترلاسه کړي او له بله پلوه نور خلک او په ځانګړي ډول د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی محصلین، چې په راتلونکي کې د قانون او عدالت مجریان دي د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو څخه، چې د افغانستان په مختلفو قوانینو او نړیوالو معتبرو اسنادو کې یې انعکاس موندلی لازم معلومات ترلاسه کړي.

بناپردې پدې لیکنه کې پر داخلي او خارجي منابعوسربیره د امکان تر حده د ټولو هغه قوانینو او مقرراتو څخه هم استفاده شویده، چې د بهرنیانو په حقوقو او وجایبو پورې د اړوندو احکامو لرونکي دي. په همدې ترتیب سره د هغه نړیوالو اسنادو څخه هم استفاده شویده، چې د بهرنیو اتباعو دحقوقو او انساني کرامت د ساتنې

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د نړيوالې ټولنې له لورې تدوين او تدوين شويدي، چې دا سناد عمدتاً د بشر حقوقو نړيوالې اعلاميې، د بشر حقوقو نړيوالې اسلامي اعلاميې، د مدني اوسياسي حقوقو نړيوال ميثاق، د پناه وړونکو په وضعيت پورې اړوند کنوانسيون او د بهرنيانو په مورد د ملګرو ملتونو اعلاميې ته شامليږي.

او په اخر کې د شيخ زايد پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی د ټولو استادانو او په ځانګړي ډول د پوهنيار محمد شفيق مندوزي څخه زياته مننه کوم، چې د دې ليکنې په ليکلو کې راسره زياته همکاري او علمي لارښوونې کړيدي د خدای(ج) له درباره ورته د اوږد ژوند او په کارونو کې د بريالتوب غوښتنه کوم.

په درنښت

عبدالوهاب

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د محترم عبدالوهاب د "د بهرنیانو حقوق او وجایب" تر عنوان لاندې علمي او څېړنیزه لیکنه، مې په غوراو دقت له سر څخه تر پایه ولوستله، زما له نظره نوموړي لیکنه چې د نړیوالو خصوصي حقوقو د ډیرې مهمې موضوع په رابطه لیکل شویده، یوه عمده ښیګڼه یې دا ده چې د دې اثر په لیکلو کې د نویو او لومړۍ لاس داخلي او خارجي سرچینو څخه استفاده شویده، او هم د افغانستان د قوانینو موقف د هرې موضوع په رابطه پکې روښانه شویدی.

نوموړي اثر په شکلي بڼه په دوه فصلونو کې ترتیب شویدي چې په لومړی فصل کې د بهرنیانو عمومي پیژندګلوي، د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر، د بهرنیانو ډولونه، د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو مباني او د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو منابع په پنځو مبحثونو کې او په دوهم فصل کې په افغانستان کې د بهرنیانو حقوقو او وجایب د عمومي او خصوصي حقوقو په ساحه کې او همدارنګه د بهرنیانو د اقامت، عبور او خروج حقوق او د بهرنیو حکمي اشخاصو حقوق په ترتیب سره په څلورو مبحثونو کې لیکل شویدي.

نوموړی لیکنه چې په روانه او ساده پښتو ژبه لیکل شوي، د پښتو ژبې لیک دود هم پکې په ښه ډول رعایت شویدی او د بهرنیانو په حقوقو او وجایبو پورې د اړوندو مسایلو او موضوعاتو اړخونه په واضع او مفصل ډول څیړل شویدي، چې د موضوع په رابطه پکې ټول اړین او ګټور معلومات پکې راټول شویدي.

پخپل نوبت سره په پښتو ژبه د دا ډول مغتنم اثر لیکل یوه لویه لاسته راوړنه بولم او د افغانستان د ټولو پوهنتونو د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځیو د محصلینو او په عموم کې د کتاب او مطالعې مینه والو ته د د ې اثر د مطالعې توصیه کوم. او لیکونکي ته یې د ژوند په ټولو چارو کې د بریالیتوب او کامیابی غوښتنه کوم.

په درنښت

پوهنمل محمدالله مندوزی

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبی انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شيخ زايد پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی ريس

تقريظ

انسان د انسانيت له مخې اړ دی چې انساني ارزښتونه وپيژني، ويې پالي او د هغوی درناوی وکړي، هر څومره چې د انسان په ژوند کې د انساني ژوند د اړتياوو او غوښتنو د رفع کولو په موخه علمي او انساني مبارزه او هڅې شتون ولري نو په همغه اندازه سره انساني لوړ ارزښتونه او معيارونه هم خوندي کيږي. هر انسان په ټولنه کې د يو لړ حقوق تر څنګ د يو لړ وجايبو سره نږدې ته سترګې غړوي، هغوی چې په ټولنه کې د خپلو حقوقو ترڅنګ خپل وجايب درک کړي نو له شک پرته چې ځان هره شيبه او هره لحظ د ټولنې پر وړاندې مسوول بولي، د ۲۱ پيړۍ انسان د نړيوال کلي اوسيدونکی دی، د يو کليوال په عنوان اړ دی چې د کليوالو له حقوقو او وجايبو ځان خبر کړي، هر څومره چې د انسان پوهه په دې اړه ژوره وي نو په همغه اندازه په دې کلي کې د ټولو انسانانو حقوق خوندي او وجايبو ته ژمن وي . محترم ورور عبدالوهاب يو له هغې ځوانانو له ډلې څخه دی چې په خپل کم عمر کې يې په خپل مسلک کې د عمر په نسبت زيات مزل کړی، د حقوقو د بخش يوه مهمه او ژوره برخه يې څيړلي، ډېر ښکلي اود مسلک اړوند مواد يې په ډېر ښکلي شکل نه يوازې دا چې راټول کړي بلکې په ډېره خوږه او روانه ژبه يې بيان کړي دي. د ليکونکي دا مهمه علمي او مسلکي ټولګه نه يوازې دا چې دده د علمي پانګې په پياوړتيا کې مهمه ثابته شوي بلکې ددې مسلک د پلټوونکو او لټوونکو په لار کې هدف ته د رسيدو له پاره ښه موکه په لاس ورکوي، هغه څه چې د حقوقو پوهنځي د يو زده کړيال له پاره ډېر اړين دي، ليکونکي په ډېر ښکلي انداز په دې علمي ټولګه کې راټول کړي، هغه څه چې

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان یې د ډېرو کتابونو د مطالعې څخه په لاس راوړلی شي د لیکونکي همدا یوه ټولګه یې انسان ته په ګوتو ورکوي، دا چې نړۍ د نړیوالتوب اصل ته په پام سره په یو کلي او کور بدله شوي نو همدې ټکي ته په پام سره په دې کلي کې اوسیدل دده ایجاب کوي چې یو د بل په حقوقو او د حقوقو پر وړاندې یو د بل په وجایبو ځانونه خبر کړو، محترم عبدالوهاب، د وخت د غوښتنې سره سم دا موضوع په ډېر ښکلي شکل شربلي او بالاخره یې په ډېره روانه ژبه د حقوقو د مسلک د مینوالو له پاره وړاندې کړي، هغه څه چې په دې ټولګه کې ډېر مهم دي هغه دا دي چې ډېر لوی او مهم مسایل یې په ډېر لنډ او ښکلي شکل سره بیان کړي او راټول کړي دي، ډېر ژور مسایل یې په ډېرو لنډو او پر معنی الفاظو کې ښکاره کړي. زه نه یوازې دا چې د ګران عبدالوهاب دا علمي هڅه او کړنه ستایم بلکې په دې عرصه کې ورته د لا زیاتو بریاوو غوښتونکی یم، کران ورور عبدالوهاب که د خپل مسلک سره خپله مینه همداسې جاري وساتي نو له شک پرته چې په ډېره کمه موده کې به د خپل مسلک په یو ځلیدونکي ستوري بدل شي. هیله مې داده چې زمونږ ځوان نسل د لیکونکي په لار قدم کیږدي او دداسې علمي پنځونو په مټ د خپلې کړیدلي، ځوریدلي ، جنګ او جګړې وهلي ټولنې له پاره د خدمت مصدر وګرځي.

په ټوله علمي او هیوادنۍ مینه

استاد میرولي جان لکنوال

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

محترم عبدالوهاب، چې خپله علمي او څېړنیزه لیکنه یې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تر عنوان لاندې لیکلې، نوموړې لیکنه مې له سر څخه تر پایه مطالعه کړه او د نوموړې لیکنې په مورد خپل نظر په لاندې ډول څرګندوم:

نوموړی علمي لیکنه د مطالبو په لړلیک، د پیل خبرو او مقدمې سربیره په دوه فصلونو کې ترتیب او لیکل شویده، چې په لومړي فصل کې د بهرنیانو عمومي پېژندګلوي، د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر، د بهرنیانو ډولونه، د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو مباني او د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو منابع او په دوهم فصل کې په افغانستان کې د بهرنیانو حقوق او وجایب د عامه حقوقو او خصوصي حقوقو په ساحو کې او پدې سربیره د بهرنیانو د اقامت، عبور او خروج حقوق او همدارنګه په افغانستان کې د بهرنیو حکمي اشخاصو حقوق او وجایب په مفصل ډول سره څېړل شویدي او په پای کې د یوې پایلې او نتیجه ګیری په شکل سره اختتام مومي.

نوموړی لیکنه چې په روانه پښتو ژبه لیکل شوي او د پښتو ژبې لیک دود پهم پکې په ښه ډول رعایت شوی، پر معتبرو داخلي او بهرنیو منابعو سربیره د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد د هیواد نافذه قوانینو او مقرراتو او نړیوالو قواعدو او کنوانسیونونو څخه هم استفاده شوي.

د یادولو وړ ده، چې د دا ډول اثر تحقیق او لیکل په عملي او اکاډمیکه ساحه او خاصتاً د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی د محصلینو لپاره ګټور او هغوی ته د نوموړی اثر د مطالعې توصیه کوم پردې او د هغې لیکوونکي ته د خدای(ج) له دربار څخه د لازیاتو بریالیتوبونو غوښتنه کوم.

په احترام

پوهنیار محمد شفیق مندوزی

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ زاید پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی استاد

لړلیک

موضوع صفحه

لومړی فصل...25

کلیات...25

لومړی مبحث...25

د بهرني تعریف او عمومي پیژندګلوي...25

۱- لغوي تعریف...25

۲- اصطلاحي تعریف...25

۳- حقوقي وضعیت (حقوق او وجایب)...27

دوهم مبحث...30

د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر...30

لومړی پراګراف...30

په نړۍ کې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر...30

لومړی جز - په ابتدائي ټولنو کې د بهرنیانو حقوق او وجایب...30

الف - په پخواني یونان کې د بهرنیانو حقوق او وجایب...31

ب - په پخواني روم کې د بهرنیانو حقوق او وجایب...32

دوهم جز - په منځنیو پیړیو کې د بهرنیانو حقوق او وجایب...33

دریم جز - په اوسني عصر کې د بهرنیانو حقوق او وجایب...35

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

موضوع صفحه

دوهم پراګراف 36

په افغانستان کې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر 36

لومړۍ جز - د امان الله خان د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب........36

دوهم جز - د نادرخان د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب...............38

دریم جز - د ظاهر شاه د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب 39

څلورم جز - د داؤد خان د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب 41

پنځم جز - د دیموکراتیک ګوند د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب 42

شپږم جز - د مجاهدینو د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب 44

اووم جز - د طالبانو د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب 44

دریم مبحث.. 45

د بهرنیانو ډولونه 45

لومړۍ پراګراف - د معاصرو حقوقو له نظره د بهرنیانو ډولونه.......................45

لومړۍ جز - عادي بهرنیان..46

الف - مقیم بهرنیان..46

۱- دایمي اقامت 47

۲- موقتي اقامت 47

دوهم جز - کډوال (مهاجر)..47

مهاجرت ډولونه.. 48

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف - فردي مهاجرت 48

لړلیک

موضوع صفحه

ب - تولیز مهاجرت 48

ج - اجباري مهاجرت 49

د- اختیاري مهاجرت.. 49

ه - قانوني مهاجرت 49

دریم جز – پناه اخیستونکی 51

ځلورم جز - توریستان.. 54

پنځم جز - محصلین.. 55

شپږم جز - سوداګر 55

اووم جز - ژورنالیستان ، عکاسان او نور افراد ، چې په مختلفو مطبوعاتي او نشراتي فعالیتونو کې کار ترسره کوي.. 55

اتم جز – کارکوونکي.. 56

نهم جز - فراري مجرمین.. 56

لسم جز - د تسهیلاتو غوښتونکي 57

یولسم جز - آواره ګان.. 57

الف - جنګي آواره.. 58

ب- د طبیعي حوادثو او مصیبتونو آواره.. 58

دولسم جز- مامور 59

الف – غیر سیاسي مامور 59

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- سیاسي مامور 59
دوهم پراګراف 60
د اسلام له نظره د بهرنيانو ډولونه 60

لړليک

موضوع صفحه

لومړی جز - اهل کتاب يا اهل ذمه 60
ايا د ذمه تړون يواځې د اهل ذمه سره منعقد کېږي او که د هغې څخه پرته د نورو سره هم منعقد کيږي؟ 61
دوهم جز - مستامن 62
دريم جز - غير اهل کتاب 62
څلورم مبحث 64
د بهرنيانو د حقوقو مباني او اساس 64
لومړی پراګراف..65
داخلي قوانين (د خود الزاميت مبنا)..65
دوهم پراګراف..66
د متقابل التزام اساس (متقابل روش يا د دولتونو ترمنځ د بهرنيانو په نسبت متقابله رويه)..66
۱ – د حق د منشا په لحاظ متقابل روش..68
۲ – د يو حق د وجود شرط ، متقابل روش..68
لومړی جز- متقابل سياسي روش..69
۱ – د دوه اړخيزه معاهدو په انعقاد سره متقابل سياسي روش 69
۲- په نړيوالو او منطقوي اتحاديو پورې په الحاق سره متقابل سياسي روش 69
دوهم جز- متقابل قانوني روش..70

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جز – متقابل عملي روش 72
څلورم جز- متقابل مساعد روش 73
دريم پراګراف- په نړيوالو تړونونو کې د غړيتوب په اساس د التزام مبنا 74
لړليک

موضوع صفحه

الف- فلسفي او اخلاقي نظريه 76
ب - سياسي نظريه 77
دريم مبحث.. 79
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو منابع.. 79
لومړی پراګراف 79
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو داخلي منابع 79
دوهم پراګراف 80
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو نړيوالې منابع.. 80
لومړی جز - د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه.. 81
دوهم جز - د هغه اشخاصو په مورد چې د محل اقامت هيواد تابعيت نلري د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې د ۱۹۸۵ کال اعلاميه 82
دريم جز – د پناه وړونکو د وضعيت په مورد د ۱۹۵۱کال کنوانسيون 83
دوهم فصل 84
په افغانستان کې د بهرنيانو حقوق او وجايب 84
لومړی مبحث.. 84
د عامه حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوقو او وجايب 84
لومړی پراګراف 85

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اساسي حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب.................................85
لومړی جز- د افغاني اتباعو انحصاري اساسي حقوق..85
۱- د جمهوري ریاست د مقام لپاره د نوماندۍ حق..86

لړلیک

موضوع صفحه

۲- د جمهوري ریاست د معاونیت حق..86
۳- د وزیر کیدو حق...86
۴ – د سترې محکمې په عالي شورا کې غړیتوب او د قاضي په حیث د دندې د اجرا کولو حق...87
۵- د ملي شورا د غړیتوب حق...88
۶- د لوی څارنوال او څارنوال کیدو حق...89
۷- د مدافع وکالت حق..89
۸- د رایې ورکولو(انتخابولو) حق..90
۹- د اعتصابونو او مظاهرو حق..91
۱۰- د سیاسي ګوندونو د تاسیس حق...91
دوهم جز – هغه اساسي حقوق چې بهرنیان ورڅخه برخمن دي...........................92
۱- د ژوند حق..92
۲- د آزادی او انساني کرامت حق...95
۳- د مذهبي مراسمو د اجرا کولو حق..97
۴- د مخابراتو او مراسلاتو د محرمیت حق...98
۵- په مال باندې د تعرض څخه د مصؤنیت حق...99

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- په اوسیدنځای(مسکن) باندې د تعرض څخه مصونیت................................ 101
دوهم پراګراف 103
د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب 103
لومړی جز – د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق................................ 103
۱- د برئ الذمه پیژندلو حق 103

لړلیک

موضوع صفحه

۲- د جرایمو د شخصي والي پرنسیپ حق.. 104
۳- د شکنجې او انساني کرامت خلاف جزا د ټاکنې د منع حق........................ 106
۴- د مدافع وکیل د لرلو حق.. 106
۵- د محکمې په جریان کې د ژباړن د لرلو حق...................................... 107
۶- قضا ته د مراجعې حق.. 108
دوهم جز – د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو وجایب.............................. 111
دریم پراګراف... 112
د کار حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب.................................. 112
څلورم پراګراف.. 117
د مالي حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو وجایب 117
دوهم مبحث 118
د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب 118
لومړی پراګراف 119
د عیني حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او د هغې محدودیتونه................... 119
دوهم پراګراف.. 121

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فاميل حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب...................................121
لومړی جز – د ازودواج عقد په مورد د بهرنيانو حقوق.................................121
الف - د ازدواج په متني قواعدو د تطبيق وړ قانون..122
ب – د ازدواج په شکلي شرايطو د پلي کيدو وړ قانون..122
دوهم جز – د طلاق په مورد د بهرنيانو حقوق...123

لړليک

موضوع صفحه

دريم جز – د ازدواج عقد په مالي آثارو د پلي کيدو وړ قانون...........................124
څلورم جز – په قضائي تفريق د پلي کيدو وړ قانون..125
پنځم جز – د والدينو او والدانو ترمنځ په وجايبو باندې د تطبيق وړ قانون.........126
دريم پراګراف 126
د وجايبو حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب...................................126
لومړی جز – د عقد څخه د ناشي وجايبو په مورد د بهرنيانو حقوق.....................127
الف – د طرفينو د اختياري اقامتګاه قانون..127
ب – د عقد د تکميل د محل قانون : 127
ج- د ارادې د انتخاب قانون: 128
د – د عقد د محل قانون:...129
دوهم جز – د حقوقي حوادثو څخه په ناشي وجايبو باندې د پلي کيدو وړ قانون 129
څلورم پراګراف...130
د تجارت حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب 130
پنځم پراګراف..132
د ميراث حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق 132

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم مبحث 132
د بهرنيانو د ورود ، عبور ، اقامت او اخراج حقوق او دهغې محدوديتونه........... 132
لومړی پراګراف 133
د بهرنيو اتباعو د ورود حق 133
لومړی جز – د بهرنيانو د قبول مطلقه آزادي 133

لړليک

موضوع صفحه

دوهم جز- د بهرنيانو د قبول محدوديت.. 134
الف- پاسپورت او د هغې ډولونه.. 135
۱- سياسي پاسپورت 136
۲- د خدمت پاسپورت 137
۳- تحصيلي پاسپورت... 138
۴- عادي پاسپورت 138
ب – ويزه او د هغې ډولونه.. 139
۱- ورودي ويزه... 139
۲- د اقامت ويزه 142
۳- د ترانزيټ ويزه... 142
۴- دوه طرفه تيريدو (ډبل ترانزيت) ويزه... 143
۵- د سياحت ويزه 143
۶- د تګ او راتګ ويزه 144
۷- د زياتو سفرونو(کثير المسافرت) ويزه.. 144
۸- د وتلو(خروجي) ويزه... 144

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم جز – افغانستان ته د بهرنیو اتباعو د ورود حق استثنات 146
دوهم پراګراف.. 147
د بهرنیو اتباعو د اقامت حق 147
لومړی جز – موقت اقامت 147
دوهم جز – دایمي اقامت 149

لړلیک

موضوع صفحه
دریم پراګراف 150
د عبور حق... 150
دریم پراګراف 151
د خروج حق.. 151
تبصره – اخراج 153
څلورم مبحث... 157
په افغانستان کې د بهرنیو حکمی اشخاص حقوق او وجایب.............................. 157
لومړی پراګراف.. 158
د بهرنیو حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه... 158
الف- د بهرنیو انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه..................... 158
ب- د غیر انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه 160
دوهم پراګراف.. 161
د بهرنیو حکمي اشخاصو حقوق او وجایب.......... 161
پایله.. 164
ماٴخذونه.. 167

په انترنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه

لکه څه ډول چې واضح ده د بهرنیانو حقوقي وضعیت یا حقوق او وجایب د نړیوالو خصوصي حقوقو د عمده او او اساسي مباحثو څخه ګڼل کیږي ، چې البته په نننی نړۍ کې د ارتباطي وسایلو، د مختلفو هیوادونو د اتباعو د تګ او راتګ، په فني او تخصصي برخو کې د بهرنیانو د کاري ځواک او تخصص څخه د استفادې پراختیا او د توریزم، مهاجرت او نړیوال تجارت زیاتیدل او همدارنګه د فرهنګي او علمي مبادلاتو توسعه او انکشاف د دې سبب شول، چې د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې یو زیات شمیر بهرنیان په موقتي یا دایمي ډول د خپلو متبوع هیوادونو پرته په نورو هیوادونو کې ژوند وکړي، پرته له دې چې خپل اصلي تابعیت تغیر کړي او یا د هغې د تغیر کیدو قصد او اراده ولري. طبعاً چې په نورو هیوادونو کې د بهرنیانو اوسیدل د هغوی لپاره له ځان سره یو سلسله حقوق او وجایب لري، چې نوموړي حقوق او وجایب له یو هیواد څخه تر بل هیواد پورې توپیر لري، له همدې امله زیات شمیر هیوادونه په خپل قلمرو کې د مقیمو بهرنیانو لپاره د نړیوالو حقوقو یا داخلي حقوقو مطابق یو سلسله حقوقي تسهیلات رامنځته کوي. دا چې آیا په یو هیواد کې مقیم بهرنیان د نړیوالو حقوقو تابع دي او که د خپل متبوع یا محل اقامت(کوربه) دولت د حقوقو تابع دي؟ پدې مورد د نړیوالو خصوصي حقوقو زیات شمیرعالمانو بحثونه کړیدي، یو ډله علماء د بهرنیانو د حقوقو رعایت کول یو نړیوال نزاکت بولي او وائي، چې نړیوال نزاکت د دې غوښتنه کوي چې د یوه هیواد په قلمرو کې بهرنیانو ته د هغوی د متبوع هیوادونو د قوانینو مطابق یو سلسله حقوق ورکړل شي. په همدې ترتیب سره بله ډله علماء د بهرنیانو د حقوقو رعایت کول د نړیوال عدالت نتیجه بولي د دې طرز تفکر پلویان څرګندوي چې نړیوال عدالت د دې غوښتنه کوي، چې بهرني اتباع په یوه هیواد

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د يو سلسله ټاکليو حقوقو څخه برخمن شي او د شخصي احوالو اړوند مسايلو کې د دوی د متبوع دولت قوانين رعايت شي او بلاخره بله ډله علماء هغه د دولتونو تر منځ د متقابل چلند او احترام پايله ګڼي.(۵۳ : ۱۲۵)

هغه څه چې پدې ځای کې د توجه وړ دي، دا دي چې په نړيوالو خصوصي حقوقو د بهرنيانو لپاره حد اقل حقوق مشخص شويدي او دولتونه هر وخت، چې خپل قلمرو ته د بهرنيانو د ورود او دخول موافقه وکړي او د هغوی لپاره ويزه صادره کړي، نو بايد چې د هغوی لپاره حداقل حقوق هم په رسميت وپيژني، چې د يوه انساني شخص په عنوان سره د بهرنيانو په حقوقو تيری او تجاوز د دولت د مسوليتونو باعث ګرځي، نو روښانه ده چې دولت د خپلو ټولنيزو او اقتصادي مصلحتونو په نظر کې نيولو سره هيواد ته د بهرنيانو ورود او دخول محدود او يا د بهرنيانو ورود او اقامت تشويق کړي او په هيواد کې د بهرنيانو د اقامت يا خارجي پانګونې د تشويق په منظور او د خارجي خدماتو څخه په استفادې سره د هغوی لپاره حداقل حقوق وپيژني .نو بنا پر پورته ذکر شويو ځرګندونو سره پدې ليکنه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب په دوو فصلونو کې، چې په لومړي فصل کې د بهرنيانو حقوق او وجايب په پنځو مبحثونو کې په ترتيب سره د بهرنيانو عمومي پيژندګلوي، د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو تاريخي سير، د بهرنيانو ډولونه، د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو مبانی او د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو منابع او په دوهم فصل کې په افغانستان کې د بهرنيانو حقوقو او وجايب او د هغې محدوديتونه په څلورو مبحثونو کې په ترتيب سره د عمومي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب، د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب، د بهرنيانو د ورود، عبور، اقامت او خروج حقوق او د بهرنيو حکمي اشخاصو حقوق او وجايب د څيړنې او مطالعې لاندې نيسو.

د تحقيق ضرورت او هد ف

په اوسني عصر کې چې د نړيوالو ارتباطاتو او د اطلاعاتو د تبادلې عصر دی د بشري ټولنو په اړيکو باندې د ملي او نړيوالو حاکمو قواعدو په قلمرو کې د بشري ټولنې په حقوقي اړيکو باندې د پلي کيدونکو قواعدو د بررسی او نوي کتنې ضرورت زيات محسوسيږي. نن ورځ دا ممکنه نه ده، چې د بهرنيانو په نسبت بې اعتنا پاتې شو

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دهغې لپاره د بشري ژوندانه په مختلفو اړخونو کې مقررات او قوانین تنظیم نکړو، ځکه میزبان هیوادونه کولای شي چې د هغوی د فکري توانمندیو او مادي پانګو څخه د خپل هیواد د رشد په مورد استفاده وکړي. لدې جهته پدې تحقیق کې هڅه او کوشش شویدی تر څو د بهرنیانو د حقوقي وضعیت مختلف اړخونه او حالات بیان شي چې د دې اثر عمده او اساسي هدفونه عبارت دي له :

- په هیواد کې د بهرنیانو د حقوقو د مختلفو اړخونو او حالاتو مطالعه او بررسي، چې په هغې کې ټول هغه حقوق چې بهرنیان یې په افغانستان کې لري او څرنګه کولای شي چې د دغه حقوقو څخه استفاده وکړي.
- په هیواد کې د بهرنیانو د مکلفیتونو او وجایبو درک او پیژندنه، چې دهغې په موجب یو بهرنی په میزبان هیواد کې کوم ډول وجایب لري تر څو هغه رعایت کړي.
- د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی د محصلینو، مدافع وکیلانو او نورو اشخاصو لپاره د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد د زیاتو معلوماتو راټولول.
- په مورد نظر هیواد کې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد د نړیوالو منل شویو اصولو په اساس د حقوقو او وجایبو د درک او پیژندلو لپاره د هغه هیوادوالو سره د مرستې لپاره، چې بهرنیو هیوادونو ته د سفر قصد او اراده لري.
- د نړیوالو خصوصي حقوقو مضمون لپاره د ممد درسي موادو د تهیه او جمع کولو لپاره، چې د بهرنیانو حقوق او وجایب یې یو د عمده مباحثو څخه دی.
- د هیواد د هغه نافذه قوانینو، احکامو او مقرراتو جمع بندي کول او پیداکول چې د بهرنیانو لپاره یې په افغانستان کې حقوق او وجایب په رسمیت پیژندلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو په مورد په نړيوالو اسنادو کې د احکامو او موادو پيداکول او مطالعه کول.
- د هيواد د نافذه قوانينو او پخوانيو قوانينو د نيمګړتياوو او نواقصو څرګندول، چې د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو په مورد يې لري.

لومړی فصل

کليات

پدې فصل کې به د بهرنيانو په مورد بهرنيانو پيژندنه او تعريفات، د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو تاريخي سير، د بهرنيانو ډولونه او د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو منابع په څلورو مبحثونو کې په لاندې ډول د مطالعې لاندې ونيسو:

لومړی مبحث

د بهرني تعريف او عمومي پيژندګلوي

۱- لغوي تعريف

بهرنی[1] يا خارجي په لغت کې د ناآشنا (۵۲ : ۳۳۵) او په بل دولت پورې د مربوط شخص څخه عبارت دی (۶ : ۴۰۸)

۲- اصطلاحي تعريف

د بهرني په مورد بيلابيل تعريفونه شتون لري چې څو يې په لاندې ډول ذکر کوو:

د پرنسيپ له مخې بهرنی هغه چاته ويل کيږي چې په هغه هيواد کې چې پکې استوګنه ولري د هغې تابعيت ونلري (۵۷ : ۳۴) يعنی بهرنيان هغه وګړو ته وايې چې په يوه دولت کې اوسيږي او د هغې دولت تابعيت ونلري. همدارنګه د بهرني يا خارجي اصطلاح په هغه شخص باندې اطلاق کيږي، چې د محل اقامت دولت

[1] Alien - Foreigner

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تابعیت ونلري که هغه د بل دولت د تابعیت د لرلو له امله وي او یا د هیڅ دولت د تابعیت د نه لرلو له امله وي او هم یې د محل اقامت دولت په نسبت سیاسي ، حقوقي او فرهنګي تړاو او رابطه نه وي برقراره شوي (۵۵ : ۱۳).

او یا د بهرني یا خارجي اصطلاح د تبعه یا داخلي په مقابل کې استعمالیږي او نوموړي اصطلاح په هغه خلکو باندې اطلاق کیږي، چې د محل اقامت دولت تابعیت ونلري که د محل توقف څخه د بل دولت تابعیت ولري او یا د هیڅ دولت تابعیت ونلري یعنی آپاترید وي.(۳ : ۱۷۶) په نړیوالو خصوصي حقوقو کې بهرنی یا خارجی هغه فرد دی ، چې د میزبان دولت تابعیت ونلري او د خارجي دولت تابعیت ولري همدارنګه هغه اشخاصو ته هم بهرنیان ویل کیږي چې هیڅ تابعیت ونلري.(۱۵: ۸۵) .

په فقهي کتابونو کې بهرنی یا بیګانه هغه شخص ته ویل کیږي، چې نه اسلام ومني اونه د ذمه تړون انعقاد ته اقدام وکړي، په بل عبارت په فقهي ادبیاتو کې غیر ذمي کافر په اوسنیو حقوقو کې د بهرني مفهوم افاده کوي، په بهرني باندې د غیر ذمي کافر تطبیق د بهرني عام ترین مفهوم دی، چې ټولو بهرنیانو او خارجیانو ته شاملیږي که پخپل قلمرو کې مقیم بهرنیان وي او یا د بل دولت په قلمرو کې مقیم بهرنیان وي.(۹ : ۲۱۲)

د افغانستان په ادارو کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقررې د ۲ مادې په دوهمه فقره کې بهرنی دا ډول تعریف شویدی ((بهرنی تبعه هغه شخص دی، چې د افغانستان تابعیت ونلري)). او د تابعیت قانون په ۳ ماده کې بهرنی دا ډول تعریف شویدی: بهرنی هغه شخص دی چې د افغانستان اسلامي جمهوریت تبعه نه وي او پرته له تابعیته شخص. همدارنګه د پناه وړونکو په حقوقي وضعیت پورې د اړوند کنوانسیون کې بهرنی دا ډول تعریف کړیدی ((بهرنی هغه چا ته ویل کیږي، چې د خپل محل اقامت هیواد تبعه نه وي)).

په حقوقي کتابونو او قوانینو کې د بهرني یا خارجي پر اصطلاح سربیره د پردي یا اجنبي اصطلاح هم کارول کیږي، لکه څرنګه چې د مدني قانون په ۲۰۰۰ ماده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو په ترمينولوژی کې د اجنبي يا پردي څخه يادونه شويده خو د افغانستان د تابعيت قانون په ۳ ماده کې د بهرني يا خارجي اصطلاح کارول شويده.

۳- حقوقي وضعيت (حقوق او وجايب)

وضعيت د يوه شي په کلي حالت يا ځرنګوالي او يا په يوه ټاکلي وخت کې د چارو د جريان او ځرنګوالي څخه عبارت دی[۶ : ۲۵۶۶]يا د اشخاصو وضعيت د اشخاصو د هغه کيفيت څخه عبارت دی، چې د يوه هيواد د جاري قوانينو له نظره يې لري[۹ : ۷۴۹] حقوقي وضعيت د شخص د حقوقي اوصافو له مجموعې څخه عبارت ده ، چې قانوناً په هغه باندې حقوقي اثار مرتب شي او هغه موارد پکې شامل دي چې د وضعيت برخې جوړوي.[۵۷ : ۸۰] خو بايد يادونه وکړو چې په حقوقي اصطلاح کې هغه اوصاف مورد نظر دي چې د انسان د شخصيت څخه غير قابل تفکيک وي . يا د بهرني د وضعيت څخه منظور هغه حقوق او وجايب دي ، چې اشخاص يې د خپل متبوع هيواد څخه بهر د خارجي والي په لحاظ لري.[۳ : ۱۷۶]

د روم په حقوقو کې کې د اشخاصو وضعيت په دريو برخو ويشل شوی وو:

۱- د آزادۍ او غلامۍ له نظره د اشخاصو وضعيت: د روم په حقوقو کې د شخص وضعيت لدې جهته چې آزاد دی او که غلام توپير درلود ، نو پدې اساس اشخاصو د حريت او برده ګی له نظره متفاوت حقوق درلودل .

۲- د شخص سياسي وضعيت : د روم په حقوقو کې د شخص سياسي وضعيت لدې نظره ، چې د روم تبعه يا د لاتيني نژاد څخه دی فرق درلود ، بنا پردې رومي اتباع د غير رومي اتباعو په نسبت د زياتو حقوقو او امتيازاتو څخه برخمن وو .

۳- د شخص فاميلي وضعيت : د روم په حقوقو کې د شخص وضعيت لدې رويه چې پلار او د کورنۍ سرپرست دی او يا زوی او د بل د سرپرستۍ لاندې قرار لري توپير درلود .

علاوه له دې درې ډوله وضعيت څخه په پخوا وختونو کې د شخص وضعيت د ټولنيزو طبقاتو له نظره هم مورد بحث وو او په نتيجه کې د هغوی حقوقي وضعيت لدې جهته چې، له کومې ټولنيزې طبقې څخه وو توپير درلود ، لکه چې په فرانسه

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د رنسانس له دورې څخه مخکې افراد د دوی په دریو طبقو ویشل شوي وو : روحانیون ، نجبا او عوام وګړي، چې د دوی حقوقو او امتیازاتو د هغوی د ټولنیز موقف له نظره فرق کولو.

نن ورځ د شخص وضعیت د حریت او غلامۍ له مخې مطرح نه دی، ځکه د ټول خلک له حقوقي نظره آزاد دي، مګر په ننیو حقوقو کې د اشخاصو د سیاسي وضعیت مورد بحث دی، د شخص وضعیت لدې جهته چې د خپل هیواد تبعه یا بهرنی دی دی توپیر کوي، ځکه د ځینو هیوادونو په قوانینو کې ځینې حقوق شتون لري، چې بهرنیان د هغه څخه محروم دي. لکه د انتخابیدلو او انتخابولو حق .

د اشخاصو وضعیت د طبقاتو له مخې، چې پخوا یې شتون درلود نن ورځ شتون نه لري، ځکه نن ورځ اصولاً ټول ټولنیز طبقات د حقوقي نظره د مساوي او برابرو حقوقو لرونکي دي. د اساسي قانون د ۲۲ مادې له مخې ((د افغانستان د اتباعو تر منځ هر راز تبعیض او امتیاز منع دی ، د افغانستان اتباع ښځې او نارینه د قانون په وړاندې مساوي حقوق او وجایب لري)) سربیره پردې د افغانستان قوانینو د بهرنیو اشخاصو لپاره خاص حقوقي وضعیت پیشبیني کړیدی ، چې کولای شو هغه د حقوقي وضعیت په نوم سره یاد کړو. (۱۸:۷۹،۸۰)

څرنګه چې دولتونه اصولاً د خپلو ملي مصالحو پر اساس د خپلو اتباعو لپاره قوانین او مقررات وضع کوي، نو د بهرنیو اتباعو د حقوقي وضعیت په مورد هم ضرور ده چې قوانین او مقررات وضع شي تر څو واضح شي چې بهرنیان په محل اقامت هیواد کې د کومو حقوقو ، مکلفیتونو او قانوني حمایتونو څخه برخمن دي او د کومو مکلفیتونو او وجایبو څخه معاف دي، د بهرنیانو څخه حمایت د یو سلسله نړیوالو عرفي او قراردادي قواعدو تابع ده ، چې پدې دوو اخرو پیړیو کې مخصوصاً د لویو قدرتونو د فشار په واسطه یې زیاته توسعه پیداکړیده . په هر حال نن ورځ د نړۍ ټولو هیوادونو د بهرنیانو لپاره حداقل حقوق په نظر کې نیولي دي اما د دې حقوقو څخه د بهرنیو اشخاصو د برخمن کیدلو او د مکلفیتونو د تحمیل د اندازې په مورد اختلاف شتون لري.(۳ : ۱۷۶)

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو هيوادونو د بهرنيانو لپاره زيات حقوق منلي دي او ځيني هيوادونه د بهرنيانو لپاره هماغه د خپلو داخلي اتباعو په حقوقو او وجايبو باندې قايل دي او بعضې هيوادونو د خارجيانو لپاره نسبتاً کم حقوق پيشبيني کړيدي ، چې عمدتاً دا مسله د هيوادونو په سياسي ، اقتصادي او ټولنيز طرزتفکر او موقعيت پورې تړاو لري.(۵۵ : ۱۵)

تر اوسه پورې د دولت په روش کې د بهرنيانو په اړه ډول ډول رژيمونه شته چې دريو ډولونو کې يې خلاصه کولی شو:

۱- ځانګړی رژيم :

هغه رژيم دی چې دولت د اتباعو په اړوند له بهرنيانو سره د متفاوتو قواعدو په بنسټ يو ډول رفتار وکړي ، يا په بل عبارت دولت د بهرنيانو لپاره ځانګړي قواعد وضع کوي چې د عامه اتباعو له قواعدو سره توپير لري ، شوني ده چې ځانګړی رژيم د اتباعو په انډول د بهرنيانو په ګټه وي يا د بهرنيانو په نسبت عامه وګړيو ته لږ امتيازات پکې په نظر کې نيول شوي وي .

۲- ملي رژيم

هغه دی چې دولت له بهرنيانو سره کټ مټ هغه روش او رويه غوره کړي ، کومه يې چې د خپل هيواد له اتباعو سره اختيار کړيده، يعنی د خپلو اتباعو په څير بهرنيانو ته هم د وضع ضمانت وکړي . خو دا بايد په ياد ولرو چې په نړۍ کې هيڅ هيواد ملي مطلق رژيم د بهرنيانو په وړاندې نشته او کيدای هم نشي، چې دا رژيم دې پلی شي، ځکه په هر هيواد کې بهرنيان په ځانګړو سيمو (سياسی او نظامي) کې نشي کولای او يا دا حق نلري چې ورشي. د بيلګې په توګه بهرنيان نشي کولای چې په دولتي حساسو او لوړو پوستونو کې ځای په ځای شي ، په ټاکنو کې د ګډون حق نه لري او د عسکري چوپړ جوګه هم نشي کيدای.

شوني ده چې په ځينو ځايونو کې عيناً لکه د هغه هيواد د عامه اتباعو په څير په دوی ورته او يو شان قوانين پلي شي . په استثنايي صورت سره په ځينو هيوادونو کې لکه د منقولو ملکيتونو نيول ، د بانکونو تاسيسول، د الوتکو په شان دارايې ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیړۍ ، د اوسپنې لیکې او دیته ورته نور د بهرنیانو لپاره شتون نلري . پدې معنی چې بهرنیان نشي کولای چې دا شیان د دوی په واک کې وي .

۳- د ښو سلوکو رژیم

د بهرنیانو په وړاندې دا رژیم پدې معنی دی ، چې د تړون په بنسټ تاسیس او تثبیتیږي او د تړون دواړه لورې اړ دي چې په ډیره لوړه کچه په کومو حقوقو کې ، چې یو بل ته قایل دي د دریم هیواد اتباعو ته هم جایز او ورته پرې قایل شي. (۱۶ : ۸۷،۸۸)

دوهم مبحث

د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر

په مختلفو ټولنو کې د بهرنیانو د حقوقي وضعیت یا حقوقو او وجایبو د تحولاتو په مورد د معلوماتو لاسته راوړل د دې موضوع د بهتر او ښه درک لپاره مفید او ضروري دي، پدې فصل کې اولاً په عمومي ډول د ابتدائي ټولنې څخه نیولې تر عصر حاضر پورې او ثانیاً په افغانستان کې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر په دوه مبحثونو کې په لاندې ډول مطالعه کوو .

لومړی پراګراف

په نړۍ کې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر

لکه څرنګه چې مو مخکې یادونه وکړه پدې مبحث کې په عمومي ډول د بهرنیانو حقوقو او وجایب په ابتدائي ټولنه ، منځنیو پیړیو او عصر حاضر کې په جلا ، جلا ډول د مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز - په ابتدائي ټولنو کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د ځینو انسان پیژندونکو د نه چندان اثبات شویو څرګندونو له مخې د انساني تاریخ په لومړنیو مرحلو کې نه د ملتونو په نوم څه موجود وو او نه د دولتونو په نوم، بلکې انسانانو د لویو ډلو او کوچنیو قبایلو په شکل سره ژوند کولو چې دا د ابتدائي ټولنې د عصر په نوم سره یادیږي. یعنی څرنګه چې پدې دوره کې خلک د طبعیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقابل کې ډېر بې دفاع وو، نو باید چې په ډله ایز ډول یې ژوند ، کار او د خپلو ځانونو څخه دفاع کړي واى. پدې حالت کې به هر کس او فرد چې د خپلې ډلې څخه بهر تللو بهرنی ګڼل کیده، چې د بهرني لقب په هغه وخت کې د دښمن معادل وو. او په هغه دوره کې د خلکو د یو ځای والي عمده عامل هم همدغه امر وو، ځکه د خپلې ډلې څخه بهر ژوند د خطر څخه ډک او د یوه فرد د توان او قدرت څخه خارج وو. په ابتدائي ټولنه کې بهرنیان د هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو او د اجتماعي ډلو څخه خارج شوي او شړل شوي دښمنان ګڼل کیدل، بنا پردې په ابتدائي ټولنو کې هغه اشخاص د ټولنیزو او فردي حقوقو څخه برخمن و ، چې د یوې خاصې ډلې په چوکاټ کې یې ژوند کولو. (۱۸ : ۸۱)

الف ـ په پخواني یونان کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د یونان ښاري دولت چې د سیاسي سازمان یو عمده شکل وو، چې د زیاتو واحدونو د ښارونو د مجموعې څخه تشکیل شوی وو، یا د یوه کوچني ښار په شکل وو چې د هغې په چاپیر باندې به معمولاً دیوالونه تاو شوي وو، چې د هغوی ډیرې کمې زراعتي ځمکې یې به یې احاطه کولې(۱۸ : ۸۱) همدارنګه یونانیانو د نړیوالو اړیکو او نړیوالو حقوقو په برخه کې چندان پرمختګ نه درلود، ځکه ځانونه یې د نورو څخه لوړ او بهتر او نور ملتونه یې وحشي او د خپلو ځانونو دښمنان ګڼل.(۱۷: ۱۹)

خو په تدریجي ډول د جنګ او تجارت دوه ګوني عوامل د بهرنیانو د وضعیت د بهبود باعث شول، په پخواني یونان کې دهر ښاري دولت تبع په بل ښاري دولت کې بهرنی ګڼل کیدو او د ښاري دولتونو تر منځ د منعقده تړونونو په اساس د بهرنیانو حقوقو ته ډیره کمه توجه او پاملرنه کیده. د آتن په ښاري دولت کې بهرنیان چې د متیک یانو په نوم سره یادیدل د نفوسو زیاته برخه یې تشکیلوله، چې غالباً په سوداګریزو او صنعتي چارو بوخت وو او د آتن په ښاري دولت کې بهرنیانو ته هیڅ سیاسي او مدني حقوق نه وو ورکړل شوي او د هغوی لپاره یوازې د اقامت او تجارت حقوق په رسمیت پیژندل شوي وو، د کلیستن د حکومت په وخت کې د آتن ښار زیات اوسیدونکي چې بهرنیان وو د ټاکلیو حقوقو لرونکي وپیژندل شول، خو د پریکلسن د حکومت په دوره کې د بهرنیانو په وړاندې د

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخت چلند څخه کار اخیستل کیدلو، پدې دوره کې بهرنیان د محدودو حقوقو څخه برخمن وو، ددې باوجود پدې دوره هغه خلک چې د بهر څخه به آتن ښار ته راتلل او د دوی په خاوره کې به یې هستوګنه کوله، نو ځانونه یې خوشحاله ښودل دغه بهرني اتباع د آتن اتباعو په نسبت د کمو حقوقو څخه برخمن وو. په آتن ښار کې میشت بهرنیان پدې ملزم وو، چې د هغې امتیازاتو او مزایاو په مقابل کې، چې ښاري دولت یې ورکوي باید هماغه مالي او نظامي وجایب هم ترسره کړي چې د آتن ښار اوسیدونکي پرې مکلف وو او ددې تر څنګ باید فوق العاده عوارض یا مالیات هم ورکړي. (۹ : ۱۸۷)

ب - په پخواني روم کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د پخواني روم په حقوقو کې اتباع او ښاریان په دوه برخو اصلي رومیانو او بهرنیانو باندې ویشل شوي وو(۵۴ : ۳۹۹) چې د بهرنیانو سره د سلوک او چلند طرز او روش د غلامانو په څیر وو، چې د شرایطو په تغیر او د روم په حقوقو کې د تحول د ایجاد څخه وروسته د بهرنیانو سره په چلند او رفتار کې هم تغیر رامنځته شو. د نورو هیوادونو د سیمو په لاسته راوړلو سره چې د هغې په اثر یې د بهرنیانو سره اړیکې ایجاد شوي نو ناچاراً یې د بهرنیانو(Perigerin) لپاره یو ډول حقوق د Jus Gentiem یا د ملتونو حقوق چې د Jus Civil حقوقوپه مقابل کې چې د رومیانو خاص حقوق وو وضع شول. د روم په حقوقو کې اساسي تغیر د بهرنیانو د حقوقي روابطو لپاره د ملتونو د حقوقو ایجاد وو، چې نوي رامنځته شوي وو او په تیرو وختونو کې د نورو ملتونو په منځ کې د دا ډول حقوقو نمونو شتون نه درلود. د روم په حقوقو کې Jus Gentiem یا د ملتونو حقوقو ته د رومي دانشمندانو، چې یوناني فلسفې د تاثیر لاندې راغلي وو په سعی او تلاش سره انکشاف ورکړل شو، چې اساس یې طبیعي حقوق دی. پدې ترتیب سره د روم دروازې د بهرنیانو په مخ خلاصې شوي او د رومیانو او نورو ممالکو د خلکو تر منځ اړیکو او روابطو پراختیا وموندله . بنا پردې د لمړي ځل لپاره په روم کې د رومیانو د حقوقو تر څنګ د بهرنیانو حقوق هم د توجه وړ وګرځیدل ، چې دا د بهرنیانود حقوقو د په رسمیت پیژندلو د شروع نقطه ده.(۱۸: ۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیسرون رومي حقوقدان د افلاطون او سقراط څخه په پیروی سره، چې په طبیعي او فطري حقوقو یې عقیده درلوده ویل چې، د آدم د عقل او فطرت څخه ناشي ثابت قانون همیشه او په هر ځای کې شتون لري او دا د رنګ، ملیت او نژاد پرته د انسانانو لپاره عام حقوق دي او وضعي قوانین هم باید تر هغه ځایه رعایت کړو چې د طبیعي قانون سره موافق وي. په نتیجه کې د ملتونو د حقوقو تر عنوان لاندې د روم حقوقو په اساس د بهرنیانو لپاره ځیني حقوق په نظر کې ونیول شول، چې د هغې اهم حقوق عبارت دي له :

۱- د بهرنیانو لپاره د اخیستلو او خرڅولو او تجارت حق .

۲- د بهرنیانو لپاره قاضي ته د مراجعي حق .

۳- بهرنیانو ته د فامیل مربوط د ځینو حقوقو ورکړه .

په ۲۱۲ میلادي کال کې د روم امپراطور (کارا کلا) د اکثره بهرنیانو لپاره رومي تابعیت او د روم د مدني حقوقو څخه د استفادي اجازه ورکړه او هغه بهرنیانو ته چې په روم کې اوسیدل او د رومي اتباعو په نسبت د کمو حقوقو څخه برخمن وو، هماغه د رومیانو پشان او د هغوی سره مساوي حقوق یې ورکړل. د روم امپراطورۍ په سقوط سره د روم حقوقي نظام هم په عمل کې له منځه ولاړ، پدې ترتیب هغه حقوق چې د روم امپراطورۍ د شګوفائې په دوره کې رامنځته شوي وو د عام عرف په شکل د یوه رهمنا په عنوان د محلي عرفونو ترڅنګ باقي پاتې شول، خو په هر حال د روم حقوق باید د بهرنیانو د حقوقو د تدوین او انکشاف د عطف نقطه وګڼو.(۹ : ۱۸۸)

دوهم جز - په منځنیو پیړیو کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

په منځنیو پیړیو کې اروپا ملوک الطوایفي جوړښت لرلو او فیوډالانو د خپلې سلطې لاندې منطقو کې حکومت کولو، پدې دوره کې سیاسي واحدونه یو د بل څخه جلا وو او د تجارت او سوداګریزو اړیکو لپاره امنیت شتون نه درلود او په زراعت پورې محدود اقتصاد د دې دورې د عمده ځانګړنو څخه دي. پدې دوره حاکم شرایط د دې سبب شول، چې د موجوده سیاسي واحدونو تر منځ روابط بر

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

قرار نشي او سیاسي او سوداګریز روابط هم په ډېره کمه اندازه وو، له همدې وجهې د بهرنیانو حقوقو ته د پاملرنې عامل او موجب شتون نه درلود. او بهرنیان د منځنیو پیړیو تر اواخرو پورې د لمړنیو یا اولیه انساني حقوقو څخه هم برخمن نه وو .

اما د منځنیو پیړیو په اواخرو کې په اروپا کې وضعیت د مرکزي حکومت په لورې حرکت وکړ او مرکزي حکومتونه تشکیل شول، چې د سیاسي وحدت ایجاد د هیوادونو اقتصادي او حقوقي شرایطو ته تغیر ورکړ او په تدریجي ډول یې د بهرنیانو لپاره ځیني حقوق په نظر کې ونیول، حتی د منځنیو پیړیو په اواخرو کې د بهرنیانو حقوق د توسعې او پراختیا په حالت کې وو، چې په کلي ډول د بهرنیانو سره د چلند او رفتار بهبودي په منځنیو پیړیو کې د سوداګرۍ او تجارت د رشد او انکشاف مهم عامل وو. د ۱۲ پیړۍ څخه وروسته په اروپا کې تجارت او سوداګرۍ رونق پیداکړ او مسافرت او تجارتي معاملات آسان شول، یعني هیوادونو د بهرنیو سوداګرو لپاره ځیني تسهیلات په نظر کې ونیول، چې پدې وخت کې خارجي تجار د زیاتو حقوقو څخه برخمن شوي وو.

د منځنیو پیړیو څخه وروسته او په خاص ډول په ۱۶۴۸ کال کې د وستفالي تړونونو د انعقاد څخه وروسته په اروپا کې هیوادونه رامنځته او ملت مفهوم پیداکړ، یعنی ملي دولتونه رامنځته شول. پدې دوره کې د حقوقو څخه د بهرنیانو استفاده یا د بهرنیانو د حقوقو اساس په نړیوالو تړونونو کې د متقابل روش په شرط سره تحقق وموند. د ۱۷ پیړۍ تجارتي تړونونو په خاص ډول سره د خپلو اتباعو په څیر د ملي چلند مطابق یې د بهرنیانو لپاره هم رفتار معین کړ. په ۱۷۸۹ کال کې د فرانسې د انقلاب په وقوع سره په اروپا کې د انساني ژوند په عرصه کې د بشر حقوق مطرح او د بهرنیانو حقوق د انساني حقوقو د یوه بُعد په عنوان د پاملرنې وړ وګرځیدل او په تدریجي ډول په فرانسه کې او نورو اروپائې هیوادونو کې د بهرنیانو لپاره مدون حقوق په نظر کې ونیول شول. د فرانسې د مدني قانون په تدوین او هم په نړیواله کچه د خصوصي روابطو په تنظیم سره اروپائي هیوادونه د فرانسې د حقوقي نظام تر تاثیر لاندې راغلل او په اروپا کې هر هیواد په شکل د اشکالو د بهرنیانو لپاره حقوق په رسمیت وپیژندل شول. او دغه حقوق په مختلفو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیوادونو کې یو شان نه وو، پدې دوره کې د هیوادونو له لورې د بهرنیانو د ورود او اقامت او حداقل حقوق په رسمیت وپیژندل شول، چې د هیوادونو د هیوادونو د سیاسي، اجتماعي او اقتصادي منافعو په اساس یو له بل څخه متفاوت وو. په ۱۹ پیړۍ کې د نړیوالو عرفي حقوقو په اساس د بهرنیانو لپاره د حداقل حقوقو معیار د دولتونو له لورې وپیژندل شو، چې په تدریجي ډول یې انکشاف وکړ د دې باوجود د حداقل حقوقو میزان چې د ټولو هیوادونو لپاره د منلو وړ وي تر اوسه پورې نه دی تعین شوی.(۱۸: ۸۲،۸۳)

دریم جز - په اوسني عصر کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

شلمه پیړۍ باید د بشر څخه د حمایت پیړۍ په نوم سره یاده شي، د ۲۰ پیړۍ له پیله د بشر حقوقو او انساني ډلو لکه د بهرنیانو او اقلیتونو د حمایت په رابطه زیات شمیر نړیوال سندونه وضع او نافذ شویدي، که څه هم شلمه پیړۍ د دوو نړیوالو جګړو او زیاتو انسانانو د وژنو شاهده وه، ولې بیا هم نشو کولای د هغه اقداماتو څخه سترګې پټې کړو، چې د بشر حقوقو د توسعې او انکشاف لپاره پدې پیړۍ کې ترسره شویدي. په ۲۰ پیړۍ کې فردي بشري حقوقو په نړیواله کچه پرمختګ وکړ او د بهرنیانو د حقوقو په مورد زیات شمیر قواعد وضع شول، د دې قواعدو له جملې څخه کولای شو چې په جنګ کې د غیر نظامي اشخاصو د حمایت مربوط د جینوا د څلورګونو کنوانسیونونو د مقرراتو څخه یادونه وکړو . که څه هم په نړیواله کچه د بهرنیانو حقوق د بین المللي معاهداتو په چوکاټ کې د پاملرنې وړ وګرځېدل، ولې تر اوسه هغې مرتبې ته نه دي رسیدلي چې د هیوادونو په عامه رویه کې مشخص شي، بلکې د داخلي مقنن په اراده پورې تړاو لري او هر هیواد په خپلو موضوعه قوانینو کې د بهرنیانو لپاره حقوق په نظر کې نیولي دي، چې معمولاً د هغه هیواد د اتباعو د حقوقو سره برابر نه وي. په نړیواله کچه د بشر حقوق.

د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې، د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق، د اقتصادي، ټولنیزو او فرهنګي حقوقو نړیوال میثاق او زیات شمیر نورو د بشرحقوقو نړیوالو کنوانسیونونو او اعلامیو په نړیواله کچه په عام بعد کې د بشر د حقوقو او په خاص بعد کې د بهرنیانو د حقوقو څخه په نړیواله کچه حمایت کړیدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثال په ډول د اروپا د بشر حقوقو کنوانسیون د ۴ پروتوکول ۴ مادې او د ۷ پروتوکول ۱ مادې ته اشاره کولای شو ، چې له دلیل پرته د بهرنیانو اخراج ممنوع ګرځوي.(۹ : ۸۳،۸۴)

دوهم پراګراف

په افغانستان کې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر

د دې لپاره چې په افغانستان کې بهرنیو اشخاصو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر مطالعه کړو، نو لازمه ده چې د تاریخي له لحاظه د دوی دورې سره تفکیک کړو. لکه څرنګه چې پو هیږو شرقیان او بالخصوص افغانان د امریکایانو او اروپایانو پر خلاف په مهمانوازی او د بهرنیانو سره په نیکه رویه باندې زیات مشهور دي، چې لدې جهته د بهرنیانو سره د افغانانو نیک چلند د دې ایجاب کوي چې دغه وضعیت یعنی د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر په ډیرو پخوا زمانو یعنی د اسلام څخه مخکې، افغانستان ته د اسلام د راتګ په وخت کې او د افغانستان په مدونو حقوقو په مفصل ډول مطالعه کړو، چې د موضوع د ډیر اوږدوالي د مخنیوي پخاطر پدې پراګراف کې یواځې د افغانستان په مدونو حقوقو کې د بهرنیانو په حقوقو او وجایبو باندې بسنه کوو. دا چې په افغانستان کې د مدونو حقوقو دوره چې د ۱۳۰۱ هجري شمسي کال څخه پیل او تر نن ورځې پورې دوام لري، په افغانستان کې مختلف حکومتونه او د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد متعدد قوانین رامنځته شویدي چې په د هر یو څخه یې په لنډ ډول یادونه کوو.

لومړی جز ـ د امان الله خان د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب

د تاریخي له لحاظه په افغانستان کې د قوانینو تدوین درست په هغه وخت کې پیل شو ، چې په ګاونډیو هیوادونو یعنې ایران او ترکیې هیوادونو په قانون باندې د متکي نظامونو د ایجاد او د خپلو هیوادونو د مترقي کولو لپاره سعی او کوشش کولو . امان الله خان هم نوموړیو او نورو هیوادونو ته سفرونه وکړل، نو ویې غوښتل چې هماغه په ایران کې د رضا شاه او په ترکیه کې د مصطفی کمال آتاترک په څیر د قوانینو په تصویب او د مرکزي حکومت په تقویت سره یو مترقي افغانستان رامنځته کړي. بنا پردې په افغانستان کې د لمړي ځل لپاره د قانون

په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړونې دوره د ۱۳۰۱ کال په اوایلو کې پیل شوه، په افغانستان کې لومړنۍ اساسي قانون د امان الله خان د حکومت پر مهال د افغانستان د عالیه دولت د اساسي نظامنامې په نوم سره د ۱۳۰۱کال د حوت میاشتې په ۱۰ نیټه وضع او نافذ شو، چې پدې نظامنامه کې عمدتاً (۲، ۱۱، ۱۴ او ۱۵) مواد د بهرنیانو په حقوقو او وجایبو پورې تړاو لري، لکه څه ډول چې په دوهمه ماده کې د نورو ادیانو د پیروانو د آزادۍ په مورد دا ډول لیکلي دي ((د افغانستان دین د اسلام مقدس دین دی او رسمي او عمومي مذهب یې پاک حنفی مذهب دی. د نورو ادیانو اهل، غیر له اسلامه په افغانستان کې شته لکه هندوان او یهودیان تر ساتنې لاندې نیول کیږي، په شرط د ورکولو د جزیه او لرلو د ممیزه نښې که آرامی او لازمي احتراماتو ته د افغانستان خلل وارد نکړي)) د نظامنامې ۱۱ ماده داخلي او خارجي مطبوعاتو ته ځانګړي شویده، چې د هغې په اساس دولت د خارجي مطبوعاتو په مورد یو سلسله محدودیتونه وضع کولای شول لکه چې ۱۱ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((چاپي پاڼې او اخبارونه د افغانستان دننه له خپلې نظامنامې سره سم ازاد دي. د اخبارونو نشر یواځې د حکومت او د افغاني اتباعو د حقوقو څخه دي. د خارجي چاپي پاڼو په باب د افغانستان حکومت ځیني قیدونه او شرطونه ایښودلای شي)) همدارنګه ۱۴ او ۱۵ مادې د خصوصي مکتبونو د ایجاد او د بهرنیانو د تدریس په مورد دا ډول صراحت درلود: کار د تدریس او سبق ورکولو، بالکل آزاد او خلاص دی، چې د عمومي معارف له نصاب سره سم هر یو له افغاني اتباعو څخه په عمومي او خصوصي ډول درس ویلای شي. مګر بهرني وګړي د افغانستان په داخل کې د مکتب د خلاصولو اجازه نلري، غیر له هغه ځینو چې د تعلیم نوکران شوي وي(۱۴ ماده). او ټول مکتبونه د افغانستان حکومت تر نظارت او تفتیش لاندې دي، حکومت د افغانستان ملت د ټولو اوسیدونکو او قومونو لپاره د یو شان او مساوي علمي تربیت لپاره په ټولو سببونو او تدبیرونو غور او کوشش کوي. مګر هغه تعلیمي قاعدې ته هیڅ خلل نه واردوي، چې په اعتقادي، اهل ذمه او امان غوښتونکو په چارو پورې مربوط وي(۱۵ ماده)

د یادونې وړ ده چې پدې دوره کې د پورته ذکر شوي نظامنامې څخه علاوه یو بل قانون د مهاجرینو د نظامنامې په نوم د ۱۳۰۵کال د عقرب میاشتې په ۱۳ نیټه نافذ شو ، چې دهغې د ۲ مادې مطابق مهاجرین په دریو برخو ویشل شوي وو، لمړۍ

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

طبقه هغه کسان وو چې د خپل متبوع دولت په اجازه د افغانستان خاورې ته داخل او افغاني تابعیت یې کسب کړی وي، دوهمه طبقه هغه کسان وو چې د سوداګرۍ او تجارت په مقصد یې افغانستان ته مهاجرت کړی وو او د افغانستان تابعیت یې ترلاسه کړی وو او دریمه طبقه هغه کسان وو چې د تجارت په مقصد افغانستان ته راغلي وو خو د افغانستان تابعیت یې نه وو تر لاسه کړی. د دې دریو واړو طبقو تر منځ عمده توپیر دا وو، چې لمړنۍ دوه ذکر شوي طبقي اشخاص د تابعیت د کسب کولو څخه وروسته د افغانستان د اتباعو د ټولو حقوقو څخه برخمن کیدل او د دریمې طبقې اشخاصو سره یې د نړیوالو حقوقو د اصولو مطابق چلند کیدو (د مهاجرینو د نظامنامې د ۲، ۳، ۴ او ۶ مادو څخه په استفاده)

د امان الله خان په وخت کې مهاجرین د مهاجرینو د نظامنامې په اساس د ځینو حقوقو څخه برخمن وو، چې دا حقوق عبارت وو له : د مذهبي مراسمو اجرا، د سوداګرۍ حق، د مسکن د لرلو حق، د طب داکتر ته مراجعې حق، د مشورې لپاره د غونډو حق په مهاجرینو پورې د مربوطو مسایلو حل کول او حاکم ته دهغې تقدیمول، د عسکري خدمت څخه معافیت او د مهاجرت څخه وروسته د شپږو کالونو لپاره د مالیاتو ورکړه.(۱۴- ۱۰۳)

دوهم جز - د نادرخان د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب

د ۱۳۰۹ کال د عقرب میاشتې په ۸ نیټه د نادر خان حکومت له لورې د ۱۳۰۱ اساسي نظامنامه په ملغی کیدو او د افغانستان اساسي اصولو په وضع او انفاذ سره د بهرنیانو حقوقو او وجاییو هم انکشاف وکړاو د هغوی د وضعیت د بهبود لپاره درې عمده اصولنامې وضع او نافذې شوي. د ۱۳۳۰ کال د جدي په میاشت کې په افغانستان کې د بهرنیو وګړو د اقامت او مسافرت اصولنامه او دهغې ضمایم، د ۱۳۳۳ کال د زمرې د میاشتې په ۵ نیټه د خارجي سرمایه ګذارۍ اصولنامه او د خارجي اتباعو د استخدام اصولنامه او د هغې ضمایم چې لمړۍ یې په افغانستان کې د بهرنیو اشخاصو په اقامت او مسافرت، دوهمه ضمیمه یې په افغانستان کې د بهرنیو حقیقي او حکمي اشخاصو د پانګونې او دریمه ضمیمه یې په افغانستان کې د بهرنیو حقیقي اشخاصو د استخدام په مورد وضع او نافذ شول .(۱۸: ۱۰۳)

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۳۰۹ کال د افغانستان اساسي اصولو (۱، ۲۳، ۴۸ ، ۱۰۸ او د ۲ اصل لمړۍ نمبر ضمیمه) مواد(اصول) د بهرنیانو په حقوقو او وجایبو پورې ارتباط درلود. لکه څه ډول چې لمړۍ اصل یې د نورو ادیانو پیروان چې په افغانستان کې اقامت ولري اجازه ورکوي، چې خپل دیني مراسم د خپلو اصولو او دستورونو مطابق ترسره کړي یعني دین د افغانستان پاک دین د اسلام او رسمي او عمومي مذهب یې پاک حنفي دی، باید چې د افغانستان پادشاه په همدې مذهب وي، اهل د نورو دینو چې غیر له اسلامه په افغانستان کې شته دي لکه هندوان او یهودیان که چیرې عمومي آرامی او لازمي احتراماتو ته خلل او ویجاړ ونه رسوي هم تر ساتنې لاندې نیول کیږي(**۱اصل**) په همدې ترتیب سره ۲۱ او ۲۸ مادې هماغه د نظامنامې پشان د بهرنیانو له لورې تدریس او د مطبوعاتو د نشر موضوع ته ځانګړي شویدي او خارجیان ته یې د یو سلسله شرایطو لاندې د مکتبونو د لرلو او تدریس د کولو اجازه ورکړل شوي وه . ۱۰۸ مادې په اساس په مسلحو ځواکونو کې خارجي اتباع د خدمت ترسره کولو څخه محروم شوي وو، البته پدې مورد د معلمۍ او داکترۍ دندې د ترسره کولو استثنا پدې ماده کې دا ډول بیان شویده ((د خارجه رعیتو په قطار د لښکر کښې بیله صنف حربي داکتري او معلمي نه قبلیږي))

بنا پردې لکه څه ډول چې لیدل کیږي د ۱۳۰۹ کال اساسي اصولو له مخې په هماغه وخت کې د بهرنیانو لپاره یو سلسله حقوقو او آزادیګانې په رسمیت پیژندلې وې، چې د هغې په موجب بهرنیانو کولای شول چې د دې حقوقو څخه د هیواد د نافذه قوانینو په حدودو کې استفاده وکړي.(۱۸- ۱۶۳)

دریم جز ـ د ظاهر شاه د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب

د ظاهر شاه د حکومت په اخرو کالونو کې د ۱۳۰۹ کال اساسي اصول لغوه او د هغې په عوض په ۱۳۴۳ کال د میزان میاشتې په ۹ نیټه د افغانستان دریم اساسي قانون وضع او نافذ شو، چې د هغې (۲، ۲۹ ، ۳۴ او ۳۸) مادې په افغانستان کې د بهرنیانو حقوقو او وجایبو ته ځانګړي شوي وې. په ۲ ماده کې یې د نورو دینونو د پیروانو د مذهبي مراسمو آزادي تضمین شویده ((د افغانستان دین د اسلام سپیڅلی دین دی. دیني شعایر د دولت له خوا د حنفي مذهب د حکمونو سره سم

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کیږي. د ملت هغه کسان چې مسلمانان نه دي په هغو حدودو کې دننه چې چال چلند او عامې هوساینې په باب قوانین یې ښیئ آزاد دي، چې خپل مذهبي مراسم په ځای کړي)). او د (۲)۲۹ له مخې بهرنیان په افغانستان کې د عقاري ملکیتونو د درلودلو څخه محروم شوي وو ((...... باندیني دولتونه او اتباع په افغانستان کې د عقاري مالونو د ملکیت حق نلري. د بهرنو ملکونو په سیاسي نمایندګیو باندې د بالمثل چال چلند په اساس او په هغو بین المللي موسسو باندې چې افغانستان پکې غړیتوب لري د حکومت په خوښه عقاري مالونه پلورل کیدای شي)). په ۳۴ ماده کې خارجي اتباعو ته د خصوصي مکتبونو د تاسیس اجازه ورکړل شوي وه، چې د هغې په موجب یواځې بهرنیانو د هغې څخه د استفادې حق درلود ((تعلیم د افغانستان د ټولو وګړو حق دی او د افغانستان د دولت او اتباعو له خوا وړیا برابریږي. پدې برخه کې د دولت هدف یوې داسې مرحلې ته رسیدل دي، چې د افغانستان د ټولو وګړو دپاره پکښې د قانون د حکمونو دسره سم د ښونې او روزنې مناسبې آسانتیاوې راغونډې شي. دولت مکلف دی چې په ټول افغانستان کې د پوهنې د متوازن تعمیم لپاره موثر پروګرام وضع او تطبیق کړي. د ښوونې او روزنې لارښودنه او څارنه د دولت وظیفه ده. لومړنۍ ښودنې د ټولو ماشومانو دپاره په هغو ځایونو کې چې وسیلې یې د دولت له خوا برابرې شوي وي حتمي دي. د لوړ او عمومي تعلیم د موسسو جوړول او چلول یوازې د دولت حق او وظیفه ده. د دې نه ور اخوا د افغانستان اتباع حق لري چې اختصاصي یا د لیک لوست د ښودو دپاره ښونځي جوړ کړي. د داسې ښونځیو د جوړونې شرطونه، تعلیمي نصاب او پکښې د زده کړې شرایط د قانون له پلوه ښودل کیږي. حکومت کولی شي چې د قانون د حکمونو سره سم خارجي کسانو ته د خصوصي ښوونځیو د جوړولو اجازه ورکړي. د داسې ښوونځیو نه یواځې خارجي کسان فایده اخستی شي)). د ۳۸ مادې په اساس د بهرنیانو له لورې د مالیاتو ورکړه د هغوی د وجایبو څخه ګڼل شوي وه ((هر افغان مکلف دی چې دولت ته مالیه او محصول ورکړي. هیڅ قسم مالیه او محصول بې د قانون له حکمه نه شي ټړل کیدی. د مالیې او محصول اندازه او د ورکولو لارې چارې یې د اجتماعي عدالت سره سم د قانون له خوا ښودل کیږي. دا حکم په خارجي اشخاصو باندې هم چلیږي)). او د ۳۱ مادې په اساس بهرنیانو په افغانستان کې د مطبعو د تاسیس حق نه درلود. لکه څه ډول چې لیدل کیږي د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون د نظامنامي او اساسي اصولو په نسبت

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديموكراتيک وو، خو د دوی په نسبت يې کم مواد د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو لپاره ځانګړي کړي وو.(۱۷- ۳۵) خو دا نقطه د يادولو وړ ده، چې د ظاهر شاه د حکومت پر مهال د دې اساسي قانون تر څنګ يو سلسله نور قوانين هم د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو په برخه کې وضع او نافذ شول لکه په افغانستان کې د خارجي اتباعو د اقامت او مسافرت اصولنامه تعديل او د هغې تعديل د ۵/۴/۱۳۴۴ نېټې او په ۲۹ نمبر رسمي جريده کې نشر شول، پردې برسيره په افغانستان کې د سوداګر د جوازنامې او د خصوصي موسساتو مقررات وضع او د ۲۹/۸/۱۳۴۴ نېټې په ۴۰ نمبر رسمي جريده کې خپاره شول. همدارنګه د داخلي او خارجي سرمايه ګذاری اصولنامه هم د ۱/۱۲/۱۳۴۵ نېټې په ۷۲ نمبر رسمي جريده کې د داخلي او خارجي سرمايه ګذارئ په قانون باندې تبديل شو.(۱۸: ۱۰۴)

څلورم جز - د داؤد خان د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجايب

د داودخان د حکومت پر مهال د بهرنيانو په حقوقي وضعيت کې عميق تحول رامنځته شو، پدې دوره کې د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون چې د ظاهر شاه د حکومت پر مهال وضع او نافذ شوی وو لغوه او په غوض يې د افغانستان څلورم اساسي قانون د ۱۳۵۵ کال د حوت مياشتې په ۵ نېټه د افغانستان جموريت اساسي قانون په نوم وضع او نافذ شو، چې (۲۲ ، ۳۸ او ۴۴) مادې يې د خارجيانو په حقوقو او وجايبو پورې مربوط وې. د ۲۲ مادې په اساس يې د نورو اديانو پيروانو ته د مذهبي مراسمو د اجرا آزادي ورکړل شوي وه ((د افغانستان دين د اسلام مقدس دين دی. د ملت هغه کسان چه نه مسلمانان نه دي په هغو حدودو کې دننه چه د آدابو او عامې هوساينې په هکله يې قوانين ټاکلی آزاد دي چې خپل مذهبي مراسم په ځای کړي)) د ۳۸ مادې په اساس يې بهرنيان د مطبوعاتو د نشر او د مطبعو د تاسيس څخه محروم کړي وو ((د فکر او بيان آزادی د بلوسی نه په امن ده. هر افغان حق لري چه د قانون د حکمونو سره سم په وينا، ليکنه، تصوير او يا داسې نورو وسيلو سره خپل فکر څرګند کړي. د چاپخانو د تاسيس او د مطبوعاتو د خپرولو اجازه او امتياز د قانون د حکمونو سره سم يوازې د افغانستان اتباعو ته ورکول کيږي......)) او د ۴۴ مادې له مخې ماليات د بهرنيانو د وجايبو څخه ګڼل کيدل ((هر افغان مکلف دی چه دولت ته ماليه او محصول ورکړي. هيڅ راز ماليه او محصول بې د قانون له حکمه نشي ټرل کيدای. ماليې او محصول اندازه او د

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو د ورکولو لارې چارې يې د اجتماعي عدالت سره سم د قانون له خوا ښودلې کيږي. دا حکم په خارجي اشخاصو باندې هم چليږي))

څه ډول چې ليدل کيږي د ۱۳۵۵ کال اساسي قانون د بهرنيانو د حقوقو څخه په مفصل ډول ذکر نه دی کړی او يواځې څو کلي موارد کولای شو ترې استخراج کړو، چې بهرنيان د هغې څخه محروم دي. بنا پردې د ۱۳۵۵ کال اساسي قانون نسبت پخوانيو قوانينو ته د بهرنيانو حقوقو او وجايبو ته کمه توجه کړې وه.(۵۵: ۳۶) د يادونې وړده، چې پدې دوره کې د افغانستان لومړنی مدني قانون په څلورو جلدونو او ۲۴۱۶ مادو کې وضع او نافذ شو، چې په خصوصي مسايلو برسيره د اقامتګاه او د قوانينو د تعارض په مورد د معينو احکامو لرونکی دی او تر اوسه پورې نافذ دی، چې په دوهم فصل کې به ورڅخه په مفصل ډول يادونه وشي.

پنځم جز - د ديموکراتيک ګوند د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجايب

پدې دوره کې د ۱۳۵۵ کال اساسي قانون لغوه او په عوض يې د افغانستان پنځم اساسي قانون د ۲۵/۱/۱۳۵۹ نيټه د ببرک کارمل د حکومت پر مهال د افغانستان جموريت ديموکراتيکو اصولو په نوم سره وضع او نافذ شو .چې په ۲۹ ماده کې يې د نورو اديانو د مذهبي مراسمو د اجرا آزادي تضمين شوي وه ، چې وروسته دغه اساسي قانون په ۹/۹/۱۳۶۶ نيټه د داکتر نجيب الله د حکومت پر مهال ملغی او په عوض يې د افغانستان شپږم اساسي قانون د افغانستان جمهوريت اساسي قانون تر عنوان لاندې د ۱۳۶۶ کال د لوئې جرګې له لورې تصويب او نافذ شو.

د دغه اساسي قانون په ۲۷ ماده کې د لمړي ځل لپاره د خارجي پانګونې څخه يادونه وشوه او بهرنيو پانګوالو ته اجازه ورکړل شوي وه، چې په افغانستان کې سرمايه ګذاري وکړي ((دولت د ملي اقتصاد د ودې په مقصد د افغانستان په جمهوريت کې بهرنی پانګې اچونې ته اجازه ورکوي او د قانون سره سم يې تنظيموي)) پدې اساسي قانون کې د ۱۳۵۹ کال د ديموکراتيکو اصولو برعکس بهرنيو اتباعو ته د مکتبونو د تاسيس حق ورکړل شوی وو، چې په هغه کې يواځې بهرنيانو کولای شول چې درس ووايي، لکه چې پدې مورد د نوموړی قانون ۵۶ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان د جمهوريت اتباع د وړيا زده کړې حق لري. دولت د بيسوادی له منځه وړلو، په مورنی ژبې د زده کړې، د متوازنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښووني او روزنې د تعمیم، د اجباري لومړنیو زده کړو تامین، د تخنیکي، حرفوي او مسلکي عمومي زده کړو د تدریجي پراختیا او د ملي کادرونو د روزنې دپاره د لوړو زده کړو د سیستم د ودې په مقصد لازم تدبیرونه نیسي. د افغانستان په جمهوریت کې بهرنیو اشخاصو ته د ښوونځیو د جوړولو اجازه د قانون سره سمه ورکول کیدای شي، له دغو ښوونځیو څخه یوازې بهرنی اشخاص استفاده کولای شي)). او د ۱۳۶۶ کال اساسي قانون یوه بله ځانګړنه په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو او بې تابعیته اشخاصو حقوق وو، لکه چې پدې مورد د دغه قانون ۳۷ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان جمهوریت په هیواد کې د میشتو بهرنیو اتباعو او بې تابعیته اشخاصو حقوق او آزادی د قانون سره سم تضمینوي. هغوی مکلف دي چې د افغانستان جمهوریت اساسي قانون او قوانین رعایت کړي)).

چې وروسته د ۱۳۶۶کال اساسي قانون هم د وخت د شرایطو او تغیراتو په اساس د داکتر نجیب الله د حکومت پر مهال د ۱۳۶۹ کال د جوزا میاشتې په ۸ نیټه د افغانستان اسلامي جمهوریت اساسي قانون په نوم تعدیل شو، چې دا قانون په مراتبو سره د ۱۳۶۶ کال د اساسي قانون څخه دیموکراتیک وو. د دې قانون په لومړۍ ماده کې د لومړي ځل لپاره د افغانستان د مدونو حقوقو په دوره کې د اسلامي دولت د کلیمې څخه یادونه شوي وه، یعنی لومړۍ ماده یې پدې مورد دا ډول صراحت درلود((د افغانستان جمهوریت خپلواک، واحد او نه تجزیه کیدونکی او اسلامي دولت دی او پر خپل ټول قلمرو باندې د حاکمیت لرونکی دی........)) همدارنګه د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد یې هم مواد ځانګړي کړي وو.

د ۲۰ مادې له مخې د لمړي ځل لپاره بهرینانو ته د بانکونو او د بیمې د موسسو د ایجاد حق ورکړل شوی وو لکه ۲۰ ماده پدې مورد داډول صراحت لري ((........د افغانستان په جمهوریت کې د بهرنیو بانکونو او د بیمې د موسساتو د نماینده ګیو فعالیت د قانون سره سم مجاز دي)). او د ۲۷ مادې له مخې د خارجي سرمایه ګذاری تشویق او رشد څخه دا ډول حمایت کوي ((دولت د ملی اقتصاد د ودې په مقصد د افغانستان په جمهوریت کې د قانون سره سم بهرنی پانګه اچونه هڅوي)). او د ۲۸ مادې په اساس د نورو قوانینو په شان بهرني اتباع په افغانستان کې د عقاري ملکیتونو د لرلو د حق څخه محروموي ((د افغانستان په جمهوریت کې

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهرني اشخاص د عقاری ملکیت حق نه لري. پر سیاسي نماینده ګیو او بهرنیو دولتونو باندې د عقار پلورل د بالمثل چلند پر اساس او پر هغو بین المللی موسسو باندې چې د افغانستان جمهوریت د هغو غړی وي، د حکومت له موافقې وروسته مجاز دی)). او ۳۷ ماده د بهرنیانو حقوقو او ازادیو ته ځانګړي شویده ((د افغانستان جمهوریت په هیواد کې د میشتو بهرنیو اتباعو او بې تابعیته اشخاصو حقوق او آزادی د قانون سره سم تضمینوي. هغوی مکلف دي چې د افغانستان د جمهوریت اساسي قانون او قوانین رعایت کړي)). همدرانګه ۵۶ او ۶۲ مادې یې په ترتیب سره د خصوصي سکتور له لورې د تعلیمي او تحصیلي موسساتو د ایجاد حق او د بهرنیو اتباعو له لورې د مالیاتو د ورکړې مکلفیت او وجیبې ته ځانګړي شویدي، چې نوموړي مادې پدې مورد دا ډول صراحت لري. د افغانستان د جمهوریت اتباع په وړیا توګه د زده کړې حق لري. دولت د بیسوادی له منځه وړلو، د متوازنې ښوونې او روزنې د تعمیم، په مورنۍ ژبه د زده کړې، د اجباري لومړنیو زده کړو د تامین، د تخنیکي، حرفوي او مسلکي عمومي زده کړو د تدریجي پراختیا او د ملي کادرونو د روزنې دپاره د لوړو زده کړو د سیستم د ودې په مقصد لازم تدبیرونه نیسي. د افغانستان په جمهوریت کې د خصوصي سکتور او بهرنیو اشخاصو له خوا د تعلیمي او تحصیلي موسسو جوړول د قانون سره مجاز دي(۵۶ ماده) او د افغانستان جمهوریت اتباع او بهرني وګړي مکلف دي چې دولت ته د قانون سره سم مالیه او محصول ورکړي(۶۲ ماده).

شپږم جز - د مجاهدینو د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب

د مجاهدینو د حکومت پر مهال د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په ساحه کې د قوانینو تدوین او ایجاد د رکود سره مخامخ شو. پدې دوره کې یواځې د داخلي او خارجي سرمایه ګذاری د قانون په رابطه د دولت د ریس له لورې د ۱۰/۲/۱۳۷۴ نیټې د ۲۶ نمبر فرمان په ۱۶/۲/۱۳۷۴ نیته په ۷۷۴ نمبر رسمي جریده کې نشر او نافذ شویدی.

اووم جز - د طالبانو د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب

د طالبانو د حکومت پر مهال د پخوانیو دورو اکثرا قوانین لغوه شول ، د خارجي اتباعو د اقامت او مسافرت قانون چې د ۱۵/۴/۱۳۶۲ نیټې د ۶۳۳ نمبر رسمي

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جريده کې نشر او نافذ شوی وو لغوه او په عوض يې په افغانستان اسلامي امارت کې د بهرنيانو د اقامت او مسافرت قانون په ۲۶/۳/۱۴۲۱ نيټه په ۷۹۲ نمبر رسمي جريده کې خپور او نافذ شو. همدارنګه پدې دوره کې د غايب، مفقود، مرتد او ذمي د شتمنيو او اموالو د ساتنې د ډول مقرره د افغانستان اسلامي امارت د مقام له لورې د ۲۲/۳/۱۴۲۱ نيټې د ۱۹ ګڼه فرمان په اساس د ۸/۲/۱۴۲۲ نيټې په ۷۹۷ نمبر رسمي جريده کې نشر شوه. په همدې ډول د افغانستان اسلامي دولت د داخلي او خارجې پانګونې قانون چې د ۱۶/۲/۱۳۷۴ نيټې په ۷۷۴ نمبر رسمي جريده کې خپور شوی وو لغوه او په عوض يې د افغانستان اسلامي امارت د داخلي او خارجي سرمايه ګذاری قانون وضع او د ۸/۲/۱۴۲۲ نيټې په ۷۹۷ نمبر رسمي جريده کې خپور شو.

دريم مبحث

د بهرنيانو ډولونه

پدې مبحث کې به د بهرنيانو ډولونه د اسلام د حقوقي سيستم او د معاصرو حقوقو له نظره په جلا ، جلا ډول د مطالعې لاندې ونيسو .

لومړی پراګراف - د معاصرو حقوقو له نظره د بهرنيانو ډولونه

په کلي ډول کولای شو بهرنيان په دوه برخو : حقيقي او حکمي بهرنيواشخاصو باندې وويشو(۱۸: ۸۴) چې حقيقي اشخاص په خپل وار سره په مختلفو ډولو ويشل کيږي چې: د کډوالو، پناه اخيستونکو، محصلانو، سوداګرو، خبريالانو، عکاسانو او د مطبوعاتو کارکوونکو، کارګرو او هغه بهرنيانوڅخه عبارت دي، چې د يوه ټاکلي شغل او کار څخه پرته په يوه هيواد کې مقيم وي.

د يادونې وړ ده چې دا هغه بهرنيان دي چې په محل اقامت هيواد کې د دولتي طرف لرونکي نه دي (د خپل متبوع هيواد د دولتي وظيفې لرونکي نه دي) د بهرنيانو پدې نوع سربيره يوه ډله نورو افرادو ته هم چې په ميزبان دولت کې د دولتي طرف لرونکي وي او د يوه ټاکلي (متبوع) هيواد په نماينده ګی په محل اقامت هيواد کې د دولت د رسمي دندو په سرته رسولو مصروف وي چې عمدتاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفیران، قونسلان او نورو سیاسي او دیپلوماتیک کارکوونکي په برکې نیسي. (۵۵: ۱۵)

پورته تقسیماتو ته په توجه سره د دوهمې نوعې بهرنیانو(سیاسي کارکوونکو) حقوقي وضعیت د دې تحقیق مورد بحث موضوع نده (که څه هم د هغې څخه به په مختصره توګه یادونه وشي) بلکې د دې تحقیق د بحث وړ موضوعات د هغه بهرنیانو په حقوقي وضعیت باندې تمرکز کوي چې په محل اقامت هیواد کې د متبوع هیواد په نماینده ګی دنده نه ترسره کوي.

د هغه بهرنیانو د ښه درک او پیژندلو لپاره چې په محل اقامت یا میزبان هیواد کې د متبوع هیواد په نماینده ګی دنده نه ترسره کوي ، لازمه ده چې د هغې انواع او ډولونه وپیژنو تر څو د هغې په ترڅ کې د هغې ترمنځ توپیرونه ولیدلای شو او هم معلومات تر لاسه کړو چې دا نوع بهرنیان د کوم ډول حقوقو څخه برخمن او کوم مکلفیتونه په غاړه لري او بالاخره په میزبان هیواد کې د کومو حقوقي حمایتونو څخه برخمن دی . څه ډول چې مخکې وویل شول ، چې دا ډول بهرنیان عمدتاً په لاندې کتګوریو باندې ویشل کیږي :

لومړی جز - عادي بهرنیان

هغه بهرنیان چې په عمومي ډول په هیوادونو کې ژوند کوي او یا دغه هیوادونو ته سفر کوي عادي بهرنیان ګڼل کیږي، د دغه ډول بهرنیانو حقوق او وجایب معمولاً د هیوادنو په داخلي قوانینو کې تصریح شوي وي، عادي بهرنیان په خپل وار سره په دوه برخو ویشل کیږي :

الف - مقیم بهرنیان

مقیم بهرنیان هغه اشخاص دي ، چې په موقت یا دایمي ډول په هغه هیواد کې سکونت او هستوګنه ولري چې په هغه ځای کې په کار یا نورو ټولنیزو فعالیتونو باندې بوخت وي . د بهرنیانو د اقامت په مورد که څه هم اصل د بهرنې شخص د اقامت په آزادی باندې استوار دی، ولې بیاهم هیوادونه د خپلو سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او نورو مصالحو په اساس یو سلسله شرایط وضع کوي. په یوه هیواد کې د اقامت لپاره معمولاً باید د ذیصلاح مقاماتو له لورې ویزه ورکړل شي او په هغه

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د شخص د اقامت محل او موده مشخص شي، په همدې دليل مقيم بهرنيان د دايمي او موقتي ويزې په درلودلو سره کولای شي په محل اقامت هيواد کې ژوند تير کړي، بنا پردې بهرنيان د دايمي او موقتي اقامت له نظره په دوه ډوله دي :

۱ ـ دايمي اقامت[2]

په عمومي ډول په مختلفو هيوادونو کې هغه بهرني اشخاص چې د اقامت لپاره د شرايطو لرونکي وي د دايمي اقامت ويزه ورکوي ، د يادونې وړه ده چې د دايمي اقامت ويزه په خاصو شرايطو سره بهرنيانو ته ورکول کيږي ، قبلوونکی (ويزه ورکوونکی) دولت معمولاً د دا ډول افرادو په منلو کې د خپل هيواد مصلحت ګوري ، په عمومي ډول عالمانو ، پوهانو او متخصصينو ته چې کولای شي خپل هيواد ته د خدمت مصدر شي د دايمي اقامت اجازه ورکول کيږي ، چې په متداوم شکل د دايمي اقامت ويزه په هر کال کې يو ځل تمديد کيږي.(۹ : ۱۹۹)

۲ ـ موقتي اقامت[3]

موقتي اقامت په هغه مواردو کې رامنځته کيږي، چې يو بهرنی تبع د سياحت، تسهيلاتو او آرامۍ او يا بل هر موقت امر لپاره هغه هيواد ته راغلي وي او د دايمي اقامت قصد ونلري، البته دا حق هم د خاصو حقوقو په رعايت پورې مشروط دی ، چې په هر هيواد کې د ملي مصالحو په اساس په نظر کې نيول کيږي.(۹ : ۲۰۰)

دوهم جز ـ کډوال (مهاجر)[4]

مهاجر يا کډوال په لغت کې د هجرت کوونکي ، يا هغه شخص په معنی دی، چې د خپل ښار او وطن څخه بل ښار يا وطن ته لاړ شي او هلته سکونت اختيار کړي(۵۲ : ۱۱۳۶) يا هغه څوک چې د دايمي اقامت په منظور د خپل هيواد څخه بل هيواد ته سفر کوي مهاجر بلل کيږي. (۶ : ۲۳۴۱) او په اصطلاح کې کډوال يا مهاجر بهرنيان هغه اشخاص دي ، چې په داوطلبانه ډول خپل هيواد په بل ځای کې د اقامت په منظور ترک کوي .(۱۸: ۸۷) او يا کډوال هغه اشخاصو ته ويل کيږي، د سياسي،

---

[2] *Permanent residence*

[3] *Temporary residence*

[4] *Immigrant*

(c) ketabton.com: The Digital Library

نژادي، مذهبي او نورو ملاحظاتو له جهته يې خپل هيواد ترک او په بل هيواد کې، چې د هغې د اقامت اجازه يې ترلاسه کړي وي مهاجرت کوي او قصد ولري، چې د يوې اوږدې مودې لپاره په هغه هيواد کې اقامت وکړي .(۳ : ۱۷۷)

همدارنګه په ۱۹۵۲ميلادي کال د ملګرو ملتونو عمومي غونډې د بشرحقوقو د هيت [5] راپور له اوريدلو څخه وروسته د کډوالو يا مهاجرو د حقوقو څخه د ملاتړ لپاره يو پريکړه ليک صادرکړ، چې د دې سند په اساس مهاجر يا کډوال داسې تعريف شويدی ((د کډوال يا مهاجر اصطلاح په هغه شخص اطلاق کيږي ، چې خپل پلارنی ټاټوبی يا هيواد يې د اقتصادي شرايطو د نشتوالي او محدودوالي او د ټولنيزو شرايطو د نشتوالي له امله پريښی وي او په نورو هيوادونو کې د اقتصادي شرايطو د ښه والي لپاره د خپلې کورنۍ سره يو ځای او يا په ځانګړي توګه استوګن کيږي(۱۳: ۱۴) که چيرې دا ډول اشخاص صرف د اقتصادي عواملو له امله تغير مکان وکړي او بل هيواد ته لاړ شي اقتصادي مهاجرګڼل کيږي.(۱۸: ۸۷)

مهاجرت ډولونه

الف ـ فردي مهاجرت[6]

چې اشخاص پخپل مسوليت له هر ډول حمايت او فشار څخه پرته د يوه هيواد څخه بل هيواد ته مهاجرت وکړي .

ب ـ ټوليز مهاجرت [7]

په پخوا وختونو کې به هغه وخت چې په کوم هيواد کې به جنګ شتون درلود او يا به مستبدو حکومتونو خلک تکليف او ازارول، نو د هغې سيمې خلکو به په جمعي يا ټوليز ډول د خپل متبوع هيواد څخه هغه هيوادونو ته چې هغه به د دوی لپاره امن وو مهاجرت کولو .

---

[5] *NHRI(National Human Right Institution)*

[6] *Individual Immigration*

[7] *Group Immigration*

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج - اجباري مهاجرت [8]

هغه مهاجرت ته ویل کیږي ، چې شخص د قهري او اجباري عواملو په اساس لکه د قانوني تعقیب، طبیعي حوادثو(زلزله ، سیلاب) او شدید فقر څخه فرار کوي .

د- اختیاري مهاجرت

د مهاجرت هغه ډول ته ویل کیږي ، چې شخص په خپله خوښه د اقتصادي مشکلاتو څخه د خلاصون لپاره بل هیواد ته مهاجرت کوي ،پرته لدې چې هغه د مهاجرت لپاره مجبور کړای شوی وي .

ه - قانوني مهاجرت [9]

قانوني مهاجرت هغه مهاجرت ته ویل کیږي ، چې په مهاجرمنوونکي هیواد کې د مهاجرینو ورود ، اقامت او استخدام په دایمي یا دوره یې ډول صورت مومي ، چې دا ډول مهاجرت ممکن په درې ډوله وي

۱- د پانګې اچونې (سرمایه ګذارۍ) له امله قانوني مهاجرت .

۲- د متخصصینو دایمي مهاجرت .

۳- او د فامیل له طریقه قانوني مهاجرت.

و – نا منظم (غیر منظم) مهاجرت

هغه مهاجرت ته ویل کیږي، چې شخص په قانوني ډول میزبان هیواد ته داخلیږي، خو د دایمي اقامت اجازه ونلري او په محل اقامت هیواد کې د مجاز حد څخه زیات اقامت وکړي. (۲: ۱۹۴،۱۹۵)

هیوادونه اساساً د نفوس (جمعیت) او جغرافیوي وضع په نسبت په دوه ډلو مهاجر لیږوونکي او مهاجرمنوونکي باندې ویشل کیږي ، مهاجر منوونکي هیوادونه هغه هیوادونه دي چې د پراخ قلمرو لرونکي وي او دهغې نفوس د خاورې د وسعت او

---

[8] *Enforced Immigration*
[9] *Legal Immigration*

www.ketabton.com په انترنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراخوالي په تناسب سره کافي نه وي او له همدې رويه د نورو هيوادونو څخه د افرادو جذب ته احتياج وي . لکه کاناډا ، امريکا ، استرليا او ځيني نور د جنوبي امريکا هيوادونه ، فلهذا دا ډول هيوادونه خپل قلمرو ته د ورود لپاره نسبتاً اسان شرايط وضع کوي ، چې خلک د هغې شرايطو په ترلاسه کولو (پوره کولو) سره کولای شي دغه هيوادونو ته مهاجرت وکړي . اما دا احتمال هم شتون لري چې وروسته له يوې مودې څخه د مهاجرينو د قبول په مورد زيات محدوديتونه وضع کړي . مثلاً متحده ايالات که څه هم تر اوسه پورې يو مهاجرمنوونکی هيواد ګڼل کيږي ، په اوس وخت کې د مهاجرينو د منلو په مورد سخت قواعد او مقررات اعمالوي .

دوهمه ډله هيوادونه مهاجر ليږوونکي هيوادونه دي ، چې د لمړۍ ډلې هيوادونو برعکس د زيات نفوس او کوچني قلمرو لرونکي وي ، يعنی د هغې نفوس د قلمرو او خاورې په نسبت سره په دومره اندازه زيات وي ، چې که چيرې ټول وګړي چې په هماغه مملکت کې ژوند وکړي او په کار مشغول شي د هغوی لپاره د کار کافي زمينه نه ده مساعده او په نتيجه کې اقتصادي رکود ايجاد او رامنځته کيږي.

او يا دا چې د امنيتي او سياسي ملاحظاتو په اساس د خپل هيواد په ترک کولو باندې مجبوريږي ، فلهذا د دې ډول ممالکو زيات شمير اتباع لکه لبنان،افغانستان، ايران،سويس او پاکستان د خپل هيواد څخه خارج او نورو هيوادونو ته مهاجرت کوي ، چې په نتيجه کې د قلمرو په نسبت د نفوس او کار يو ډول تعادل منځته راځي ، نو پدې اساس ويلی شو چې مهاجرت پرته لدې چې هيواد مهاجر ليږوونکی دی که مهاجر منوونکی د نفوس د مکاني يا جغرافيوي تحرک يو شکل دی چې د دوو جغرافيوي واحدونو تر منځ ترسره کيږي ، او دغه تحرک بايد د فرد د معمولي اقامت د مبدا يا د مهاجرت څخه د مخکې اقامت د محل تغير او د نوي اقامت محل په مقصد صورت ومومي .

زمونږ په هيواد کې د مهاجرت په مورد د لمړي ځل لپاره په ۱۳۰۲ ه.ش کال يوه نظامنامه د مهاجرت د نظامنامې په نوم سره وضع شوه ، چې د نورو هيوادونو د مهاجرينو لپاره يې په افغانستان کې د اقامت، ژوند او يو سلسله نور حقوق او امتيازات پيش بيني کړي وو . (۵۵ : ۱۷،۱۸)

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د ملګرو ملتونو عمومي غونډې د ۱۸/۱۲/۱۹۹۰ نيټې کنوانسيون د مهاجرو کارګرانو او د هغوی د کورنيو له حقوقو څخه د حمايت او دفاع مسله منلي ده ، چې همدا اوس د خپلواکو کارپوهانو يوه کميټه د هغې د رعايت او اجرا څارنه کوي .(۱۳: ۱۴)

دريم جز – پناه اخيستونکی[10]

پناه اخسيتونکی پر هغه انسان باندې اطلاق کيږي چې ، د متبوع دولت د ملاتړ څخه د نه برخمن کيدو په دليل يې امنيت د خطر سره مخامخ کيږي او د خپل ژوند د دوام لپاره نړيوال ملاتړ ته اړتيا لري.(۹ – ۱۹) يا په هغه افرادو باندې اطلاق کيږي چې د سياسي ، نژادي ، فرهنګي ، مذهبي او اجتماعي دلايلو له امله په خپل هيواد د حاکم نظام تحمل ونلري او د خپل ځان ، کورنۍ او مال د ترس او ويرې له امله بل هيواد ته پناه وړي.(۳ : ۱۷۷)

که څه هم ځينې وختونه د پناه اخيستونکي لپاره د کډوال او مهاجر کليمه استعماليږي، خو دا دواړه کليمې خپل مورد استعمال لري، يعنې کډوال يا مهاجر هغه څوک دی چې، اقتصادي شرايط او ځينې ځانګړي او ټولنيز معذرتونه، د کورنۍ د مادي او معنوي ودې لپاره د لازمو شرايطو نشتوالی، د کارځايونو کمښت، د زده کړې د شرايطو نشتوالی، د ژوند چاپيريال ککړتيا او له ټولنيزو اخلاقو سره د موافقت نشتوالی يې په اصلي هيواد کې د استوګنې لپاره د قناعت وړ نه وي، چې په نتيجه کې د ژوند او استوګنې ښو شرايطو ته مخه کوي. پداسې حال کې چې پناه اخستونکي پخپله خوښه او غوښتنه نه، بلکې د ټولنيزو، سياسي او پوځي حالاتو له امله پرې دغه شرايط په زور او جبر سره تحميل شوي وي، نو په همدې اساس په پخپله ټولنه کې تر سياسي او ايډيالوژيک څار لاندې وي او د هغه څخه د ژغورنې يوازينۍ لار له خپل پلارنې ټاټوبي څخه فزيکي بهر کيدل ګڼې چې ، عقلاً او فکراً له هغه څخه بيګانه نه وي.(۱۳ : ۱۶)

[10] *Refugee*

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن ورځ د پناه اخيستونکي اصطلاح پر هغه چا باندې اطلاق کيږي، چې له خپل هيواد څخه بهر د ډار، تعقيب، تـاوتريخوالي، بهرنـي تيري او يـا هر هغه حالت په دليل چې عمومي نظم ګډوډوي او نړيوالې مداخلې او ملاتړ ته اړتيا لري.(۱۳: ۱۹)

د پناه اخستونکو د حقوقي وضعيت په مورد د ملګرو ملتونو سازمان په ۱۹۵۱ کـال کـې د پنـاه اخيستونکو پـه وضـعيت پورې مربوط کنوانسيون تصويب کړی ، چې افغانستان هم دغه کنوانسيون امضا او تصويب کړيدی.[11]

د ملګرو ملتونـو سـازمان د تاسيس څخـه وروسـته د پنـاه اخسـتونکو څخـه د دغـه سـازمان حمايت د نوموړي سـازمان لمړنـۍ اقدام وو (د پنـاه اخسـتونکو بـين المللـي سـازمان د عمـومي ټـولنې د ۱۹۴۶-۱۲-۱۵ نيټـې پريکـړه ليـک) دغـه سـازمان د ۱۹۴۶ کال څخـه تر ۱۹۵۰ کـال پورې موفق شـو چـې ۷۰۰۰۰ زره دواطلب پنـاه اخيستونکي خپلو هيوادونو تـه بيرتـه راولـي . پـه ۱۹۵۰ کـال کـې د پنـاه اخيستونکو نړيوال سازمان خپل ځای د پناه اخيستونکو لپاره د ملګرو ملتونو عالي کميسـاری[12] ته پريښود ، د پناه اخستونکو د حمايت مقررات د بشر حقوقو نړيوالې اعلاميې پـه ۱۴ ماده کې هم ذکر شوي دي ، د پناه اخستونکو د حقوقو پـه مورد د ملګروملتونـو مهمترين اقدام د پناه اخيستونکو په وضعيت پورې د ۱۹۵۰-۶-۲۹ نيټې د مربـوطې معاهدې او د ۱۹۶۷-۱-۳۱ نيټې د هغې اختياري پروتوکول تصويب کول دي .

سربيره پردې د ملګرو ملتونو سازمان عمومي ټولنې په ۱۹۶۷-۱۲-۱۴ نيټه باندې يوه اعلاميه تصويب کړه، چې د دغه عهدنامې او پروتوکول مطابق غړي هيوادونه متعهد او ژمن شول ، چې د پناه وړونکو پـه نسبت بـه د تبعيض پرتـه د ملـي رفتـار معمـول کـوي ، يعنـی د ميزبـان دولـت د اتبـاعو پشـان بـه د دوی سـره هـم د مـذهبي آزادۍ، محکمو تـه د مراجعې، ابتدايي تعليمـاتو ، د کـار قوانينـو او نـورو برخـو کـې يو شـان او مسـاوي رفتـار کـوي . غړي هيوادونـه د پنـاه اخيسـتونکو لپـاره ځـانګړي کارتونـه صـادروي او يـو د بـل پـه مقابـل کـې هغـه د مسـافر پـه عنـوان وګڼـي، د پنـاه اخيسـتونکو عـالي کميسـاري د دغـه عهـدنامې او پروتوکـول د اجـرا او مراقبـت ماموريـت پـه غـاړه لـري، پـدې اخـرو کـالونو کـې د پنـاه اخيسـتونکو او د پنـاه

[11] افغانستان نوموړی کنوانسيون د ۲۰۰۵ کال د آګست په مياشت کې لاسليک کړيدی.

[12] *UNHCR (United Nation High Commissioner for Refugee)*

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستونکو د عالي کمیسارۍ نقش ډیر مطرح او برجسته وو ، د بیلګې په ډول د په ایران کې د افغاني پناه اخیستونکو په قضیه کې ، اروپایي هیوادونو ته د بوسنیایي پناه اخیستونکو په قضیه کې او آلبانیا او مقدونیا هیوادونو ته د کوزوويې پناه اخیستونکو په قضیه کې. او همدارنګه د پناه اخیستونکو د حمایت په مورد د سره صلیب د نړیوالې کمیټې[13] نقش هم باید له یاده ونه باسو.(۱۷: ۲۵۱)

په کلي ډول پناه اخیستونکي کولای شو د افرادو د کثرت په اساس په دریو ډولونو باندې وویشو :

۱- پناه اخیستونکي کوچنیان : د پناه اخیستونکو نیمايي برخه ماشومان یا هغه کسان تشکیلوي چې، د اتلسو کالونو څخه کم عمر ولري، په هغه مواردو کې چې پناه اخیستنه د جنګونو څخه ناشي وي، معمولاً ماشومان په فرار او تیښته باندې موفق کیږي، ځکه لویان معمولاً یا وژل کیږي یا د جنګ لپاره ودریږي او یا نیول کیږي . نن ورځ زیات شمیر پناه اخیستونکي چې په ایتوپیا، سومالیا، سوډان، مرکزي امریکا او جنوب ختیځه اسیا کې شتون لري هغه کسان دي، چې د خپل هیواد د داخلي کشمکشونو څخه یې ځانونه ایستلي دي. پناه اخیستونکي ماشومان غالباً د خپل ځانګړي وضعیت په دلیل د مختلفو لارو څخه د سوء استفادې مورد ګرځي او حقوق یې ضایع کیږي.

۲- پناه اخیستونکي ښځې : پناه اخیستونکي ښځې د هغه ډلو له جملې څخه دي ، چې د زیات تعداد او خپلو مسایلو په دلیل یې په منونکو ټولنو کې عمده اندیښنې او ستونزې ایجاد کړیدي . پناه اخیستونکي ښځې غالباً د زیاتو مشکلاتو سره مخامخ کیږي او د تبعیض، بدو کړنو او بدني سوء استفادو څخه چې د هغوی په نسبت اعمالیږي ډیر رنځ وړي. او د دې څخه علاوه په دسته جمعي محلونو کې د پناه اخیستونکو ښځو ژوند کول قومي او اخلاقي قوانین خدشه دار کوي. نن ورځ په افریقا کې ښځې د پناه اخیستونکو نیمايي برخه تشکیلوي، هغه چې د جنګ، تعقیب او د ژوند د بدو شرایطو له امله په ګاونډیو هیوادونو کې پناه اخلي د خپل ځان د وضعیت په مورد د زیات شمیر تغیراتو سره مخامخ کیږي چې، نه یواځې د پناه

---

[13] *ICRC (International Committee of Red Cross)*

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستونکو ښځو د رواني مشکلاتو سبب ګرځي، بلکې د هغوی د کورنیو شتون هم د تهدید لاندې قرار نیسي.

۳- قایقي پناه اخیستونکي : دغه پدیده په جنوب ختیځه اسیا پورې اختصاص لري چې، د اوږدې مودې راهیسې یې زیات شمیر قربانیان له ځان سره لرل . قایقي پناه اخیستونکي هغه کسان دي چې ، د ویتنام او تایلنډ خلیج له لارې د منطقې نورو هیوادونو او عمدتاً تایلنډ او مالیزیا ته ځي اود هغې څخه د پناه اخیستنې غوښتنه او درخواست کوي ، د دغه پناه اخیستونکو د اوضاع وخامت تر دې حد پورې دی چې، دهغې سره د کومک لپاره د یوې خاصې برنامې د تنظیم احساس ورځ تر بلې زیاتیږي . قایقي پناه اخیستونکي که چانس پیداکړي او د تجارتي کشتیو په مسیر کې قرار ونیسي مکمن نجات پیداکړي ، مګر مسله داده چې ، د کشتیو مالکان د لارې د اوږدیدو او د حمل او نقل د مصارفو د زیاتوالي په دلیل د پناه اخیستونکو نجات ته کمه توجه کوي ، د دې باوجود بیا هم د ۱۹۸۰ کال را پدیخوا ۵۰۰۰۰ نفرو د تجارتي کشتیو په واسطه نجات موندلی دی.(۹ : ۲۰۴)

هغه پناه اخیستونکي چې د خپلو سیاسي- مدني حقوقو له لرلو څخه په غیر دیموکراتیکو دولتونو کې بې برخې کیږي، ځانګړي وګړییزې آزادی یې د تابعیت د حقوقو له نظره او سیاسي آزادی یې د سیاسي حقوقو له نظره سلب کیږي ، سیاسي پناه اخیستنه نومول شویده چې ، د ملګرو ملتونو سازمان د ۱۹۵۲ کال په نړیوال کنوانسیون کې د نړیوالو حقوقو د تامین لاندې راغله او د هغې څخه وروسته د کنوینشینل پناه اخیستنې په نوم ونومول شوه.(۱۳: ۲۲)

څلورم جز - توریستان[14]

هغه افرادو ته ویل کیږي ، چې د سیاحت ، ګرځیدلو او د طبیعي منظرو او تاریخي اثارو څخه د لیدنې په منظور د لنډې مودې لپاره بل هیواد ته سفرکوي . له هغه ځایه چې په هیواد کې د سیاحینو د اقامت موده لنډه وي ، نو د هغه هیواد لپاره یوه با ارزښته عایداتي منبع ګڼل کیږي ، معمولاً د هغې د ورود او اقامت لپاره خاص تسهیلات او آسان شرایط په نظر کې نیول کیږي.(۱۳: ۱۷۸)

[14] *Tourists*

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم جز ـ محصلین[15]

محصلین هغه افراد دي ، چې د علم او زده کړې د حصول ، د نورو نظامونو سره د آشنائی او نویو علمي موضوعاتو د حصول په منظور نورو هیوادونو ته سفر کوي او خپل ټول تحصیلات یا یوه برخه تحصیلات په هغه هیواد کې ترسره کوي . د فرهنګي اړیکو په مورد د دولتونو تر منځ معمولاً دوه جانبه یا څو جانبه قراردادونه منعقد شوي وي ، چې د هغې مطابق دهغه افرادو لپاره لازم شرایط تعین کیږي ، چې دا ډول فعالیتونه ترسره کوي او د دغه قراردادونو پواسطه په هر غړي هیواد کې د محصلینو او زده کوونکو لپاره یو لړ تسهیلات او اسانتیاوې رامنځته کړي.(۵۵ : ۲۰)

شپږم جز ـ سوداګر[16]

هغه افرادو ته ویل کیږي، چې د ګټې او سوداګرۍ، د نویو سوداګریزو بازارونو سره د اشنائي او د خپلو سوداګریزو فعالیتونو د قلمرو د پراختیا په مقصد له یوه هیواد څخه بل هیواد ته سفر کوي ، معمولاً د دغه ډله افرادو لپاره خاص تسهیلات او امتیازات د دولتونو له لورې د دوه اړخیزه او څو اړخیزه تړونونو د انعقاد له طریقه پیژندل کیږي.(۳ : ۱۷۸)

اووم جز ـ ژورنالیستان ، عکاسان او نور افراد ، چې په مختلفو مطبوعاتي او نشراتي فعالیتونو کې کار ترسره کوي

دغه ډله افراد د ژورنالیستکې ، عکاسۍ او یا مطبوعاتي فعالیتونو په منظور په مختلفو سیاسي ، اقتصادي ، اجتماعي او نورو برخو کې د مطبوعاتي یا ژورنالیستکي ویزې په ترلاسه کولو سره هغه هیواد ته داخلیږي ، چې بعضاً ممکن د یو سلسله تسهیلاتو څخه په محل سکونت هیواد کې برخمن شي او یا برعکس د خبر رسولو په ساحه کې پرې یو سلسله محدودیتونه وضع شي.(۵۵ : ۲۱)

[15] *Students*
[16] *Businessmen*

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم جز – کارکوونکي

د دغه ډله بهرنيانو څخه منظور هغه کسان دي، چې په يوه معينه څانګه (حرفه) کې د تخصص او تجربې لرونکی وي او يا دا چې ساده کارکوونکي وي، چې د خپل ژوند تيرولو لپاره يې بل هيواد ته سفر کړی وي او د يو کم اندازه معاش يا حقوقو په ترلاسه کولو سره په کار بوخت وي. پدې مورد معمولاً هيوادونه اصل په ممنوعيت باندې برقراروي او يواځې دخپل اقتصادي وضعيت په نظر کې نيولو او د مخصوصو شرايطو په پيشبينۍ سره ممکن په خاصو کارونو کې ی د خارجيانو بوختيدلو ته اجازه ورکړي. مثلاً د فرانسې دولت چې د زراعتي فعاليتونو په برخه کې د کافي انساني ځواک څخه برخمن نه دی، نو ددې هدف د تامين لپاره د ايټاليې او هسپانيې د زراعت د کارکوونکو څخه استفاده کوي . همدارنګه آلمان چې د پرمختللي صنعت څخه برخمن دی په ځينو برخو کې د انساني نيرو د کمښت سره مخامخ دی ، چې پدې مورد المانيان د خارجيانو څخه د دغه ډول کارونو په اجرا کولو کې استفاده کوي. پدې مورد بل مثال په امريکا متحده ايالتونو کې د مايکروسافټ کمپنۍ له لورې د هندي متخصصينو استخدام دی، چې د کمپيوټر په مختلفو پروګرامونو کې د تخصص او خاصې پوهې څخه برخمن دي، له همدې امله د مايکروسافټ کمپني هندي متخصصين په يو سلسله خاصو امتيازاتو سره استخداموي.(۵۵ : ۲۱،۲۲)

نهم جز - فراري مجرمين

بهرني فراري مجرمين هغه اشخاصو ته ويل کيږي، چې په يوه هيواد کې د جرم مرتکب او د مجازاتو څخه د خلاصون لپاره بل هيواد ته فرار او تيښته وکړي. په پخوا وختونو کې د دولتونو له لورې د فراري مجرمينو دفاع او حمايت نه کيدلو او په زياتو مواردو کې يې هغه د مجنی عليه اړخ ته تحويل کول او په ځينو مواردو کې د دولتونو تر منځ د معاهداتو او يا داخلي قوانينو له طريقه، چې پدې هکله يې معين او ټاکلي احکام درلودل فراري مجرمينو ته پناه ورکول تحريم کول .

ممکن پدې مورد تر ټولو پخوانی قانون، چې مجرمينو ته پناه ورکول يې جرم ګڼلو د حمورابي قانون وي، چې د هغې په ۱۵ ماده کې فراري غلامانو ته د پناه ورکولو مجازات اعدام پيشبيني شوی وو، ددې باوجود په نننې عصر کې يو شمير هيوادنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرمينو ته د پناه ورکولو په مسايلو کې د سياسي مجرمينو په مورد پـه استثنا قايل دي او خپل ځانته دا حق ورکوي، چې د سياسي مجرمينو د تحويل څخه ډډه وکړي. خو د فراري مجرمينو او جنايتکارانو په هکلـه معمولاً د مجرمينو د استرداد څخـه استفاده کوي، د دې اصل په اساس جرم چې د کوم هيواد پـه قلمرو کـې واقـع شـي د هغه هيواد څخه په جرم د مرتکب شخص غوښتنه کوي چې هغه هيواد تـه يـې پنـاه وړې وي، ځکه متقاضـي دولت د جرم د ارتکـاب پـه اثـر د زيـاتو خسـاراتو متحمل شوی او د هغه هيواد محاکم د نورو مراجعو په نسبت نوموړي جرم ته د رسيده ګـۍ زيات صلاحيت لـري ، نـن ورځ د دولتونـو تـر منځ د اړيکو پـه پراختيـا او توسـعې سره په نورو هيوادونو کې فراري مجرمين پيژندل کيږي او د نـورو بهرنيـانو لپـاره د پيژندل شويو حقوقو څخه نه برخمن کيږي.(۱۸: ۸۶)

لسم جز ـ د تسهيلاتو غوښتونکي

اصـولاً هيوادونـه د دې ډلـه افـرادو د ورود او اقامـت لپـاره د ممنوعيت اصـل څخـه کار اخلـي، ځکـه دا ډلـه افراد غالبـاً د نـورو هيوادونـو د هغـه امکانـاتو او تسـهيلاتو څخـه د مسـفيد کيـدو پـه هڅـه او لټـه کـې وي، چـې دولـت يـې د خپلـو اتبـاعو لپـاره رامنځتـه کـوي. معمـولاًدا ډول اشـخاص هغــه وخـت يـوه خـارجي هيـواد تـه د ورود(ننوتلو) او په هغه کې د اقامت اجازه ترلاسه کوي، چې د خپل ځـان او فاميل د ژوند د ضرورتونو د تامين لپاره د لازمـې پـانګې او سرمايې د شتون لپـاره کـافي اسناد او دلايل ارايه کړي.(۵۵ : ۲۲)

يولسم جز ـ آواره ګان

آواره ګان هغه افراد دي ، چې د جنګ يا طبيعي پيښو په اثر د خپل ژونـد د حفظ او سـاتلو لپـاره نـورو هيوادونـو تـه ځـي او کـه د هغـه انسـاني ژونـد حفظ او د ټولنيزو فعاليتونو امکان ميسر وای نو خپل هيواد يې نه تر ک کولو ، د پورتـه تعريـف څخـه پـه واضـح ډول معلـوميږي ، چـې آواره ګـان پـه دوه ډولـه دي پـه لانـدې ډول يـې د مطالعې لاندې نيسو :

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ جنګي آواره

هغه افراد دي چې د جنګي عملیاتو په جریان کې یې د مقابلو متخاصمو څواکونو څخه فرار کړی وي او هغې سیمې ته چې پخوا یې پکې ژوند کولو بیرته نه وي راستون شوی. دا ډله افراد مجبور دي چې خپل هیواد د کورنیو او نړیوالو مسلحو کشمکشونو په نتیجه کې ترک کړي. اصولاً دغه ډله افراد د ۱۹۵۱او ۱۹۶۷کالونو د کنوانسیونو پناه اخیستونکي نه ګڼل کیږي . جنګي آواره ګان د جنګ د قربانیانو څخه د ملاتړ او حمایت د ۱۹۴۹ کال کنوانسیون او د هغې د اضافي پروتوکول د حمایت لاندې واقع او د خاصو حقوقو څخه برخمن دي.آواره ګان معمولاً په دسته جمعي(ډله ایز) شکل سره بل هیواد یا نورو هیوادونو ته ځي، خو په نورو هیوادونو کې د آواره ګانو حقوق نسبت نورو بهرنیانو ته کم وي. نن ورځ د دې باوجود چې جنګي آواره ګان د نړیوالو بشر دوستانه حقوقو د حمایت لاندې دي، بیاهم په عمل کې جنګي آواره ګان د مناسب حقوقي وضعیت څخه برخمن نه دي، بناً د دوی حقوق د نورو عادي بهرنیانو څخه کم دي.(۱۸: ۸۸)

نن ورځ د نړۍ هیوادونو په بشر دوستانه دلایلو سره د جنګي آواره ګانو منل په نظر کې نیولي دي د نمونې په ډول کولای شو د افریقا د لویې وچې نوم یاد کړو ، چې داخلي جنګونو او بهرنیو تیریو د دغه لویې وچې په مختلفو برخو باندې د آواره ګۍ عمل تحمیل کړیدی ، دهغې د جملې څخه د جنوبي افریقا د نژاد پرست شتون او ددغه رژیم پواسطه د استقلال څخه مخکې د نامبیا د خلکو سرکوب کول نورو همسایه او ګاونډیو هیوادونو ته د دغه هیواد د زیات شمیر خلکو د آواره ګۍ باعث شواو همدارنګه په نورو ګاونډیو هیوادونو باندې د دغه هیوادونو تیری او تعرض په جنوبي افریقا کې د آواره ګانو زیادت له ځان سره درلود.(۹ : ۲۰۷)

ب- د طبیعي حوادثو او مصیبتونو آواره

د طبیعي آفتونو آواره ګان هغه اشخاص دي ، چې د طبیعي حوادثو لکه زلزله ، سیلاب ، وچکالي او نورو په اثر د خپل ځان د ساتنې په منظور مجبوریږي، چې خپل هیواد ترک او بل هیواد ته لاړ شي. د طبیعي حوادثو آواره ګان د بشردوستانه عواملو په اساس د نورو هیوادونو د حمایت وړ ګرځي. د طبیعي حوادثو د آواره ګانو منل او پذیرش په موقتي ډول صورت نیسي، بنا پردې کله چې د آواره ګۍ

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

عوامل لـه منځـه ولاړ شـي معمـولاً آواره ګـان خپلـو هيوادونـو تـه بيرتـه اسـتول کيږي.(۱۸: ۸۹)

دولسم جز- مامور

بهرنی مامور هغه شخص دی، چې د خپل متبوع دولت له لوري بل هيواد ته د ماموريت د ترسره کولو لپاره ليږل کيږي. کولای شو مامورين په دوه ډوله سياسي او غير سياسي مامورينو باندې وويشو:

الف – غير سياسي مامور

غير سياسي مامور هغه شخص دی، چې د خپل متبوع دولت له لورې د ماموريت د ترسره کولو لپاره بل هيواد ته ليږل کيږي، خو ماموريت يې سياسي نه وي نو پدې اساس دا ډول مامور ته سياسي مامور نه ويل کيږي. غير سياسي مامور معمولاً د فرهنګي ، اقتصادي او نورو چارو د اجرا په غرض د خپل متبوع دولت پواسطه بل بهرني هيواد ته ليږل کيږي، غير سياسي مامورين د سياسي مامورينو د امتيازاتو او مصونيتونو څخه برخمن نه دي، پس د دوی حقوق د سياسي مامورينو په نسبت کم دي.(۱۸: ۸۸)

ب- سياسي مامور

سياسي مامور هغه چا ته ويل کيږي، چې د ديپلوماسی په هنر کې مشغول او شغل يې په بل هيواد کې د خپل متبوع هيواد د خارجي سياست اجرا وي. سياسي يا ديپلوماتيک مامور مصونيت لري او هغه هيڅوک په هيڅ عنوان سره نيولی او توقيف کولای نشي او قبلوونکي دولت هم بايد د هغې سره مناسب چلند وکړي او دهغې په حيثيت، ابرو، آزادی او شخصيت باندې د تعرض او صدمې د مخنيوي لپاره بايد لازم تدابير ونيسي. د يوه هيواد سياسي مامورين په بل هيواد کې د مطلوب حقوقي وضعيت څخه برخمن دي او په قبلوونکي يا ميزبان دولت کې د هغوی حقوق د نورو بهرنيانو څخه زيات دي.(۹: ۲۰۶) ځکه د دې لپاره، چې ديپلوماتيک او سياسي مامورين وکولای شي چې په بهرنيو هيوادونو کې خپلې ورسپارل شوي دندې په پوره استقلال او آزادی او د هر ډول ويرې او تشويش څخه پرته ترسره کړي، د دولتونو تر منځ د ډيرو پخوا زمانو څخه را پديخوا پخپل

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځي روابطو کې یو سلسله اصول او قواعد معمول او مروج وو، چې د ډیپلوماتیکو امتیازاتو او مصونیتونو مسایل یې تنظیم او اداره کول چې تر ۱۹۶۱ کال پورې یې عرفي بڼه درلوده چې بلاخره د ۱۹۶۱ د اپریل میاشتې په ۱۸ نیټه د ویانا د ډیپلوماتیکو اړیکو او د ۱۹۶۴ د اپریل میاشتې په ۲۴ نیټه د قونسلي روابطو کنوانسیونونو په انعقاد سره په مدون شکل سره ترتیب او تنظیم شول، چې د ویانا د ۱۹۶۱ کال د ډیپلوماتیکو اړیکو کنوانسیون د ۲۹ څخه تر ۳۱ مادې پورې د ډیپلوماتیکو مصونیتونو څخه بحث کوي او ډیپلوماتیک مصونیتونه په کلي صورت سره دوه عمده ډولونه لري :

۱- د تعرض او تیرې په وړاندې مصونیت.

۲- قضائې مصونیت. .(۱۷: ۳۸۳)

دوهم پراګراف

د اسلام له نظره د بهرنیانو ډولونه

په نړۍ کې هیڅ انسان چې په هر نژاد، ځای او تاریخ پورې تړاو ولري هیڅکله یې هغه مقام نه دی ترلاسه کړی، چې د اسلام د مبارک دین له نظره یې ترلاسه کړی دی. د دې امر علت دادی چې اسلام یو نړیوال دین دی او پیغمبر(ص) د ټول بشریت او ټولې نړۍ لپاره رالیږل شوی پیغمبر دی او د نورو پیغمبرانو پشان د خاصو قومونو او ملتونو لپاره نه دی رالیږل شوی. د اسلام مبارک دین د ټول بشریت لپاره که هغه مسلمان یا غیر مسلمان وي په بشریت او انساني کرامت قایل دی. د اسلام مقدس دین له نظره په کلي مفهوم سره بهرنی هغه چا ته ویل کیږي، چې نه مومن او نه د اسلام په مقدس دین معتقد وي او په خلص ډول سره بهرنی هغه څوک دی چې مسلمان نه وي، چې د اسلام په حقوقي سیستم کې په دریو ډولونو باندې ویشل شویدي .(۵۶ : ۹۸)

لومړۍ جز - اهل کتاب یا اهل ذمه

ذمه په لغت کې د امان، عهد، ضمان او پیمان په معنی ده (۵۲ : ۶۳۲) او په اصطلاح کې د هغه غیر مسلمان شخص څخه عبارت دی، چې په اسلامي ټولنه کې ژوند

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او ځان او مال یې د مسلمانانو یا اسلامي حکومت د حفاظت او حمایت لاندې وي (۶ : ۱۱۰۴) یا هغه غیر مسلم شخص دی، چې د دوی مذهبي کتاب په قرانکریم کې ذکر شوی وي(۵۴ :۳۹۵) او یا هغه غیر مسلمان ته ویل کیږي چې د هغه پیمان په موجب چې د اسلامي حکومت د حاکم سره یې کړیدی د اسلامي حکومت د حمایت لاندې په ازاد او دایمي ډول ژوند وکړي او د ځینې حقوقو څخه هم برخمن کیږي، چې د هغې په مقابل کې د وجایبو په ترسره کولو هم مکلف وي. په اسلامي عرف کې هغه غیر مسلم شخص، چې په داراسلام کې هستوګنه او اقامت ولري د اهل ذمه یا ذمیانو په نوم سره یادیږي، پدې نوم سره د غیرمسلمانانو د نومونې علت دا دی، چې هغوی د الله (ج) د هغې د پیغمبر(ص) او بالاخره د مسلمانانو سره د عهد او پیمان مقابل اړخ دی، چې دهغه عهد څخه په استفادې سره د دوی سره دا تعهد شوی، چې په اسلامي ټولنه کې د اسلام د حمایت لاندې په امنیت او سوکالۍ کې ژوند وکړي، پس د ذمه تړون په اساس خارجیان یا بهرنیان دمسلمانانو د حمایت او ضمانت لاندې ژوند تیروي.(۵۵ : ۲۵)

ایا د ذمه تړون یواځې د اهل ذمه سره منعقد کېږي او که د هغې څخه پرته د نورو سره هم منعقد کیږي؟

پدې مورد د فقهاو تر منځ مختلف او متفاوت نظریات شتون لري . زیات شمیر فقها پدې باور دي، چې د ذمه تړون یواځې د اهل ذمه سره منعقد کیږي پدې دلیل چې دوی اسلامي حکومت ته د جزئې په ورکولو سره مصون کیږي، اما بله ډله فقها پدې عقیده دي چې د ذمه تړون د ټولو غیر مسلمانانو سره منعقد کیدای شي پدې دلیل، چې حضرت محمد(ص) پخپلو ټولو خطبو کې د غیر مسلمانانو پرته لدې چې اهل کتاب وي یا نه وي اسلام ته را دعوت کړیدي.(۵۵ : ۲۶) اهل ذمه په دارالاسلام کې د یو سلسله حقوقو او وجایبو لرونکي دي، چې په عمومي صورت سره ویلای شو چې ټول حقوق چې مسلمان ورڅخه برخمن دي غیر مسلمان ته هم شاملیږي او هغه حقوق چې د مسلمانانو پر وړاندې شتون لري اهل ذمه ته هم شاملیږي، مګر په هغه مواردو کې چې شارع مستثنی کړی وي. او د اهل ذمه وجایب او مکلفیتونه د جزئې او خراج ورکړه او د مسلمانانو د شعایرو، آدابو، رسمونو او دیني احساساتو ته احترام دی.(۵۴ : ۳۹۶)

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز ـ مستامن

مستامن هغه شخص یا کافر حربي دی، چې په هر دین او تابعیت وي په مشروع انګیزه سره د موقت وخت لپاره د دایمي اقامت له قصد پرته د اسلامي دولت یا د یوه مسلمان شخص په اجازې او تضمین سره دارالاسلام ته داخل شي.(۵۴ : ۳۹۷)

یا هغه غیر مسلمان ، چې په موقت ډول په داراسلام کې هستوګنه لري مستامن ګڼل کیږي. دغه شخص باید د اسلامي دولت ننتولویا ورود لپاره اجازه واخلي، په کلي ډول د توقف اجازه یو کال ده او په هغه صورت کې، چې ددوی د اقامت موده له یوه کال څخه تجاوز وکړي باید اسلامي حکومت ته مالیه ورکړي، خو محکمې ته د هغې مراجعه او د هغوی د حقوقي اختلافاتو حل او فصل کول او د دعوا ګانو ته د رسیده ګۍ طرز او ډول د اهل کتابو په شان دي، که قاضي د دوی د شخصي احوالو پورې په اړونده مسایلو عالم وي د دوی د مقرراتو مطابق حکم کوي او که د دوی په احکامو عالم نه وي نو موضوع د دوی هغه مذهبي حاکم ته چې طرفین دهغې پیرو وي راجع کوي.(۵۳ : ۱۳۴)

دریم جز ـ غیر اهل کتاب

اسلامي حکومت د بت پرستانو او د خدای (ج)د منکرینو لپاره په هیڅ ډول حقوقو قایل نه دی ، مګر بیاهم په عمل کې د دوی سره ښه سلوک او نیک چلند کوي (۵۳ : ۱۳۴) په موجوده وضعیت کې دځینو معاصرو فقهاو نظریاتو ، د اسلامي هیوادونو عملکرد او د اسلامي کنفرانس سازمان چلند ته په کتو سره نړۍ د اسلام له نظره په لاندې سیمو باندې ویشل شویده .

داراسلام : چې اکثریت وګړي یې مسلمان او اسلامي قوانین په هغه حاکم وي .

دارالحرب: یواځې په هغه هیوادونو باندې اطلاق کېږ، چې اولاً اکثریت وګړي یې غیر مسلم وي او ثانیاً د اسلامي هیوادونو سره د جنګ په حالت کې وي .

دارالعهد یا دار الصلح : هغه هیوادونو ته ویل کیږي چې د مسیحیت ، یهودیت او زردشت دینونو څخه پیروي کوي .

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارالهدنه : ټول هغه هیوادونه چې د پورته دریو دینونو څخه پرته د نورو دینونو څخه پیروي کوي

دارالحیاد(بې طرفه) : هغه غیر اسلامي هیوادونه چې د اسلامي هیوادونو له لورې رسماً بې‌طرفه پیژندل شوي وي.(۱۷: ۲۷)

خو باید یادونه وکړو، چې د اسلامي احکامو څخه داسې معلومیږي چې د بهرنیانو سره د دوستی اړیکو ایجاد هغه امر دی، چې مسلمانان کولای شي پخپلو نړیوالو اړیکو کې د هغې څخه استفاده وکړي ځکه : اولاً اسلام د فطرت دین دی او هیڅکله د انسان د بشري او طبیعي احساساتو سره په ټکر کې نه واقع کیږي. ثانیاً اسلام دې نقطې ته زیاته توجه کړیده، چې انسان کولای شي دخپلو عقیدتو مخالفانو سره د تفاهم او امن په فضا کې بحث او خبرې اترې وکړي او دا امر ددې ایجاب کوي چې افراد باید د مذهب، نژاد، عقیدې او ژبې په نظر کې نیولو پرته اړیکې او روابط برقرار کړي. او دا هم د یادولو وړ ده، چې د دولت د حقوقي مفهوم د تکمیل او په مختلفو برخو کې د دولتونو د اړیکو پراختیا ته په کتو سره به نن ورځ په ندرت سره وکولای شو تر څو داسې هیواد پیدا کړو، چې د پورته تقسیماتو په اساس عمل وکړي. نن ورځ ټول اسلامي هیوادونه خپل ځانته ټاکلی قلمرو لري، چې دا قلمرو یواځې د مسلمانانو لپاره محدود نه دی، بلکې غیر مسلم هم پدې هیوادونو کې د مسلمانانو تر څنگ د مساوي حقوقو او وجایبو لرونکي دي. د تابعیت د مفهوم په منلو سره نن ورځ مشکله ده، چې په پورته جغرافیوي تقسیماتو عمل وکړو او په یوه هیواد کې د مسلمانانو او غیر مسلمانانو تر منځ ویشنه وکړو. په نړۍ کې داسې مسلمانان شتون لري، چې د اسلامي هیوادونو په قلمرو کې ژوند کوي خو بهرنیان گڼل کیږي همدارنگه داسې غیر مسلمانان شتون لري، چې په اسلامي هیوادونو کې ژوند کوي خو بهرنۍ نه گڼل کیږي. د مثال په ډول که یو افغانۍ په سعودي عربستان کې اقامت ولري سره لدې، چې سعودي عربستان یو اسلامي مملکت او افغاني تبعه هم مسلمان دی ، مگر بیا هم د سعودي عربستان د قوانینو له مخې مسلمان افغانۍ بهرنۍ گڼل کیږي او د یو سلسله حقوقو څخه محرومیږي، په همدې ترتیب سره په غیر اسلامي هیوادونو کې هغه مسلمان چې د هماغه اړوند دولت تبعه دی بهرنۍ نه گڼل کیږي. بنا پردې د پورته بحث څخه

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې نتيجه اخيستلى شو، چې په ننۍ نړۍ کې چې ارتباطات په مختلفو برخو او سطحو کې د ليدو وړ پرمختګ کړيدی ، نو هيوادونه د خپلو اقتصادي او سياسي منافعو د تامين لپاره زياته توجه کوي نه دا چې د مذهبي ملاحظاتو په اساس د اشخاصو لپاره په حقوقو قايل شي.(۵۵: ۲۸،۲۹) يعنی دا چې نن ورځ د تابعيت مفهوم د ټولو مذهبي او قومي ويشنو او وابستګيو جانشين ګرځيدلی دی.(۵۴: ۳۹۶)

څلورم مبحث

د بهرنيانو د حقوقو مباني او اساس

څه ډول چې مخکې اشاره وشوه، چې د بهرنيانو حقوق له پخوا وختونو څخه په مختلفو حقوقي نظامونو کې پيژندل شوي او قبول شوي وو، خو په هغه پورې د اړوندو قواعدو او مقرراتو د تدوين ضرورت په وروستيو پيړيو کې احساس شو. هغه اړخونه او عوامل چې نوموړی ضرورت يې ښکاره او روښانه کړ عمدتاً هماغه عوامل او اړخونه دي چې د نړيوالو خصوصي حقوقو د پيدايښت او رشد موجب شويدي(۱۸: ۸۹) چې په لاندې ډول دي:

۱- د اقتصادي راکړې ورکړې رشد او توسعه ، چې په مختلفو هيوادونو کې د زياتو بهرنيانو د حضور موجب وګرځيد.

۲- فرهنګي راکړه ورکړه او نورو هيوادونو ته مهاجرت او کډوالي .

۳- د بشرى سرنوشت مشترک احساس او په نوموړي برخليک د واکمنو اړيکو د قانوني کولو نياز او ضرورت.(۲: ۱۸۰)

دغه لاملونه ددې موجب شول چې دولتونه د پخوا څخه زيات د بهرنيانو وضعيت ته پاملرنه او توجه وکړي او د هغوی حقوق او وجايب په خپلو مختلفو حقوقي منابعو کې تدوين کړي ، که څه هم د دغه قواعدو د تدوين په وخت کې دولتونه د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو او همدارنګه د امتيازاتو او محروميتونو د تعين په رابطه د عمل ازادی څخه برخمن دي مګر په عمل کې د دغه قواعدو په تنظيم کې بايد متعدد تاثير لرونکي عوامل په نظر کې ونيول شي چې د دولتونو د عمل ازادي محدودوي :

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړنی عامل انساني ملاحظات دي، د یو انسان په عنوان د دولتونو له لورې د بهرنیانو لپاره د حداقل حقوقو پیژندل ضروري او لازمي دي، چې هغه په اختیاري یا اجباري ډول د هغې پیژندلو او منلو ته راکاږي.

دوهم عامل ملي ملاحظات دي، د بهرنیانو پرحقوقو د حاکمو قواعدو په تعین کې دولتونه له یوه پلوه د خپلو ملي مصالحو په نظر کې نیولو سره اقدام کوي او له بله پلوه څرنګه چې د بهرنیانو لپاره د حقوقو پیژندل په نورو هیوادونو کې د نوموړي دولت د اتباعو په وضعیت باندې په مستقیم او غیر مستقیم ډول تاثیر لري، نو الزاماً د بهرنیانو د حقوقو منلو ته غاړه ږدي .

او **دریم عامل** په اوسني عصر کې نړیوال ملاحظات دي، یعنی د هغه اصولو او ارزښتونو ملاحظه چې د نړیوالې ټولنې د قبول وړ ګرځیدلي وي. چې هر یو د دغه پورته درې ګونو عواملو څخه د بهرنیانو د حقوقي وضعیت د بنا او اساس په عنوان پیژندل شویدي، نو پدې اساس د بهرنیانو د حقوقو د تعین اصول په لاندې ډول دي:(۱۸: ۸۹،۹۰)

لومړی پراګراف

داخلي قوانین (د خود الزامیت مبنا)

د دولتونو داخلي قوانین د بهرنیانو د وضعیت د تعین په مورد یو مبنا او اساس ګڼل کیږي، په داخلي قوانینو کې د بهرنیانو د حقوقو د رعایت ضرورت ددې موجب ګرځیدلی، چې دولتونه پرته لدې چې یو د بل په وړاندې تعهد ولري پخپله د دغه الزام ضرورت احساس کوي تر څو په خپلو داخلي قوانینو کې د بهرنیانو د حقوقو رعایت وکړي. له همدې امله د نړی زیات شمیر هیوادونو په خپلو داخلي قوانینو کې یو شمیر مواد د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو لپاره مختص کړیدي. په مختلفو هیوادونو کې بهرنیان د متفاوتو حقوقو څخه برخمن دي چې معمولاً سعی او کوشش شویدی، چې د دوی لپاره د حداقل انساني حقوقو لحاظ وشي. د هیواد په چارو کې د بهرنیانو د مداخلي او نفوذ د مخنیوي لپاره له حد څخه زیات احتیاط د دې باعث شویدی، چې دولتونه د بهرنیانو د حقوقو د تعین په مورد په محدودیتونو باندې قایل شي.(۲: ۱۸۶)

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونې وړ ده ،چې د افغانستان د نړیوالو خصوصي حقوقو په نظام کې هم لکه د نورو د نورو هیوادونو پشان په اسلامي فقه سربیره متعدد قوانین د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو یا حقوقي وضعیت د تعین په مورد شتون لري، چې ځای ځای به ترې یادونه وشي.

دوهم پراګراف

د متقابل التزام اساس (متقابل روش یا د دولتونو ترمنځ د بهرنیانو په نسبت متقابله رویه)

متقابل روش په لغت کې د هغه قانوني او حقوقي امتیازاتو په معنی دی، چې د یوه یا څو هیوادونو له لورې په بل هیواد کې د هماغه حقوقو د پیژندولو په شرط متکي وي.(۲: ۱۸۳) پدې معنی، چې د بل دولت په قلمرو کې د ټاکلیو حقوقو څخه د بهرنیانو برخمن کیدل د هغې په متبوع دولت کې د بهرنیانو لپاره د هماغه حقوقو په پیژندلو پورې تړلي وي. نو پدې اساس د دې لپاره چې بهرنیان په میزبان دولت کې د حقوقو څخه برخمن شي لازمه ده چې د هغوی په متبوع دولت کې د میزبان دولت اتباع هم د هماغه حقوقو څخه مستفید شي. متقابله رویه یو اختیاري عمل دی چې د نزاکت اصل په رعایت کولو باندې متکي دی او د یوه تکلیف او الزام لرونکي عمل په عنوان یې نه شو ګڼلی، په بل عبارت متقابل روش د حق موجد او منشا کیدای نشي، چې د هغې په اساس دولت وکولای شي د هغه حق پر بنسټ دعوی اقامه کړي.

باید متوجه واوسو که څه هم، چې متقابله رویه د حق منشا نه ګڼل کیږي، خو ممکن د یوه حق د ایجاد شرط وګڼل شي. مثلاً امکان لري چې یو دولت د بل دولت اتباعو ته د حقوقو ورکړه په متقابل روش پورې مشروط کړي او یا دا چې هغوی ته د مشخصو شرایطو لاندې د ټاکلو حقوقو څخه د استفادې اجازه ورکړي.(۵۵ : ۵۵،۵۶) د متقابل روش د اصل څخه د پناه وړونکو په وضعیت پورې د ۱۹۵۱ کال اړوند کنوانسیون کې هم یادونه شویده، د دغه کنوانسیون ۷ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- له ژمنو دولتونو څخه هر یو به د پناه وړونکو په هکله هغه رژیم عملي کوي چې له پردیو سره یې په کلي توګه عملي کوي، له هغو موادرو پرته چې د دې کنوانسیون په موجب ډېر ښه رژیم مقرر شوی دی. ۲- ټول پناه

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړونکي به په ژمنو هیوادونو کې له درې کاله استوګنې وروسته متقابل عمل ته له شرط څخه چې قانوناً مقرر شوی وي معاف وي. ۳- له ژمنو دولتونو څخه هر یو باید هغه حقوق او مزیتونه چې پناه وړونکي د دې کنوانسیون د لازم الاجرا کیدو تر نیټې پورې په هغه صورت کې چې د متقابل عمل اصل وجود ونلري له هغو څخه برخمن دي، د پخوا په شان هغو ته ورکړي. ۴- ژمن دولتونه به په هغه صورت کې چې د متقابل عمل اصل وجود ونلري، پناه وړونکو ته د حقوقو او مزیتونو د ورکولو امکان برسیره پر هغه څه چې د ۲ او ۳ بند په موجب ورکړل شوي دي او همدارنګه هغو پناه وړونکو ته به چې په ۲ او ۳ بند کې د مقررو شرایطو لرونکي نه دي له متقابل عمل څخه د معافیت امکان له مساعد نظره تر څیړنې لاندې ونیسي. ۵- د دې کنوانسیون په ۱۳، ۱۸، ۱۹،۲۱او ۲۲ مادو کې د ذکر شوو حقوقو او مزیتونو په هکله او همدارنګه د هغو حقوقو او مزیتونو په هکله به چې پدې کنوانسیون کې اټکل شوي ندي د دې مادې د ۲ او ۳ بند مقررات ، اجراء شي)) همدارنګه د افغانستان قانونګذار یا مقنن هم د تجارتي علایمو د حمایت په مورد د متقابل روش اصل شرط بللی دی، د سوداګریزو علایمو اصولنامې ۶ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((هغه اشخاص چې تجارتي، صنعتي یا فلاحتي موسسات یې د افغانستان څخه بهر واقع وي په هغه صورت کې د دې قانون له احکامو څخه استفاده کولای شي، چې خپل تجارتي علایم یې په افغانستان کې ثبت او هم هغه مملکت چې نوموړي موسسات پکې واقع وي د افغانستان سره د معاهداتو یا خپلو داخلي قوانینو په اساس د افغانستان د تجارتي علایمو څخه حمایت وکړي))

بنا پردې لکه څه ډول چې لیدل کیږي په افغانستان کې د بهرنیو سوداګریزو علایمو حمایت په هغه صورت کې ممکن دی، چې اړوند هیواد هم د افغانستان د سوداګریزو علایمو څخه په هماغه هیواد کې حمایت وکړي .

نو په خلص ډول ویلای شو چې د بهرینانو د وضعیت په مسله کې متقابل روش له دوه نقطه نظره د پاملرنې وړ دی: یو د حق د منشا له لحاظه او بل د یو حق د وجود د شرط له لحاظه، چې دواړه یې په مختصر ډول د مطالعې لاندې نیسو .

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ د حق د منشا په لحاظ متقابل روش

د حق د منشا په لحاظ متقابل روش پدې معنی دی چې ایا هغه دولت چې د بل دولت له لورې یې د اتباعو لپاره حقوق پیژندل شوي وي، نو هغه هم د نوموړي هیواد د اتباعو لپاره په خپل هیواد کې د حقوقو په پیژندلو مکلفیت لري؟ د دې پوښتنې ځواب منفي دی ځکه چې د متقابله معاملې اصل حق نه ایجادوي. لکه څه ډول چې په ۱۹ پیړۍ کې انګریزان مدعي وو، چې څرنګه چې فرانسویان په انګلستان کې د توارث حق لري، نو دوی هم باید د فرانسې په خاوره کې د ارث حق ولري. چې په هغه وخت کې د فرانسې محکمې د انګریزانو نوموړي ادعا مردوده وبلله او انګریزان یې د توارث د حق څخه د بهرنیانو د محرومیت د اصل په اساس، چې په هغه وخت کې په فرانسه کې معمول وو د توارث څخه محروم وکڼل او ویې ویل چې هر دولت باید پخپله هغه حقوق چې غواړي د بهرنیانو لپاره یې وپیژني، تعین کړي . (۵۶ : ۹۲)

۲ ـ د یو حق د وجود شرط ، متقابل روش

لکه څرنګه چې مخکې مو یادونه وکړه، متقابله معامله د یوه حق منشا کیدلی نشي، خو ممکن د یوحق د وجود شرط وګڼل شي ددې وضاحت چې دولتونه ځینې وختونه بهرنیان مطلقاً د ځینو حقوقو څخه محروموي یا دا چې د هغې حقوقو ورکړه په شرایطو پورې مشروط بولي، البته دا د قانون جوړوونکو په نظر پورې تړاو لري، چې دا معین او مشخص کړي چې بهرنـي وګړي په کومو مواردو کې د کومو شرایطو لاندې د ټاکلیو حقوقو څخه ګټه پورته کولای شي، چې دا شرط ممکن د متقابلې رویې شرط وي. پدې صورت کې د حق لرل په متقابل روش او رفتار پورې تړاو لري. مثلا د افغانستان دولت د بهرنـي وګړي لپاره د حق لرل پدې امر پورې مشروط بولي چې افغانان هم په خارج کې د هماغه حق لرونکي وي .

پدې ځای کې یوه حقوقي قاعده حکم فرما نه ده، بلکې دا عمل یواځې او یواځې یو مصلحت دی، چې دولت یې د مواردو سره سم بهرنیانو ته له شرط پرته یا د متقابلې معاملې په شرط حقوق ورکوي. البته په ځینو مواردو کې دغه اقدام د دولت لپاره یوه موثره دفاعي وسیله ګڼل کیږي او برعکس په ځینو مواردو کې د هغې

په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيان په ګټه باندې غلبه کوي. پدې ځای کې اساسي نقطه د دغه مصلحت تشخيص دی، چې دا پخپله يو سياسي مهارت او د حکومت کولو يو هنر دی.(۵۶ : ۹۲،۹۳)

په هر حال متقابل روش ممکن په مختلفو صورتونو سره مطرح شي چې د هغې انواع په لاندې ډول د مطالعې لاندې نيسو .

لومړی جز- متقابل سياسي روش

متقابل سياسي روش د يو سياسي قرارداد او معاهدې په وسيله رامنځته کيږي، پدې صورت کې د معاهدې د دواړو اړخونو څخه د هر يو هيواد اتباع په بل هيواد کې دهغه حقوقو څخه برخمن دي ، چې په معاهده کې ذکر شويدي او پدې مورد دولتونه ممکن په مختلفو سطحو کې دوه اړخيز، سيمه ايز او نړيوال تړونونه منعقد کړي.

۱ – د دوه اړخيزه معاهدو په انعقاد سره متقابل سياسي روش

دغه روش د دولتونو تر منځ د دوه اړخيزو تړونونو په انعقاد سره ايجاديږي، پدې صورت کې د تړون د هر يو طرف هيواد اتباع په مقابل اړخ هيواد کې يواځې دهغه حقوقو څخه برخمن وي چې په معاهده کې ذکر شوي وي .(۳ : ۱۸۶)

د همدغې مسلې په مورد لکه څرنګه چې مخکې ذکر شول د افغانستان د سوداګريزو علايمو اصولنامې په ۶ ماده کې د سوداګريزو علايمو د حمايت په مورد دا ډول بيان شويدي ((هغه اشخاص چې تجارتي، صنعتي يا فلاحتي موسسات يې د افغانستان څخه بهر واقع وي په هغه صورت کې د دې قانون له احکامو څخه استفاده کولای شي، چې خپل تجارتي علايم يې په افغانستان کې ثبت او هم هغه مملکت چې نوموړي موسسات پکې واقع وي د افغانستان سره د معاهداتو يا خپلو داخلي قوانينو په اساس د افغانستان د تجارتي علايمو څخه حمايت وکړي)).

۲- په نړيوالو او منطقوي اتحاديو پورې په الحاق سره متقابل سياسي روش

که يو هيواد د يوې نړيوالې يا سيمه ايزې اتحاديې غړی وي او يا په هغې پورې ملحق شي، نو د موافقتونو په چوکاټ کې د نورو غړو هيوادونو د اتباعو سره په

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

متقابله رویه مکلف دی.(۳ : ۱۸۷) خو باید وویل شي چې که یواځې متقابل سیاسي روش د بهرنیانو لپاره د حقوقو څخه د استفادې اصل او معیار وای، نو دې امر ددې ایجاب کولو چې د دولتونو ترمنځ زیات تړونونه او معاهدات رامنځته شوي وای او که د بهرنیانو متبوع دولت پدې برخه کې وجایب په غاړه نه وای اخیستي، نو اتباع به یې په نورو هیوادونو کې د نامناسب وضعیت سره مخامخ وای او ډیر لږ حقوق به یې درلودلی. د فرانسې او بلجیم هیوادونو متقابل سیاسي روش ته زیات تمایل ښودلی او هغه هیوادونه چې د دوی سره د اتباعو د وضعیت د تعین په مورد تړونونه ونلري، نو اتباع یې په دغه هیوادونو کې نامناسب وضعیت لري .

د دغه نظریې مدافعین دغه رویه یوه عادلانه رویه بولي او وایې، چې د هیواد په داخل کې د نورو هیوادونو د بهرنیانو او په نورو هیوادونو کې د نومړي هیواد د اتباعو د وضعیت تر منځ باید تعادل برقرار شي.(۵۳ : ۱۵۲)

دوهم جز- متقابل قانوني روش

د متقابلې قانوني رویې په مورد د سیاسي تړونونو انعقاد ته ضرورت نشته، بلکې د هر هیواد مقنن یې د معینو حقوقو څخه د بهرنیو اتباعو ګټه اخیستنه د بهرنیانو د متبوع دولت په قانون کې د هماغه حقوقو په پیژندلو پورې مشروط بولي .متقابل قانوني روش معمولاً په هغه هیوادونو کې د اجرا وړ دی چې موضوعه قوانین لري. متقابل قانوني روش د متقابل سیاسي روش څخه زیات انعطاف پذیر دی او په عین حال کې د زیات استمرار او تداوم څخه برخمن دی.(۳ : ۱۸۸) خو پدې ځای کې د دې موضوع یادونه ضروري ده چې، اولاً هغه هیوادونه چې موضوعه قوانین نلري نشي کولای د دې روش څخه استفاده وکړي، یعنی د متقابل قانوني روش څخه د استفادې لپاره د قانونګذار شتون ضروري دی، چې د حقوقو څخه ګټه اخیستنه د متقابل قانونګذار په شرط سره تصریح کړي او ثانیاً متقابل قانوني روش په عرف او عادات او قضائي روئې سره نه تامین کیږي او د معاهدې او قرارداد انعقاد ته هم ضرورت نلري. د یادلو وړ ده چې، د افغانستا په قوانینو کې د د متقابل قانوني روش په مورد زیات مواد شتون لري چې په لنډ ډول ترې یادونه کوو:

۱- په افغانستان کې دبهرنیو اتباعو دمسافرت او استوګنې قانون ۹ ماده د دوه طرفه عبوري ویزې د صدور په هکله د دوه جانبه یا بالمثل عمل څخه دا ډول یادونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي ((د دوه طرف تـــــيرېدو (ډبل ترانزيت) ويزه: دا ډول ويزه د متقابله ورته موافقه ليک او چلند له مخې په بهر کې د افغانستان د سياسي نماينده ګيو او قونسلګريو له خوا، هغو بهرنيو اتباعو ته صادريږي....))

۲- په افغانستان کې دبهرنيو اتباعو دمسافرت او استوګنې قانون ۱۲ ماده، د کثيرالمسافرت (د زياتو سفرونو) ويزې د بالمثل رويې څخه دا ډول يادونه کوي ((دا ډول ويزه د قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامی جمهوريت د واکمنو مقامونو له خوا د حکومتونو د ورته موافقې او چلند له مخې، د بهرنيو مؤسسو کار کوونکو د الوتنې عملې، بهرنيو موټرچلوونکو او کلينرانو او د بهرنيو شرکتونو (کمپنيو) غړو ته صادريږي. د زياتو سفرونو د ويزې د اعتبار موده له دريو مياشتو نه تر شپږو مياشتو پورې ده)).

څه ډول چې ليدل کيږي د دې موادو د احکامو مطابق کثير المسافرت ويزه يوازې هغه کتګورۍ افرادو ته چې د هغوی د کار طبعيت يې ايجابوي، صادريږي. اما دا پدې معنی نه ده، چې نورو افرادو لکه د سفارتخانو کارکوونکو او مامورينو او يا متخصصينو او دانشمندانو ته نه صادريږي.

۳- په افغانستان کې دبهرنيو اتباعو دمسافرت او استوګنې قانون په ۱۷ ماده کې د بهرنيو هيوادونو د زده کوونکو د ويزې د صدور په هکله د بالمثل رويې څخه دا ډول يادونه کړيده ((د هغو بهرنيو زده کوونکو ويزې چې افغانستان ته راځي، د مخکينۍ موافقې او د متقابله چلند له مخې صادريږی)).

۴ - په افغانستان کې دبهرنيو اتباعو دمسافرت او استوګنې قانون د ۵۶ مادې ۵ ،۴، ۳، فقرې هم د بهرنيو اتباعو د دخول او خروج د حق الويزې په مورد په متقابل عمل باندې متکي ده ((۳- له بهرنی تبعـــــه سره د مودې او حق الويزې په برخه کې له بالمثله متقابلې کړنې سره سم چلند وکړی. ۴- د ګاونډيو دولتونو دسرحدي سيمو د اوسيدونکو راننوتل او وتل دې له بالمثله متقابل چلند سره سم تنظيم کړي. ۵- په سرحدي سيمو کې د ګاونډيو دولتونو د مامورينو راننوتل او وتل دې د هغوی د دندو له غوښتنو سره سم د بالمثله متقابل چلند له مخې تنظيم کړي)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- په افغانستان کې پر عايداتو د ماليـاتو قـانون ۶ مـاده د غير مقيمو اشخاصو د ماليـاتو د ورکړې او مـالياتي معافيتونو په هکله بالمثل رويـې تـه دا ډول اشاره کوي ((غير مېشت اشخاص په هغهٔ صورت کې پر عايداتو باندې د مالياتو د ورکړې له معافيت څخه ګټه اخلي چې دغه معافيتونه د هغوی د متبوع هېواد لخوا پـه بالمثل ډول په هغهٔ هېواد کې د افغاني ميشتو اشخاصو لپاره اټکل شوي وي)).

۶- همدارنګه د افغانستان د کار قانون ۶ ماده هم د بالمثل رويې څخه دا ډول يادونـه کوي ((۱-هغه بهرني اتباع چې دمخکنيو جلا قراردادونو مطابق يا پرته له هغې ئـې د افغانستان پـه اسلامي جمهوريت کـې دکـار جـواز ترلاسـه کـړی يـا ئـې وروسـته ترلاسه کوي اوپه دولتي يا غيردولتي ګډو يـا خصوصـي ادارو کـې استخداميږي، د دغه قانون دحکمونو تـابع دي، دهغوی د استخدام شـرايط د جـلا مقررې پـه واسطه تنظيميږي. ۲- حکومت کولای شي دهغو دولتونـو د اتبـاعو لپـاره چـې دهغوی پـه قوانينو کې د افغانستان داسلامی جمهوريت اتباعو ته دکـارحقوق محدود شـوي دي، متقابل محدوديتونه وضع کړي)).

دريم جز – متقابل عملي روش

د يوه هيواد د عرف، عاداتو او قضايئ رويې په موجب امکان لري، چې يو د يو دولت اتباع په بل دولت کې د هغه حقوقو څخه برخمن شي، چې د هغې هيواد اتباع هم په بهرنـي مملکت کې عملاً د عرف، عاداتو او قضايئ رويې مطابق د هماغه حقوقو څخه برخمن وي. متقابل عملي روش که څه هم ډير انعطاف منونکی دی او د تړونونو انعقاد او د قوانينو وضع کيدو ته اړتيا او ضرورت نه لري خو بيا هم اولاً زيات ثبات او تداوم نلري او ثانياً بايد د دولتونو ترمنځ داسې واکمن او ذيصلاح مقام شتون ولري چې متقابل عملي رفتار ثابت او تصديق کړي . لکه څرنګه چې د فرانسې د 1945/Nov/9 نيټې په فرمان کې د صنعتي مالکيت په باره کې راغلي دي، چې لازمه ده د هغه مملکتونو نومونه چې متقابل رفتار لري هر ورځ په هغه وزارتي دستورالعمل کې چې په منظم ډول ساتل کيږي درج شي . (۳ : ۱۸۹)

د متقابل عملي روش په مورد د هيلتون علی ګايوت د دعوی په مورد د امريکا متحده ايالاتونو د ستري محکمې صادره شوي رايه يو عمده مثال دی: هيلتون

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

(مدعي) يو فرانسوی شرکت وو، چې د يوې فرانسوی محکمې د حکم په اساس يې د څو تنو امريکايي اتباعو په وړاندې دعوی اقامه کړې وه او د امريکا فدرال محکمې د دعوی د ماهيت په نظر کې نيولو پرته د مدعی په نفع حکم صادر کړ، د محکمې په بله مرحله (تميز غوښتنې په مرحله) کې د امريکا سترې محکمې له لورې نظر دې ته چې فرانسه د امريکايي محاکمو له لورې صادرو شويو احکامو ته په ارزښت او اعتبار قايل نه دي نو د مدعي په ګټه د فدرال محکمې صادر شوی حکم يې نقض کړ، پدې دليل چې فرانسه د امريکايي محاکمو له لورې صادرو شويو احکامو ته د خپل هيواد په داخل کې اجرائيوي صلاحيت نه وو ورکړی.

سربيره پردې داسې ښکاري چې پدې مورد زيات نظريات چې متقابله او دوه جانبه اړيکې د نړيوالو حقوقو اساس او بنسټ تشکيلوي، صحيح دی ځکه غالباً يواځې همدغه د بالمثل معاملې څخه د ناشی بالقوه خطر احساس دی، چې يو ملت دې ته چمتو کوي چې د نورو ملتونو د منافعو او مصالحو لپاره په خپلو خاصو منافعو باندې سترګې پټې کړي. چې پدې ډول کولای شو ووايو نن ورځ د متقابل عمل د دوکتورينو څخه د بهرنيانو د حقوقو د پيژندلو او منلو په عنوان د نړۍ په زيات شمير هيوادونو کې يادونه کيږي.(۵۵: ۶۵،۶۶)

څلورم جز- متقابل مساعد روش

متقابل مساعد روش يا بشپړې همکاری شرط هغه شرط دی، چې د هغې مطابق يو دولت د بهرنيانو د حقوقو، اقامت، سوداګريزو او نورو چارو په مورد د يو قرارداد په ترڅ کې دا تعهد کوي، چې کله نوموړی هيواد په مورد قرارداد موضوع کې د دريم هيواد اتباعو لپاره په زياتو امتيازاتو قايل شي دغه امتيازات او مزاياوې په اتوماتيک ډول د دغه قرارداد د طرف مقابل هيواد اتباعو ته هم شامليږي.(۲: ۱۸۵)

پدې ډول رويه کې په عهدنامه کې پيشبيني شوي حقوقو د بهرنيانو لپاره متفاوت وي او يواځې د امضا کوونکو هيوادونو په اتباعو پورې تعلق نيسي يعنی پدې روش کې د دغه عهدنامو د حقوقو څخه د برخمنو او د نورو هيوادونو د حقوقو تر منځ تفاوت رامنځته کيږي ، پداسې حال کې چې هر دولت د دې ميل لري چې اتباع يې په بل هيواد کې د خاصو حقوقو څخه د تجارت او نورو ساحو کې برخمن وي ،

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر څو وکولای شي په هغه هیواد کې د نورو بهرنیو سوداګرو سره رقابت وکولای شي .

لدې جهته هغه وخت چې یو دولت وګوري چې بل دولت په خپل قلمرو کې د ثالثو دولتونو د اتباعو لپاره د نوموړي هیواد د اتباعو په نسبت زیات حقوق پیژندلي یا ممکن وئې پیژني او ضمناً خپل روابط هم د هغه دولت سره حسنه او نیک احساسوي . د دې لپاره چې خپل اتباع د هغه حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن کړي ، نو په یوه عهدنامه کې د نورو هیوادونو سره په عهدنامو کې د هغو دولتونو د اتباعو لپاره د نورو خارجیانو څخه زیات حقوق په خپل قلمرو کې وپیژني او یا یې په راتلونکي کې وپیژني ، نو هغه حقوق په نوموړي دولت پورې هم تړاو پیداکوي، چې دغه شرط ته د د بشپړې همکارۍ شرط وایې بنا پردې ویلای شو چې دغه شرط د یوه دولت په وړاندې د بل دولت د تعهد په معنی ده.(۱۴: ۱۶۴،۱۶۵)

کله چې د کامله الوداد شرط د متقابل روش د شرط سره یو ځای شي دغه حالت ته د مشروطه بشپړې همکارۍ شرط وایې پدې صورت کې ذینفع هغه وخت کولای شي په هغې باندې د خپلو اتباعو د حقوقو د غوښتنې استناد وکړي، چې هغه حقوق یې د مقابل دولت د اتباعو لپاره پیژندلي وي .

د یادولو وړ ده، چې نوموړی شرط د کمزورو هیوادونو لپاره خطرناک دی ځکه د دې امکان شته چې یو دولت د سیاسي، اقتصادي او فرهنګي اړیکو په اثر د هغې دولت د اتباعو لپاره هغه حقوق په رسمیت وپیژني چې میل نه لري چې د نورو هیوادونو د اتباعو لپاره په دغه حقوقو قایل شي. (۲: ۱۸۶)

دریم پراګراف- په نړیوالو تړونونو کې د غړیتوب په اساس د التزام مبنا

په اوسني عصرکې چې د بهرنیو اشخاصو په وضعیت پورې په مربوطو موضوعه قوانینو باندې د نړیوالو حقوقو د زیاتیدونکي تاثیر څرګندوی دی(۹: ۲۲۵) یعنی نړیوال حقوق په هغه لورې حرکت کوي، چې اشخاص د دولتونو او نړیوالو سازمانونو ترڅنګ یو نړیوال حقوقي شخصیت ګڼي او دهغوی د حقوقو څخه ملاتړ او حمایت کوي. د بهرنیانو حقوق د یوې مهمې مسلې په عنوان د نړیوالې ټولنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بررسۍ لاندې قرار لري او په مختلفو اړخونو کې کوششونه شویدي، چې د بهرنیانو د حقوقو څخه حمایت وشي.(۹ : ۲۲۶)

همدارنګه زیات شمیر حقوقدانان هم پدې عقیده دي، چې د نړیوالو حقوقو اصول د دې غوښتنه کوي، چې دولتونه باید د بهرنیانو لپاره حداقل حقوق وپیژني او زیاتوي چې نشو کولای په کلی ډول او د همیش لپاره په جامع او مشخص صورت سره دغه حداقل حقوق تنظیم کړو. ځکه دغه حداقل حقوق د بشر د افکارو په پیشرفت او تمدن سره په دایمي ډول د تغیر په حالت کې دي، خو بیا هم هغه څه چې کولای شو په اجمالي ډول ووایو داده، چې د بهرنیانو د حداقل حقوقو معیار او میزان له دوی سره د هماغه متمدن دولت رفتار او چلند دی.(۱۸: ۹۲)

د حقوقو ځینو عالمانو کوشش کړی تر څو دغه حداقل حقوق په یوه فارمول کې په مدون شکل سره بیان کړي، د هغې د جملې څخه وردروس Werdroos اطریشی حقوقدان دغه فارمول په ۵ مادو کې په لاندې شرحې سره پیشنهاد کړیدی:

۱- ماده : دولتونه باید بهرنیو اتباعو ته هغه خصوصي حقوق ورکړي، چې د هر فرد د ژوند تیرولو لپاره لازم او ضروري وي .

۲- ماده : دولتونه باید د بهرنیانو هغه اکتسابي حقوق، چې د خپل هیواد یا بل هیواد د موضوعه قوانینو مطابق یې حاصل کړي وي معتبر او محترم وګڼي.

۳- ماده : دولتونه باید هغه حقوق، چې د افرادو د شخصیت د احترام لپاره لازم وي لکه د شخص آزادي، د مسکن احترام او د تګ راتګ آزادي د بهرنیانو لپاره وپیژني.

۴- ماده : بهرني اتباع باید د هغه هیواد محاکمو ته د لاسرسي حق ولري، چې سکونت پکې لري .

۵- ماده : د بهرنیانو د هغه اعمالو څخه حمایت چې د هغوی د مالي او ځاني ضرر موجب کیږي د هغه دولت په غاړه دی، چې د هغې په خاوره کې سکونت کوي .

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصولاً هیڅ دولت د بهرنیانو د منلو په مورد کوم الزامیت نه لري، خو کله چې بهرني اتباع د یوه دولت قلمرو ته داخل او ومنل شي، نو دولت باید هغې ته په حداقل حقوقو قایل شي. د ۱۹ پیړۍ په جریان کې او د هغې څخه وروسته د آزاد انسان د ځینو لازمه حقوقو د اجرا د تضمین لپاره نړیوال حکمیتونه ترسره شویدي او په ۱۹۲۹ کال کې د بهرنیانو سره د رفتار او روئې د تعین په مورد د ملتونو ټولنې له لورې د پاریس په ښار کې یو لوی کنفرانس جوړ شو، خو د ډیرو کوششونو سره سره بیا هم مثبته نتیجه ترلاسه نه شوه. متاسفانه د دغه کنفرانس څخه وروسته جریانات که د دوهم نړیوال جنګ څخه مخکې وو، که د جنګ په جریان کې وو او که د جنګ څخه وروسته وو د دغه هدف د تامین لپاره چندان مساعد نه ښکاریدل .او شاید په هیڅ یوه زمانه کې نن زمانې په اندازه د اشخاصو بین المللي حقوق نه وي نقض شوي. او که په ساده ډول ووایو نن ورځ دولتونه د نړیوالو حقوقو اصول د اخلاقي او فلسفي اصولو پشان د اجرایوي ضمانت نه لرونکي ګڼي. خو ددې باوجود د نظرې له لحاظه هر دولت د بهرنیانو لپاره په حداقل حقوقو قایل دی او د هغې حد څخه تجاوز کوي، خپل ځان آزاد او مختار بولي، دغه حد او میزان د دولتونو په طرز تفکر پورې تړاو لري، چې پدې باره کې دوه نظرئې یو د بل په مقابل کې شتون لري یوه فلسفي او اخلاقي نظریه او بله سیاسي نظریه ، چې لمړۍ یې عمومي او دوهمه یې د ملیت غوښتنې جنبه لري .(۵۶ : ۸۹،۹۰)

الف- فلسفي او اخلاقي نظریه

پدې سیستم کې د بهرنیانو لپاره په حقوقو باندې د قایل کیدو اساس فلسفي او اخلاقي جنبه لري هسپانوي سوارز Suarez چې په ۱۶ پیړۍ کې د دې سیستم د پیروانو او حامیانو څخه وو وایي ((انساني شخصیت دهغې د تابعیت په نظر کې نیولو پرته د دې غوښتنه کوي ، چې په بهر کې د هغه حقوقو او امتیازاتو څخه مستفید شي چې د بشر د ژوند تیرولو لپاره لازم او ضروري وي او که یو دولت بهرنیان چې د هغې په خاوره یا قلمرو کې هستوګنه لري د دې مزایاوو څخه محروم کړي، نو په تحقیق سره یې د اخلاقو خلاف عمل ترسره کړیدی)).

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي طرز تفکر په تدريجي ډول سره په ۱۹ پيړۍ کې حقوقي اساس وموند او د ليبراليزم رنګ يې ځانته غوره کړ(د سويسي واتل Wattle په باور دا يو تکاملي طرزتفکر دی) پدې ځای کې د فکر اساس دا دی، چې بهرنيان او داخليان د هغه حقوقو څخه چې د بشر د ژوند کولو لپاره لازم وي بايد په مساوي ډول برخمن شي او اصولاً د بهرنيو او داخلي اتباعو تر منځ نبايد تفاوت شتون ولري .

دغه د بهرنيو او داخلي اتباعو د يوشان کولو اصل د ځينو نړيوالو کنګرو د تايئد وړ هم ګرځيدلی دی او هم د نړيوالو حقوقو موسسې چې په ۱۹۷۴کال کې د جينوا په ښار کې تشکيل شوه دا اعلام کړه، چې بهرنيان مستقلاً پرته لدې چې په تړونونو کې دهغوی په ګټه قيد وضع شوی وي او حتی د متقابله معاملې د شرط پرته د حقوقو او مزاياوو لرونکي دي، چې دولتونه د هغوی په رعايت کولو مجبور دي. يعنی پدې سيستم کې اصولاً د بهرنيانو لپاره په هماغه حقوقو قايل شويدي ، چې مقنن د داخلي اتباعو لپاره پيژندلي دي .نوموړی سيستم چې په ۱۹ پيړۍ کې د هغه وخت د ټولو علماو لپاره د قبول وړ وو د ځينو هيوادونو په قوانينو کې يې هم رسوخ کړی وو.(۵۶ : ۹۱،۹۰)

ب - سياسي نظريه

دا طرز تفکر په زياته پيمانه سره د مليت غوښتنې جنبه لري، يعنی پدې نظام کې د يوه ملت اساسي مصلحتونه د افرادو د منافعو څخه په زياته اندازه د پاملرنې وړ وي او داسې څرګندوي، چې په يوه ټاکلي هيواد کې د بهرنيانو د حقوقو د تعين او مشخص کولو مسله يوازې اخلاقي او حقوقي مسله نه ده، بلکې دا مسله د يوه ملت په اساسي مصلحتونو پورې اصطکاک لري، چې دولتونه بايد د بهرنيانو په حقوقو پورې د اړوندو قواعدو او قوانينو د تنظيم په وخت کې د ملي امنيت، اقتصادي منافعو او د نفوسو د زياتوالي مصلحت درې ګوني موضوعات په نظر کې ونيسي. د مثال په ډول د امنيت له نظره دولتونه بايد ځيني امنيتي اقدامات ترسره کړي تر څو د بهرنيانو له لورې يا لاقل د هغوی د ځينو افرادو له لورې هيواد ته خطر متوجه نه شي . همدارنګه د اقتصادي له نظره بايد پاملرنه وشي چې دولتونه يوازې د ضرورت په وخت کې پخپله خاوره کې مهاجرين يا کډوال مني او مهاجرين نبايد په يوه سياسي ټولنه (دولت) باندې تحميل شي . ځکه مملکت يوه نړيواله خيريه

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنه نه بلل کيږي. ځيني هيوادونه د دې لپاره چې د خپل نفوس زياتوالی متناسب کړي د بهرنيو عناصرو جلب ته ضرورت لري، خو اکثراً داسې پيښيږي چې پورته عوامل پخپل منځ کې تطابق نه کوي، ځکه ځيني وختونه د اقتصادي له نظره لازم ګڼل کيږي چې د مهاجرت څخه مخنيوي وشي پداسې حال کې چې د دغه اقدام په اثر دريم عامل يعنی د مملکت د نفوسو زياتوالي ته ضرر پيښيږي، نو پدې اساس د پورته ذکر شويو درې ګونو مصلحتونو تر منځ او بالخصوص د اقتصادي مصلحت او د نفوسو د زياتوالي ترمنځ د هميشه لپاره يوه همغږي شتون نلري ، چې دا پخپله يوه پيچلي مسله منځته راوړي.

د سياسي نظرئې له مخې کله چې د بهرنيانو حقوق د حداقل حقوقو څخه تجاوز وکړي، نو د يوه امتياز په حيث ګڼل کيږي، چې بايد دهر هيواد د وضعيت په نظر کې نيولو سره په په ځانګړي ډول د پاملرنې لاندې ونيول شي، ځکه د ځينو هيوادونو له لورې بهرنيو اتباعو ته د حقوقو او امتيازاتو ورکړه اسانه وي او د هيڅ ډول خطر متضمن نه وي ، خو د ځينو هيوادونو لپاره نوموړی اقدام مهلک او د هغې هيواد د سياسي حيات لپاره حتماً د خطرونو سره مل وي، پس څه ډول چې ليدل کيږي پدې طرز تفکر کې د بهرنيانو د موضوع د حل په مورد يوه کلي قاعده شتون نلري او د بهرنيانو حقوق کوم حقوقي بنياد نلري، چې په ټولو هيوادونو کې په يو ډول اجرا شي.

خو هغه څه چې پدې سيستم کې د پاملرنې وړ دي دا دي ، چې هر دولت بايد خپل قوانين د انصاف په اساس او په عين حال کې د مملکت د اساسي مصلحتونو په نظر کې نيولو سره وضع کړي . په خلص ډول پدې نظام کې د بهرنيانو د حقوقو په مورد د حداقل حقوقو د تامين څخه پرته هيڅ نړيوال الزام او مکلفيت شتون نلري او هر دولت د بهرنيانو د حقوقو د تعين په مورد د کاملې آزادۍ او اختيار څخه برخمن دی .(۱۸: ۹۴)

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم مبحث

د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو منابع

لکه څه ډول چې مو مخکې وويل دولتونه د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو د تعين په مورد آزاد دي او همدغه دولتونه دي ، چې تصميم نيسي چې بهرنيان د کومو حقوقو څخه د کومو شرايطو لاندې استفاده کولای شي، خو ځينې عوامل لکه چې مخکې مو هم ورڅخه يادونه وکړه شتون لري لکه د نړيوال نظام د ساتنې او د نړيوالو اړيکو په باره کې د دولتونو تعهدات د دې ايجاب کوي، چې هم په ملي او هم په بين المللي کچه بايد يو سلسله قواعد او مقررات شتون ولري، چې د متبوعو هيوادونو څخه پرته په نورو هيوادونو کې د بهرنيانو حقوق تضمين کړي، چې خوشبختانه نن ورځ نوموړي تضمينات هم په داخلي قوانينو او هم په نړيوالو معتبرواسنادو کې تسجيل شويدي. د بهرنيانو حقوق او وجايب چې هم په داخلي قوانينو او هم په نړيوالو معتبرو اسنادو کې منعکس شويدي، اولاً د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو داخلي منابع او ثانياً نړيوالې منابع تر مطالعې لاندې نيسو .

لومړی پراګراف

د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو داخلي منابع

په هر هيواد کې د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو د پيژندلو لپاره يو سلسله حقوقي تضمينات شتون لري، چې نوموړي تضمينات عمدتاً د هيوادونو په داخلي قوانينو کې پيشبيني کيږي، چې د بهرنيانو د حقوقو په باره کې په قطعي او رسمي ډول اصول، قواعد او قوانين په بر کې نيسي. په اکثره حقوقي نظامونو کې اصل دا دی، چې بهرنيان د هغه مدني او تجارتي حقوقو څخه برخمن کيږي، چې د ميزبان دولت اتباع دهغې څخه برخمن او مستفيد وي. مګر د هغه دسته حقوقو څخه چې د منحصراً د هيواد د اتباعو لپاره وضع شوي وي او د بهرنيانو لپاره د استفادې وړ ندي او يا هغه دسته حقوق چې صراحتاً او په مشخص ډول د بهرنيانو څخه سلب شوي وي ، لکه سياسي حقوق او داسې نور... بهرنيان ورڅخه محروم دي.

د افغانستان په حقوقي سيستم کې هغه حقوق چې بهرنيان دهغې څخه مستفيد کيږي په اساسي قانون، مدني قانون، د تجارت اصولنامه، د مدني محاکماتو د اصولو

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون، د تجارتي محاکماتو د اصولو قانون ، د تابعیت قانون، په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د اقامت او مسافرت قانون، د خصوصي سرمایه ګذارئ قانون، د تجارتي علایمو اصولنامه، د کار قانون، په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقرره، د تجارتي حکمیت قانون او نورو قوانینو او مقرراتو کې پیشبیني شویدي، چې په دوهم فصل کې به ورڅخه په تفصیل سره یادونه وشي.

دوهم پراګراف

د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو نړیوالې منابع

که څه هم د خصوصي او عمومي حقوقو څخه د بهرنیانو استفاده او بهره ګیري د یو هیواد څخه تر بل هیواد پورې فرق لري او د هغې د حداقل حقوقو میزان چې د ټولو دولتونو لپاره د منلو وړ وي تر اوسه پورې معین شوی نه دی، خو په ځینو نړیوالو اسنادو کې داسې اصول او معیارونه ملاحظه کولای شو، چې د ټولو دولتونو څخه د خارجیانو په مورد ددغه معیارونو او اصولو د رعایت غوښتنه پکې کیږي.

بنا پردې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد مهمترینې نړیوالې سرچینې، چې کولای شو په هغې باندې تمسک وکړو د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه، د بشر حقوقو نړیواله اسلامي اعلامیه، د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق او د هغه اشخاصو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت ونلري د ملګرو ملتونو سازمان د عمومي اسامبلی د ۱۹۸۵ کال اعلامیې څخه عبارت دي. دا چې د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق چې ۱۹۶۶ کال د ډیسمبر میاشتې په ۲۶ نیټه د ملګرو ملتونو د عمومي ټولنې له لورې تصویت او همدارنګه د بشر حقوق اسلامي اعلامیه چې د ۱۹۹۰ کال د اګست میاشتې په ۵ نیټه د اسلامي کنفرانس د سازمان له لورې د قاهرې په ښار کې تصویب شویده. د بشر حقوقو د نړیوالې اعلامیې د موادو سره زیات مشابهت لري نو پدې ځای کې یواځې د بشر حقوقو په نړیواله اعلامیه باندې بسنه کوو .

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی جز ـ د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه

د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه چې د ۱۹۴۸ کال د ډیسمبر میاشتې په ۱۰ نیټه د ملګرو ملتونو سازمان د عمومي اسامبلی له لوري تصویب شوي، چې په هغه کې داسې قواعد شتون لري، چې د هر کس په طبیعي حقوق باندې یې پرته د قومي، نژادي او مذهبي تعلقاتو په نظر کې نیولو څخه تاکید کړیدی. د دغه اعلامیې د لمړۍ مادې له مخې ټول افراد او بشر د حیثیت او حقوقو له لحاظه یو د بل سره برابر دي او په همدې ترتیب سره د دغه اعلامیې نور مقررات چې په هغې کې د تابعیت څخه په صرف نظر سره د افرادو اساسي حقوق مطرح دي چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کوو:

د ۲ مادي ۱ بند په اساس هر څوک کولای شي، چې له هر ډول توپیر پرته په ځانګړي ډول د توکم، رنګ، جنس، ژبې او مذهب په نظر کې نیولو څخه پرته پدې اعلامیه کې د مندرجو حقوق او آزادیو څخه برخمن شي. او د دریمې مادې له مخې هر څوک د ژوند، آزادۍ او شخصي امنیت حق لري. همدارنګه د ۶ مادې له مخې هر څوک حق لري چې هر چیرته چې وي د قانون په وړاندې د یوه حقوقي شخصیت او یو انسان په څیر وپیژندل شي. د ۸ مادې له مخې هر څوک د خپلو هر ډول اساسي حقوقو د نقض په صورت کې صلاحیت لرونکو ملي محاکمو ته د مراجعې حق لري. همدارنګه د ۱۰ مادې له مخې هر څوک حق لري چې دعوی ته یې یوه مستقله او بیطرفه محکمه په بیطرفه شکل سره رسیده ګي وکړي او د ۱۳ مادي په اساس هر څوک حق لري چې په هر هیواد کې په آزادانه ډول تګ راتګ وکړي او حق لري چې خپل استوګنځای وټاکي او همدارنګه هر څوک حق لري چې هر هیواد یا خپل هیواد ترک کړي یا خپل هیواد ته بیرته راوګرځي.

څه ډول چې لیدل کیږي ددې ډول مقرراتو ارزښت یواځې په یوه رسمي سند کې د هغې انعکاس د بشر مطلوب نه دی او په عمل کې هم امکان لري، چې پورتنې موارد په زیاته پیمانه سره عملي اړخ پیدانکړي، خو بیا هم د یوه نړیوال معتبر سند په عنوان چې د ملګرو ملتونو سازمان له لوري تصویب شویدی حتی کولای شو هغه د تیورۍ له لحاظه هم د بشر حقوقو د تامین لپاره یو ګټور ګام وبولو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز ـ د هغه اشخاصو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت نلري د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبي د ۱۹۸۵ کال اعلامیه

د دغې اعلامیې تاریخي سابقه پدې ډول وه، چې په ۱۹۷۲ کال کې د ملګروملتونو د بشر حقوقو کمیسون ته د هغې د یوه غړي له لورې د شکایت په اساس، چې د کمیسون د بل غړي هیواد له لورې د نوموړي هیواد د اتباعو د اخراج په مورد د بشر حقوقو څخه د تخطی په علت یې د نوموړي کمیسون د رسیده ګی لاندې قرار ونیو. چې وروسته د ملګرو ملتونو د اقتصادي او ټولنیزو چارو شورا یوه فرعي کمیسون ته صلاحیت ورکړ، چې یو د خپلو کاري اولیتونو څخه د هغه افرادو د بشري حقوقو حمایت ته متوجه کړي ، چې د محل اقامت هیواد اتباع نه وي او پدې مورد یوه مشخصه طرح د یوې اعلامیې د مسودې په شکل آماده کړي.کمیسون د غړو دولتونو څخه غوښتنه وکړه، چې په لومړي قدم کې د هغه افرادو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت نه لري غیر بشري اقدامات متوقف او د هغوی د بشري حقوقو رعایت وکړي. په ۱۹۷۴ کال کې کمیسون خپل یو نفر راپورتر موظف کړ تر څو پدې مورد مطالعات ترسره او د بهرنیانو د وضعیت څخه یو راپور تهیه او ترتیب کړي، راپورتر په ۱۹۷۶ کال کې یو مکمل ګزارش او دهغه افرادو د بشر حقوقو په مورد د یوې اعلامیې طرحه اماده کړه، چې د محل اقامت هیواد تابعیت نلري. فرعي کمیسون د اعلامیې د مسودې طرح په ۱۹۷۸ کال د ملګرو ملتونو عمومي منشي ته وسپارله، چې له هغه طریقه نوموړي طرحه د غړو هیوادونو د نظر د ابزار لپاره واستول شوه. د پورته اقداماتو په تعقیب د ۱۹۸۰ څخه تر ۱۹۸۴ کالونو په اوږدو کې مختلف او متعدد کاري ګروپونه د بهرنیانو د حقوقو د تعین په مورد د یوې نهائې طرحې د اماده کولو لپاره تعین شول تر څو د دولتونو د ملاحظاتو په پام کې نیولو سره یوه واحده طرحه ترتیب کړي، چې بالاخره نوموړي طرحه د ۱۹۸۵کال د ډیسمبر په میاشت کې د یوې اعلامیې په عنوان د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلی له لورې تصویب شوه، چې په خپل ذات کې یواځینی نړیوال سند دی چې تراوسه پورې د ملګرو ملتونو سازمان له لورې پدې مورد اعلام شویدی.(۵۵ : ۴۵،۴۶)

په انټرنیټ کې د پښتو ژبی انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم جز – د پناه وړونکو د وضعیت په مورد د ۱۹۵۱کال کنوانسیون

له شک پرته د پناه وړونکو په وضعیت پورې اړوند د ۱۹۵۱ کال کنوانسیون د نړیوالو حقوقو په چوکاټ کې د پناه وړونکو د اصلي ترینو منابعو څخه ګڼل کیږي، نوموړ کنوانسیون د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلی د (۷)۴۲۹ نمبر پریکړه لیک په اساس تصویب شویدی.(۵۴ : ۳۸۹) نوموړی کنوانسیون د خپلو زماني او مکاني محدودیتونو سره سره نړیواله بڼه ځانته غوره کړه، چې نن ورځ د افغانستان په شمول د نړۍ د ۱۴۵ څخه زیاتو هیوادونو لاسلیک کړیدی.[17]

په افغانستان کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

[17] افغانستان نوموړی کنوانسیون د ۲۰۰۵ کال د اګست په میاشت کې تصویب او لاسلیک کړیدی او دهغې کامل متن د ۱۳۸۵ کال د ۹۰۳ نمبر رسمي جریده کې خپور شویدی.

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

په افغانستان کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

د افغانستان اساسي قانون ۵۷ ماده[18] او په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۲۵ ماده د يوه کلي اصل په عنوان په افغانستان کې د بهرينانو د حقوقو د اصولو په رابطه داسې حکم کوي ((هغه بهـــــــــرنی تبعه چې ددغه قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامـــــــــــي جمهوريت ته راځي ، له هغو حـــــــقوقو نه ګټه اخلي چې د افـــــــغانستان اسلامي جمهوريت په قـــــوانــــــــينو کی ورتــــــه ټاکـــــــل شوي دي)) د دغه مادې د محتوياتو څخه په واضح ډول معلوميږي، چې د افغانستان د قوانينو مطابق يو سلسله حقوق شتون لري، چې بهرنيان د هغې څخه برخن کيدای نشي، خو يو سلسله نور حقوق شتون لري، چې بهرنيان د هغې څخه په برخمن کيدلو کې د افغاني اتباعو په حيث تلقي کيږي. چې د دغه حقوقو څخه برخورداري او حرمان به يا د عمومي حقوقو په برخه کې وي يا د خصوصي حقوقو. په همدې ترتيب څرنګه چې عدالت او انصاف د دې ايجاب کوي، چې د هر حق په مقابل کې وجيبه بايد شتون ولري، نو افغانستان ته د بهرنيو اتباعو په دخول سره هغوی د يو سلسله وجايبو په ترسره کولو هم مکلف کيږي لکه د قوانينو رعايت، د مالياتو وکړه او داسې نور.... چې په ترتيب سره د بهرنيانو حقوق د عمومي حقوقو او خصوصي حقوقو په ساحه کې د مطالعې لاندې نيسو .

لومړی مبحث

د عامه حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوقو او وجايب

عامه حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو ټولګه ده ، چې د افرادو او دولت تر منځ د اړيکو څخه بحث کوي. په افغانستان کې يو بهرنی دهر افغان په شان حق لري، چې د عمومي حقوقو لکه د ديني مراسمو اجرا کول، د ځان، مال او مسکن د

---

[18] *دولت په افغانستان کې د خارجي اتباعو حقوق او آزادئ له قانون سره سم تضمينوي. دا کسان د بين المللي حقوقو د قواعدو په حدودو کې د افغانستان د دولت د قوانينو په رعايت مکلف دی.*

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصونیت حق څخه برخمن او خپل ځانته کار انتخاب کړي، مګر دا چې د قانون د صریح نص په موجب د عمومي حقوقو څخه محروم وي.

بهرنیان د کلي اصولو په موجب، چې د زیاتو هیوادونو په اساسي قوانینو کې یې انعکاس موندلی د یو سلسله عمومي حقوقو څخه برخمن دي، چې د محل اقامت دولت اتباع مکلف دي چې د بهرنیانو نوموړي حقوق محتر وګڼي او دا حقوق د بشر د ژوندانه لپاره د لازمه اساسي حقوقو څخه ګڼل کیږي . عامه حقوق په خپل وار سره په اساسی حقوقو، جزا حقوقو، کار حقوقو مالي حقوقو او اداري حقوقو باندې ویشل کیږي. چې په ترتیب سره به د بهرنیانو حقوق او وجایب او د هغې محدودیتونه د عامه حقوقو په ټولو څانګو کې تر مطالعې لاندې ونیسو .

لومړی پراګراف

د اساسي حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

اساسي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې د دولت د درې ګونو قواوو د جوړښت او د اتباعو د اساسي حقوقو او آزادیو څخه بحث کوي.(۱۸: ۱۱۴) د افغانستان اسلامي جمهوریت د نافذه قوانینو مطابق یو سلسله اساسي حقوق شتون لري چې د افغانستان د اتباعو انحصاري حقوق ګڼل کیږي او بهرنیان نشي کولای د هغې څخه مستفید او برخمن شي یعنی پدې برخه کې په بهرنیانو باندې محدودیت وضع شویدي، چې لومړی د افغانستان د اتباعو انحصاري اساسي حقوق او وروسته د هغه حقوق چې بهرنیان هم ورڅخه برخمن کیدلی شي د مطالعې لاندې نیسو .

لومړی جز- د افغاني اتباعو انحصاري اساسي حقوق

د افغانستان اسلامي جمهوریت سیاسي، داخلي او قضائې مصلحتونه د دې غوښتنه کوي، چې بهرنیان باید د هغه حقوقو څخه برخمن نه وي، چې دهغې په وسیله وکولای شي د افغانستان په داخلي، سیاسي او قضائې چارو کې ګډون او مداخله ترسره کړي. هغه اساسي حقوق چې بهرنیان ورڅخه محروم دي عبارت دي له د انتخابیدلو او انتخابولو حق، د وزیر کیدلو حق، د څارنوال کیدلو حق، د قاضې کیدلو حق، د سیاسي ګوندونو د تشکیل حق، د مدافع وکیل کیدلو حق او داسې نور چې په تفصیل سره به یې مطالعه کړو .

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د جمهوري رياست د مقام لپاره د نوماندۍ حق

د اساسي قانون مطابق بهرنيان نشي کولای ، چې خپل ځانونه د جمهوري رياست د مقام لپاره نوماند کړي. د اساسي قانون ۶۲ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((څوک چې جمهوري رياست ته کانديديږي ، بايد د لاندينيو شرطونو لرونکی وي : ۱- د افغانستان تبعه ، مسلمان ، له افغان مور او پلار څخه زيږيدلی وي او د بل هيواد تابعيت ونلري. ۲- د کانديدېدو په په ورځ يې عمر تر څلويښتو کلونو لږ نه وي . ۳- د محکمې له خوا د بشري ضد جرمونو او جنايت په ارتکاب او يه له مدني حقوقو څخه په محرومۍ محکوم نه شوی نه وي.))

بنا پردې څه ډول چې هيڅ يو بهرنۍ تبعه د هر ډول شرايطو لاندې په هيڅ وجه سره نشي کولای ، چې د جمهوري رياست د مقام لپاره خپل ځان نوماند کړي . حتی هغه افراد چې د هغې والدين هم مسلمان او افغان وي خو د بل هيواد د تابعيت درلودونکي وي نشي کولای ، چې خپل ځان د جمهوري رياست د مقام لپاره نوماند کړي.

۲- د جمهوري رياست د معاونيت حق

بهرنيان د جمهوري رياست د مقام لپاره پر نوماندۍ سربيره نشي کولای، چې خپل ځان د جمهوري رياست د لومړي او دوهم معاونيت لپاره هم کانديد کړي ځکه د اساسي قانون د ۶۲ مادې ۳ برخه پدې مورد دا ډول صراحت لري ((په پدې ماده کې راغلی حکم د جمهور ريس د مرستيالانو په برخه کې هم تطبيقيږي))

۳- د وزير کيدو حق

د افغانستان اساسي قانون افغاني تابعيت د يو وزارت د مقام د احراز لپاره شرط بولي، پس د دې لپاره چې يو شخص د وزير په حيث وټاکل شي بايد افغاني تابعيت ولري لدې حالت پرته که يو بهرنۍ وګړی د يوه مسلک او رشتې تخصص هم ولري نشي کولای، چې د وزير په حيث وټاکل شي، خو دا حالت بايد د مضاعف تابعيت سره يو شانته ونه ګڼو يعنی که چيرې يو افغانی وګړی د افغاني تابعيت پر لرلو سربيره د بل هيواد تابعيت هم ولري نو د اساسي قانون له مخې ولسي جرګه دهغې د تائيد يا رد صلاحيت لري، چې پدې مورد د اساسي قانون ۷۲ ماده ۱ فقره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډول صراحت لري ((څوک چې د وزیر په توګه ټاکل کیږي باید لاندیني شرطونه ولري : ۱- یوازې د افغانستان د تابعیت لرونکی وي ، که چیرې د کوم وزارت کاندید د بل هیواد تابعیت هم ولري ولسي جرګه د هغه د تایید یا رد صلاحیت لري)). پورته ماده د حقوقي لحاظه ځیني مشکلات لري یعنی که د ۷۲ مادې د ۱ فقرې د لومړۍ برخې څخه د مقنن هدف د واحد افغاني تابعیت لرل وي، نو باید د پورته مادې متن هم د هغې مطابق تنظیم شوی وای، پداسې حال کې چې د همدغه مادې د ۱ فقرې د دوهمې برخې سره په تضاد کې واقع دی، ځکه په لومړۍ برخه کې په واحد تابعیت باندې تاکید شویدی او په دوهمه برخه کې د د دوه ګوني تابعیت په مورد د هغې د تائید یا رد صلاحیت ولسي جرګې ته ورکړل شوی دی.(۱۱: ۱۴۸)

۴ – د سترې محکمې په عالي شورا کې غړیتوب او د قاضي په حیث د دندې د اجرا کولو حق

لکه څه ډول چې مخکې د جمهور ریس او وزیر انو په مورد ذکر شول، چې د دغه مقامونو د اهمیت پر اساس بهرني اتباع په هیڅ وجه نشي کولای د دغه مقامونو عهده دار شي. په همدې ترتیب سره دغه مسله د قضا په مورد هم صدق کوي، پدې دلیل چې قضا د دولت د ارکانو د جملې څخه یو رکن دی او د دغه مهم رکن احراز یواځې او یواځې افغاني اتباعو ته ځانګړی شویدی، چې پدې مورد د اساسي قانون د ۱۱۸ مادې ۲ فقره دا ډول صراحت لري ((د سترې محکمې غړی باید لاندیني شرایط ولري: ۲- د افغانستان تبعه وي)) د سترې محکمې د غړو د تعین او معرفی په رابطه د واحد افغاني تابعیت شرط نه دی ایښودل شوی، بلکې یواځې د افغاني تابعیت لرل کافي دي.(۱۱: ۳۱۹) چې متاسفانه په اساسي قانون کې د سترې محکمې د غړو د مضاعف یا دوه ګوني تابعیت د نه لرلو په مورد څه نه دي ویل شوي چې دغه مسله د قضا په مورد ډیره حساسه او جدي ده او دا به مناسبه نه وي، چې یو شخص د قضا په مسند کښیني او په عین وخت کې د بل هیواد تابعیت هم ولري، چې پدې صورت کې ممکن متفاوت موضوعات مطرح بحث او د قضا استقلالیت چې اساسي قانون هم په رسمیت پیژندلی د پوښتنې لاندې راو لي. فرضاً که په یوه دعوی کې یو د طرفینو څخه یوه خارجي کمپنۍ وي او په عین حال کې افغانی قاضي هم چې نوموړي قضیې ته رسیده ګي کوي د هماغه هیواد تابعیت ولري او د

په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدعی بها ارزښت هم ممکن ډیر زیات وي او د دعوی بل اړخ ممکن د افغانستان یو د دولتي ادارو څخه وي. پدې ډول حالت کې زیات احتمال شتون لري، چې افغانی قاضي چې په عین وخت کې د بهرني هیواد تابعیت لري او فامیل یې هم عملاً په هغه هیواد کې ژوند کوي او یا دا چې اقتصادي منافع یې زیاتره هماغلته متصور وي د خارجي کمپنۍ په ګټه حکم صادر کړي. پدې صورت کې به څرنګه ممکن وي، چې پدا ډول قاضي اعتماد او باور وکړو ، چې د افغانستان د خلکو د منافعو په نسبت خپلو شخصي یا فامیلي منافعو ته ترجیح ورکوي. حتی د دې امکان هم شتون لري، چې خپلې رخصتۍ او د تعطیلاتو ورځې هم په هغه هیواد کې تیرې کړي او په مخلتفو ډولونو سره تطمیع شي او دا هم د امکان څخه لیرې نه ده، چې د دندې د ختم څخه وروسته بیرته هماغه هیواد ته لاړ او خپل پاتې ژوند د خپل فامیل سره یو ځای هماغلته تیر کړي، نو د پورته ذکر شویو دلایلو په اساس بهتره به وای، چې د سترې محکمې د عالي شورا د غړیو او په عمومي ډول د قاضیانو په مورد واحد افغاني تابعیت معیار ګڼل شوی وای تر څو د پورته ذکر شویو دلایلو څخه مخنیوی شوی وای.(۵۵ : ۱۴۶)

۵- د ملي شورا د غړیتوب حق

په ملي شورا کې د غړیتوب لپاره که د انتخاباتو له لارې وي یا د انتصاب له لارې د افغاني تابعیت لرل شرط دي. نن ورځ د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې هغه څوک چې د ملي شورا یا پارلمان لپاره نوماند کیږي د تابعیت سند لرل ورته یو ضروري او لازمي امر دی، ځکه د خلکو څخه نمائنده ګي په حقیقت کې هغه امانت دی، چې یواځې او یواځې یوه هیواد ته متعهد، مسول او وفادار اشخاص یې په غاړه اخیستی شي. پدې مورد د هیوادونو قوانینو د هغه اشخاصو لپاره چې ځان د خلکو د نماینده په حیث نوماند کوي زیات وخت ورکړی دی. نوماند شخص باید دهغه هیواد تابعیت چې پکې نوماند کیږي پخوا ترلاسه کړی وي. پدې مورد د واحد تابعیت شرط یوه بله موضوع ده، چې د ځینو هیوادونو په قوانینو کې تسجیل شویدی او د هغې څخه هدف د خپل هیواد سره د نوماندانو د زیاتې علاقمندی او لوړو مصلحتونو او منافعو تامین ذکر شویدی (۱۱: ۱۷۹) چې دغه شرط د افغانستان د اساسي قانون د ۸۵ مادې په ۱ فقره کې دا ډول بیان شویدی ((هغه څوک چې د ملي شورې غړیتوب ته کاندید یا ټاکل کیږي، د ټاکونکو پر شرط سربیره دا لاندې

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

صفتونه هم باید ولري :۱- د افغانستان تبعه وي یا لږ تر لږه د کاندیدیدو یا تعین تر نیټې لس کاله پخوا یې د افغانستان د دولت تابعیت تر لاسه کړی وي)).

۶- د لوی څارنوال او څارنوال کیدو حق

په همدې ترتیب سره بهرني اتباع نشي کولای د څارنوال او لوی څارنوال په حیث دنده اجرا کړي، ځکه دا حق د افغاني اتباعو د انحصاري حقوقو څخه ګڼل شویدي، چې د څارنوالی د تشکیلاتو او صلاحیتونو قانون د ۴۱ مادې ۱ فقره پدې مورد دا ډول صراحت لري ((څوك چې د لاندنیو شرایطو خاوند وی د څارنوالی په کادر کې د څارنوال یا مستنطق په توګه ټاکل کیدای شي : ۱- لږ تر لږه له لسو کلونه را دیخوا د افغانستان جمهوریت تابعیت لرل)).

۷- د مدافع وکالت حق

بهرني اتباع د افغانستان د مدافع وکیلانو د قانون په اساس د مدافع وکالت د حق څخه محروم دي لکه چې پدې مورد د ذکر شوي قانون ۶ماده او ۱ فقره ۱ جز دا ډول صراحت لري ((۱- هغه شخص د دفاع وکالت په شغل بوختېدی شي چې د لاندې شرایطو لرونکی وي : الف- د افغانستان د تابعیت لرل))

د یادونې وړ ده، چې د پورته ذکر شوي مادې حکم په مطلق ډول نه دی، بلکې په افغانستان کې د بهرنیانو د مدافع وکالت د شغل په مورد استثنات شتون لري، هغه دا چې بهرنیان کولای شي د ځینو شرایطو لاندې د خپلو خارجي موکلینو څخه د افغانستان په محاکمو کې دفاع وکړي، خو په هیڅ وجه نشي کولای چې اولاً په افغانستان کې دارالوکاله ولري او ثانیاً د افغاني وګړي څخه وکالت وکړي، چې دغه موضوع د مدافع وکالت قانون په ۶ ماده او ۳ فقره کې پدې ډول بیان شویده ((۳- بهرنی تبعه نشی کولی په افغانستان کې دارالوکاله ولري ، خو د لاندې شرایطو په لرلو سره کولای شي د افغانستان داسلامي جمهوریت په محکمو او نورو مراجعو کې د بهرنیو حقیقي او حکمي اشخاصو په اړوندو دعواوو کې له خپل مؤکل څخه وکالت وکړي: ۱- په افغانستان کې د استوګنې د جواز لرونکی وي. ۲- له خپل متبوع هېواد څخه د وکالت د شغل د جواز لرونکی وي. ۳- د قانون د حکمونو مطابق ، خپل مالیاتي ذمت اداء کړي))

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا موضوع د افغانستان د مدافع وکالت په قانون کې نه ده تصریح شوي ، چې ای بهرني اتباع کولای شي په افغانستان کې د مدافع وکالت جواز حاصل کړي یا نه ؟ چې دا امر د دې ایجاب کوي، چې پدې مورد باید احکام موجود وای. ځکه ځیني وختونه داسې پیښیږي، چې بهرنی د افغانستان د مدافع وکیلانو د قانون د ۶ مادې په اساس د ذکر شویو شرطونو سربیره د حقوقو یا شرعیاتو پوهنځی څخه هم فارغ وي چې پدې صورت کې د لازمې حقوقي پوهې څخه هم برخمن وي، خو د هیواد تابعیت نلري. بناً پدې حالت کې ممکن د ځینو شرایطو لاندې بهرنیانو ته د مدافع وکالت دندې د اشتغال حق ورکړل شي. لکه چې دا امر د نړی په ځینو هیوادونو کې هم معمول دی. د مثال په ډول که چیرې د امریکا متحده ایالتونو کې یو بهرنی د حقوقو پوهنځی څخه فارغ وي دا ډول افراد د امریکائي افرادو په شان د مدافع وکیلانو Bar Association د ازموینې د تیرولو څخه وروسته کولای شي د امریکا متحده ایالتونو په ځینو ایالتونو کې د مدافع وکالت دنده ترسره کړي او دهماغه حقوقو او وجایبو څخه برخمن شي، چې امریکایان ئې لري.(۵۵ : ۱۵۲)

۸- د رایې ورکولو(انتخابولو) حق

څرنګه چې د انتخابولو حق د افغانستان په سیاسي نظام او سیاسي مصلحتونو پورې په مستقیم ډول تړاو لري، چې لدې طریقه د افغانستان اتباع جمهور ریس، د ملي شورا غړي، د ولایتي شورا غړي او داسې نور انتخابوي، نو بهرني اتباع د دې حق څخه محروم دي. بنا پردې ذکر شوی حق د افغاني اتباعو د انحصاري اساسي حقوقو له جملې څخه ګڼل کیږي، چې د اساسي قانون په ۳۳ ماده کې دا ډول بیان شویدی ((د افغانستان اتباع د انتخابولو او انتخابیدو حق لري)) همدارنګه د افغانستان د انتخاباتو قانون ۵ ماده هم د رایه ورکوونکو د شرایطو څخه د افغاني تابعیت لرل یو عمده شرط بولي نو ویلی شو ، چې په هیواد کې مقیم بهرنیان هیڅکله او په هیڅ وجه نشي کولای چې د رایه ورکوونکو په حیث په ټاکنو کې ګډون وکړي، ځکه د رائې ورکونې حق د افغاني اتباعو د انحصاري او ځانګړو حقوقو د جملې څخه دی. دا چې بهرنیان په افغانستان کې د سیاسي حقوقو څخه محروم دي خو د دوی د نوموړی محدودیت او محرومیت یې په خپلو متبوع هیوادونو کې د دوی سیاسي حقوقو ته زیان نه رسوي یعنی په خپلو هیوادونو کې د دوی د سیاسي حقوقو د حرمان موجب نه ګرځي. په همدې ترتیب سره هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای شي چې په هغه طریقه چې د محل اقامت هیواد ملي حاکمیت ته مزاحمت او اخلال وارد نکړي نو د خپلو هیوادونو په سفارتونو او قونسلګریو کې د حضور له لارې د رایې ورکونې عمل ترسره کولی شي.(۵۵ : ۱۴۵)

۹- د اعتصابونو او مظاهرو حق

په ننني متمدنو ټولنو کې خلک حق لري، چې د خپلو حقوقو د حصول یا د ملي او صنفي منافعو څخه د دفاع په منظور مظاهرې او اعتصابونه ترسره کړي، یعنی د ټولنو، مظاهرو او اعتصابونو حق د بشر د اساسي حقوقو او په افغانستان کې د افغاني اتباعو د انحصاري اساسي حقوقو له جملې څخه دی ، یعنی بهرنیان نشي کولای چې اعتصابونه او مظاهرات ترسره کړي، چې پدې مورد د اساسي قانون ۳۶ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان اتباع حق لري چې د روا او سوله ییزو غوښتنو د تامین لپاره له قانون سره سم بې وسلې غونډې او مظاهرې وکړي))

۱۰- د سیاسي ګوندونو د تاسیس حق

د افغانستان د اساسي قانون په اساس یواځې افغاني اتباع د سیاسي ګوندونو د تاسیس او تشکیل حق لري، چې پدې مورد د اساسي قانون ۳۵ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان اتباع حق لري د قانون له حکمونو سره سم، سیاسي ګوندونه جوړ کړي، په دې شرط چې: (۱) د ګوند مرامنامه او اساسنامه د اسلام د سپیڅلي دین د احکامو او په دې اساسي قانون کې د راغلو نصوصو او ارزښتونو مخالف نه وي. (۲) د ګوند تشکیلات او مالي منابع څرګند وي. (۳) نظامي او نظامي ډوله تشکیلات او هدفونه ونه لري. (۴) له بهرنیو سیاسي ګوندونو یا نورو بهرنیو منابعو سره تړلي نه وي، د قوم، سیمې، ژبې او فقهي مذهب پر بنسټ د ګوند جوړول او فعالیت کول، جواز نه لري. هغه جمعیت او ګوند چې د قانون له حکمونو سره سم جوړیږي د قانوني موجباتو او با صلاحیته محکمې له حکمه پرته نه منحل کیږي))

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز – هغه اساسي حقوق چې بهرنيان ورڅخه برخمن دي

اساسي حقوق دوه ډوله قواعد لري، لومړۍ ډول هغه قواعد دي چې د درې ګونو قواو په جوړښت پورې مربوط وي او دوهم ډول هغه قواعد دي، چې د تبعه او غير تبعه په اساسي حقوقو او ازاديو پورې مربوط وي، چې د دوهم ډول قواعدو د لومړۍ نوعې څخه مو مخکې يادونه وکړه او دوهم نوعه حقوق چې انسانان يې د ژبې، مليت، تابعيت او نژاد په نظر کې نيولو پرته يې لري. يعنى غير افغاني اتباع هم د انسانيت په اساس د دغه حقوقو څخه برخمن کيږي چې دغه حقوق عبارت دي له:

۱- د ژوند حق

د ژوند حق د انسان د اساسي ترينو حقوقو د جملې څخه ګڼل کيږي په همدې ډول د ژوند حق د انسانانو د لومړنيو فطري او طبيعي حقوقو د جملې څخه دی، ځکه د بشر ټول حقوق او آزادی ګانې په هغه انسان پورې تړاو لري، چې د ژوند په حالت کې وي له همدې لحاظه د ژوند حق د نورو انساني حقوقو مصدر او منبع ده.

د اساسي قانون مطابق ژوند يو الهي موهبت دی، چې انسان ته ورکړل شويدی همدارنګه د ژوند حق د فطری يا ذاتي حقوقو د جملې څخه بولي، چې د انسان د پيدايښت سره سم د هغې سره مل او د اساسي او اصلي حقوقو د جملې څخه دی. د اساسي قانون د حکمونو مطابق بهرني اتباع هم په افغانستان کې د داخلي اتباعو په شان د ژوند حق څخه برخمن دي، بناً هيڅوک نشي کولای چې د قانوني تجويز څخه پرته بل څوک د دغه حق څخه محروم کړي، چې د اساسي قانون ۲۳ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((ژوند د خدای(ج) بخښنه او د انسان طبيعي دی، هيڅوک له قانوني مجوزه پرته له دې حقه بې برخې کيدای نشي))

د اسلام په مبارک دين کې هم يوه مهمه مسله چې هغې ته زياته توجه او په هغې باندې تاکيد شويدی د ژوند حق او د هغې سلب کول دي په غير شرعي ډول، يعنی هر څوک چې بل انسان په غير حق سره ووژني که هغه سړی وي يا ښځه، ماشوم وي يا لوی، تور پوستی وي يا سپين پوستی، فقير وي يا غني، مسلمان وي يا غير مسلمان داسې ده لکه چې ټول خلک يې وژلي وي، پدې ترتيب سره د اسلام مبارک دين د ټولنې د افرادو يا په مجموع کې د ټولو انسانانو ژوند د جنس، نژاد، سن او

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب په نظر کې نیولو پرته محترم او د فوق العاده ارزښت وړ بولي او هغې ته په خاص احترام قایل دی. لکه چې د قرانکریم د الاسرا سورة په ۳۳ آیت شریف کې راغلي دي [illegible]. همدارنګه د نساء سورة په ۹۳ آیت شریف کې د عمد قتل په مورد فرمایې [illegible]. او همدارنګه د نساء سورة کې د خطا قتل په مورد فرمایې [illegible]

(c) ketabton.com: The Digital Library

بناً څرنګه چې ژوند يو الهي نعمت دی او هيڅ فرد يا دولت نشي کولای چې دغه حق د قانوني او شرعي مجوز څخه پرته د انسان څخه سلب کړي يا دا چې هغې ته صدمه ورسوي حتی شخص هم په مطلق ډول د دې اختيار او ملکيت نلري. په همدې ترتيب سره که چيرې يو څوک د مسلمان څخه پرته بل څوک په قتل ورسولو، پداسې حال کې چې نوموړی شخص ذمي يا مستامن وي نو د مسلمان او د هغه به قتل کې هيڅ ډول تفاوت شتون نلري، ځکه انسان په مجموع کې مکرم ګڼل کيږي، چې لدې لحاظه د مسلمان او غير مسلمان تر منځ توپير شتون نلري.(۱۰: ۲۱۵) يعنی د اسلام مبارک دين د احکامو له نظره د قتل د وقوع يا ارتکاب په صورت کې د مسلمان او غير مسلمان ترمنځ توپير شتون نلري، که چيرې مسلمان يو ذمي يا مستامن په قتل ورسوي د هغې په وړاندې مسول بلل شويدی او قصاص يې واجب دی او که چيرې ذمي يا مستامن يو مسلمان ووژني بيا هم مرتکب مسول او دهغې قصاص واجب بلل کيږي، غير مسلمان د حربي کافر پرته چې اسلامي هيوادونو ته سفر کوي، پناه اخلي ، يا د نورو دولتونو استازی وي د ژوند حق يې مصون بلل شوی دی.(۱۰: ۲۱۸) او همدارنګه د امام ابوحنيفه (رح) صاحبينو او ابن ليلی په اند هم مسلمان د ذمي په مقابل کې قصاص کيږي، ځکه هغه نصوص چې د قصاص په مورد په کتاب الله او سنت نبوي کې راغلي دي عموميت لري.(۵۵ : ۹۶) د امام مالک(رح) په نظر هم که چيرې يو مسلمان کس ذمي په قتل ورسوي نو مسلمان د هغې په مقابل کې وژل کيږي. د مثال په ډول ابانت بن عثمان چې د مدينې منورې د فقهاو څخه وو، هغه وخت چې په مدينه منوره کې امير وو د نوموړي د امارت په وخت کې يو مسلمان يو قطبي په قتل رسولی وو، نو مسلمان شخص يې قصاص کړ.(۵۴ : ۴۴۰)

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې ترتیب سره په نړیوالو اسنادو کې هم د ژوند کولو په حق باندې تاکید شویدی لکه، چې دبشر حقوقو نړیوالې اعلامیې له مخې هر انسان حق لري چې په ازادی او خوندیتوب کې ژوند وکړي لکه چې پدې مورد د ذکر شوي اعلامیې ۳ ماده دا ډول صراحت لري((هر څوک د ژوند، آزادی او شخصي امنیت حق لري)) او د بشر حقوقو نړیوالې اسلامي اعلامیې له مخې هم ژوند هغه نعمت دی، چې د خدای(ج) خپلو بنده ګانو ته ورکړی دی او ژوند هغه حق دی، چې د هر انسان لپاره تضمین شویدی له همدې کبله لازمه بنکاري چې ټول وګړي، ټولنې او حکمتونه له دغه حق څخه ملاتړ وکړي او د ټولو هغو پیښو او تیریو په وړاندې چې، د انسانانو ژوند د خطر سره مخامخ کوي مقاومت وکړي، چې پدې مورد د نوموړي اعلامیې ۲ ماده دا ډول صراحت لري ((ژوند یوه الهي ډالۍ او هغه حق دی، چې هر انسان ته تضمین شویدی او په ټولو وکړو، ټولنو او حکمتونو واجب دي چې، د دغه حق څخه ملاتړ وکړي او د هغه په وړاندې د هر تیري مخنیوی وکړي او د شرعي مجوز پرته د هیچا وژنه روا نه ده)) همدارنګه د مدنی او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق ۹ ماده ۱ فقره هم د ژوند حق د حمایت په مورد دا ډول حکم کوي ((هر څوک د ازادی او شخصي امنیت حق لري. هیڅوک نشو کولای چې په خپل سر پرته له کوم دلیل بندي کړو له هیچا څخه نشو کولای د ازادی حق سلب، مګر د قانون او عدالت له مخې دا کار ترسره کیدای شي)).

۲- د آزادی او انساني کرامت حق

آزادي یو اصل دی، چې ټول بشر ورڅخه د مساوي ګټه اخیستنې حق لري خو د دې حق څخه استفاده د یو سلسله شرایطو تابع ده، چې د دغه قیوداتو او محدودیتونو هدف د کوم شخص په ګټه نه بلکې د نورو خلکو د حقوقو او آزادیو رعایت او په ټولنه کې د امن او نظم تامین دی. لکه چې د اساسي قانون ۲۴ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((آزادي د انسان طبیعي حق دی. دا حق د نورو له آزادۍ او له عامه مصالحو پرته چې د قانون له لیارې تنظیمیږي حدود نه لري. د انسان آزادي او کرامت له تیري خوندي دی. دولت د انسان د آزادی او کرامت په ساتنه او درناوي مکلف دی)) د اساسي قانون د پورته ذکر شوي مادې د حکم مطابق آزادي د طبیعي حقوقو د جملې څخه ګڼل شویده چې د تعرض څخه مصونیت لري، خو دا حق ځینی محدودیتونه او قیودات هم لري، چې یو د هغې محدودیتونو څخه د نورو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوق او آزادی دي يعنی هر کله چې د آزادی څخه استفاده او ګټه اخيستنه د نورو خلکو د حقوقو او آزاديو د اخلال سبب شي او هغې ته صدمه ورسوي، نو قانون د شخص آزادي محدودوي. په همدې ترتيب سره د نورو نافذه قوانينو له نظر هم ازادي د انسان طبيعي حق دی او هيڅوک نشي کولای چې د هغې څخه تنازل وکړي(د مدنی قانون ۴۴ ماده)

همدارنګه انساني کرامت يو مستقل او مطلق حق دی يعنی انسانان ټول آزاد او د انسانيت له پلوه سره مساوي او د يو ډول حقوقو او عزت درلودونکي دي او ټول انساني کرامت لري، ټول انسانان د عقل او وجدان درلودونکي دي، ټول انسانان بايد يو له بل سره مهربانه اوسي او په مهربانۍ يو له بل سره چلند وکړي او زور زياتی او تاوتريخوالی ونه کاروي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړيوالې اعلامې د ۱ ماده دا ډول صراحت لري ((ټول انسانان آزادی نړۍ ته راځي او د حقوقو او حيثيت له پلوه سره برابر دي. ټول د عقل او وجدان درلودونکي دي او بايد يو له بل سره د ورور ګلوۍ په روحيه چلند وکړي)) همدارنګه د بشر حقوقو اسلامي اعلاميې د ۱۱ مادې ۱ فقرې له مخې هم انسان ازادی زيږيدلی او نړۍ ته راغلی دی او هيڅوک د هغې د مريې کولو حق نلري ، چې پدې ترتيب سره دولت د هغې په حفظ او ساتنه باندې مکلف دی. يعنی انسان د انسانيت په اساس او د هغې شرافت او کرامت ته د احترام پر الزام سره د هر ډول توهين او تحقير څخه چې د هغې حيثيت ته ضرر ورسوي مصون دی، بهرني اتباع هم په همدې دليل او د مليت، ژبې، رنګ، ټولنيزې طبقې، تابعيت او محل اقامت په نظر کې نيولو پرته د دغه امر څخه مستثنی نه دي .(۳ : ۲۲۲) په بل عبارت بهرنی پدې دليل چې انسان دی بايد د هر ډول اهانت څخه چې د هغې حيثيت او عزت ته صدمه ورسوي مصون دی او هيڅوک نشي کولای پدې خاطر بهرنيان د تعرض لاندې راولي، چې د بل نژاد، ژبې، مذهب او نورو څخه دی يا دا چې د بهرنيانو سره د هغې د متبوع دولت چلند په نړيواله کچه نامطلوب وي او د دې پشان نور ...

د بهرنيانو هتک حرمت د داخلي اتباعو پشان اګر که د قانوني دلايلو لکه د جرم په اساس هم وي ممنوع دی. څه ډول چې ليدل کيږي د اساسي قانون د ۲۴ مادې مخاطبين ټول انسانان دي پرته د نژاد، ژبې، قوم، او نورو تعلقاتو په نظر کې نيولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره، بنا پردې د دغه مادې د محتوياتو څخه استنباط کيږي چې ټول انسانان که نر وي يا ښځه، ځوان وي يا زوړ، د هيواد تبعه وي يا بهرنی د عزت او حيثيت او انساني کرامت له حيثه يو ډول دي او د دوی انساني کرامت او حيثيت د قانون په واسطه د حمايت لاندې نيول کيږي پرته لدې، چې شخص افغاني تبعه ده يا بهرنۍ د قانون پر وړاندې محترم او د احترام وړ دي.

د اسلام له نظره هم لکه څه ډول چې د مسلمانانو د حيثيت، ابرو، عزت او شرافت څخه حمايت کوي همدا ډول د غير مسلمانو د آبرو او حيثيت څخه هم حمايت کوي. د اسلام مقدس دين هيچا ته اجازه نه ده ورکړې چې د خپل هيواد غير مسلمانو بهرنيو اتباعو ته توهين او بد ووايي او يا دهغوی څخه په پټه غيبت او بد ووايي. د اسلام مبارک دين همدارنګه مسلمانان د هغه مواردو د ذکر څخه چې د هغوی د زوريدو او نا راحتی سبب کيږي د شخصي مسايلو څخه نيولي تر قيافې او شکل او اخلاقو او نورو مربوطو مسايلو پورې منع راوړي ده. بنا پردې څه ډول چې ليدل کيږي بهرني افراد هم هماغه د داخلي اتباعو پشان د مساوي انساني کرامت او آزادی څخه برخمن دي او پدې مورد نبايد چې د داخلي او بهرنيو اتباعو تر منځ په تفاوت قايل شو ، چې دغه موضوع په داخلي قوانينو او نړيوالو معتبرو اسنادو کې ذکر شوي ده. د ۱۹۵۱ کال د پناه وړونکو په وضعيت پورې د مربوط کنوانسيون ۳ ماده او د ۱۹۸۵ کال د بهرنيانو په مورد د ملګرو ملتونو اعلاميې ۲ ماده کې هم د بهرنيانو په حيثيت او انساني کرامت باندې تاکيد شويدی او د ټول بشر لپاره پرته لدې چې د هيواد تبعه ده يا بهرنی په مساوي انساني کرامت قايل دی.(۵۵ : ۸۹)

۳- د مذهبي مراسمو د اجرا کولو حق

يو د بهرنيانو د حقوقو څخه په محل اقامت يا ميزبان هيواد کې د مذهبي مراسمو د اجرا کولو حق دی، د اساسي قانون ۲ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري((د افغانستان اسلامي جمهوري دولت دين، د اسلام سپيڅلی دين دی. د نورو اديانو پيروان د خپل دين په پيروۍ او د خپلو ديني مراسمو په اجرا کولو کې د قانون د حکمونو په حدودو کې آزاد دي))چې د دغه حق اساس زمونږ په هيواد کې هم اسلامي ارشادات او لارښووني دي او د دغه آزادی منشا د ديني او تعبدي عقيدې آزادي ده، د هر دين پيرو پخپل دين کې ازاد دی، پدې ځای کې د داخلي او بهرني

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیر مسلمان په رابطه هیڅ ډول فشار شتون نلري، خو هغه څه چې د مسلمانانو یو هیواد یې د غیر مسلمان خارجي څخه غواړي دا دي، چې د مسلمانانو دني شعایر رعایت کړي او د محل اقامت هیواد دین په نظر کې ونیسي او خپل دیني شعایر د میزبان دولت دعرف او عنعناتو پر خلاف ترسره نکړي. پردې ملحوظ د اسلام مبارک دین د دستورونو سره سم که اهل کتاب په اسلامي هیواد کې ژوند کوي، نو کولای شي چې په آزادنه ډول خپل عبادات ترسره کړي او د ځان لپاره معابد ولري او مسلمانان نشي کولای چې د هغوی د عبادت مخه ونیسي. د اسلامي تاریخ کې له مخې هغه وخت چې د نجران مسیحانو نماینده ګان مسجد نبوي ته د حضور(ص) لیدو ته راغلل، نو مخکې لدې چې مذاکره شروع کړي ویې ویل، چې دهغوی د عبادت وخت رارسیدلی دی پیغمبر(ص) هم اجازه ورکړه تر څو خپل عبادت په مسجد کې ترسره کړي پداسې حال کې چې مخ په شرق ولاړ وو خپل لمونځونه یې وکړل. بنا پردې عبادات د هر دین د ضروریاتو څخه دي او نشو کولای ووایو، چې اسلام اهل کتابو ته د سکونت اجازه ورکړي خو د عبادت ترسره کولو یا د عبادت ځای اجازه یې نه ده ورکړي .(۵۵ : ۹۱،۹۲)

۴- د مخابراتو او مراسلاتو د محرمیت حق

د فردي حقوقو د جملې څخه یو هم د مخابراتو او مراسلاتو د محرمیت او مصونیت حق دی، چې هیڅوک په شمول د دولت نشي کولای چې دغه حق او آزادي محدود کړي او پدې ترتیب سره بهرنیان هم د مخابراتو او مراسلاتو د محرمیت حق لري د اساسي قانون د ۳۷ مادې له مخې ((د اشخاصو د مخابرې او لیکونو آزادي او محرمیت که په لیکلي ډول وي یا د ټیلیفون او تلګراف یا نورو وسیلو له لارې، له تیري څخه خوندي دي. دولت د اشخاصو د مخابرو او لیکونو د پلټنې حق نه لري مګر د قانون له حکمونو سره سم)) د پورته ذکر شوي مادې له مخې د اشخاصو د مخابراتو او مراسلاتو مصونیت او خوندیتوب تضمین شویدی، خو پدې مورد یوه استثنا چې په نوموړي ماده کې ذکر شویده د قانون حکم دی، چې هغه د مخابراتو او مراسلاتو د کنترول او تفتیش اجازه ورکوي یعنی جزایې قوانین او په ځانګړي ډول شکلي جزایي قوانین دولت ته د دې اجازه ورکوي، چې د جرم د وقوع په صورت کې د متهمینو د نیولو او کشفولو لپاره کولای شي د دې حق څخه استفاده وکړي، خو هغه څه چې پدې ځای کې مهم دی چې باید پدې ډول خاصو مواردو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې نوموړي استثنا په محدود او دقیق شکل سره تطبیق شي، چې لدې پرته به د خلکو حقوق او آزادۍ د پوښتنې لاندې راشي.(۱۰:۳۷۰) د قانون د حکم پرته یوه بله استثنا هم پدې مورد شتون لري او هغه هم د اضطرار حالت د اعلام په صورت کې چې د مخابراتو او مراسلاتو د محرمیت او مصونیت حق معطل کیږي، چې پدې مورد د اساسي قانون ۱۴۵ ماده دا ډول صراحت لري ((په اضطراري حالت کې جمهور ریس کولای شي چې د ملي شورى او د سترې محکمې د ریسانو تر تایید وروسته د اساسي قانون لاندیني حکمونه وځنډوي او یا قیود پرې ولګوي: (۳) د اوه دیرشمې مادې دویمه فقره)) همدارنګه د په نړیوالو قواعدو کې هم د مخابراتو او مراسلاتو د محرمیت په حق باندې تاکید شویدی یعنی هر انسان حق لري تر څو د هغه محرمیت وساتل شي، دهغه کورنۍ، د اجازې پرته د هغه کورته ننوتل او د انسان د لیکونه له تیري څخه باید وژغورل شي او د هر انسان ابرو او حیثیت دې خوندي کړل شي لکه چې د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې په ۱۲ ماده کې پدې هکله دا ډول بیان شویدی ((هیڅوک د چا په محرمیت ، کورنۍ یا لیکونو کې دخپلسري مداخلې حق نلري او نه یې پر نوم او حیثیت تعرض کیدای شي، هر څوک د دې ډول حملو یا مداخلې په وړاندې د قانوني ملاتړ حق لري)) همدارنګه د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق په ۱۷ ماده کې هم د مخابراتو او مراسلاتو په محرمیت او مصونیت باندې پدې ډول تاکید شویدی ((۱- هیچاته باید له قانون پرته په خپل سر د هغه په لیکونو، د استوګنې د ځای د هغه د کورنۍ او خصوصي ژوند په برخه کې د لاس وهنو اجازه ورنه کړل شي او همدارنګه د هغې شرافت او حیثیت دې په ناقانوني توګه تر تیري لاندې نه نیول کیږي. ۲- هر څوک حق لري که چیرې د داسې لاس وهنو سره مخامخ شي باید له قانوني حمایت څخه برخمن شي)).

۵- په مال باندې د تعرض څخه د مصؤنیت حق

ملک هغه څه ته وایې چې د انسان په تصرف او قبضه کې وي(۵۲: ۹۸۸) د ملکیت حق د هغه موضوعاتو له جملې څخه ده، چې په مخلتفو وختونو کې د فلیسوفانو او پوهانو د بحث او خبرو اترو لاندې یې قرار درلود، چې پدې مورد مختلف اقتصادي مکتبونه هم رامنځته شول. د طبیعي او بشري حقوقو د مفکورې د رامنځته کیدو څخه وروسته په ۱۶ میلادي پیړۍ کې دهغې رشد او انکشاف او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوقو د اعلاميو په خپريدو سره د شخصي ملکيت حق هم د نورو عمومي حقوقو او آزاديو تر څنګ مقدس او غير قابل تعرض وبلل شو.(۱۰: ۳۹۰) د بهرنيانو د اموالو د حمايت په مورد د لومړۍ نړيوالې جګړې څخه مخکې ظاهراً په نورو هيوادونو کې د استعماري (مستعمراتي) هيوادونو د نفوذ په مناسبت او نظر دې ته چې اساساً د بهرنيانو څخه د مالکيت د سلب موارد ډير کم مطرح وو، خو پدې اړه د توافق وړ اصل دا وو چې د يو دولت له لورې د بهرني د خلع ملکيت په صورت کې هغه دولت په فوري ډول په کافي اندازه د جبران خسارې په ورکړه مکلف وو. د نړيوالو قواعدو په اساس هم د ملکيت په حق باندې تاکيد شوی يعنې هر انسان حق لري، چې په ځانګړي توګه او يا د نورو سره په ګډه ملکيت او شتمني ولري او هيڅوک بايد په زور سره د مالکيت د لرلو د حق څخه محروم نشي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړيوالې اعلاميې ۱۷ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- هر څوک د ځانګړي او يا ګډ ملکيت لرلو حق لري. ۲- هيڅوک د ملکيت درلودلو حق څخه محروم کولای نشو)).

د اسلام په حقوقي نظام کې هم د بهرنيو غير مسلمانو اشخاصو ځاني او مالي مصونيت پيژندل شويدی او يو د افرادو د ټولنيزو حقوقو څخه د بهرنيانو د ځان، مال، او حيثيت د امنيت حق دی او د ذميانو په مورد ټول په هغوی باندې د تعرض په حرمت باندې معتقد دي. نوموړی قانوني حمايت يوازې په منقولو او غير منقولو اموالو پورې محدود او منحصر نه پاتې کيږي بلکې د پناه وړونکي صنعتي او معنوي مالکيت ته هم شامليږي، چې پدې مورد د پناه وړونکو په وضعيت پورې د اړوند کنوانسيون ۱۴ ماده دا ډول صراحت لري((په هغه هيواد کې چې پناه وړونکی يکې استوګنه لري، د پناه وړونکي له صنعتي مالکيت څخه د ملاتړ په هکله په خاصه توګه له اختراع ګانو، طرحو او مدلونو، سوداګريزو نښو او سوداګريزو نومونوڅخه ملاتړ او همدارنګه د پناه وړونکی له ادبي، هنري او علمي مالکيت څخه ملاتړ به د هغه ملاتړ وړ وګرځي چې د نوموړي هيواد له اتباعو څخه صورت مومي. پناه وړونکی به د بل هر ژمن دولت په خاوره کې له هغه ملاتړ څخه برخمن شي چې په هغې خاورې کې د هغه هيواد له اتباعو سره چې پناه وړونکی يکې استوګنه لري، عملي کيږي)). همدارنګه د بهرنيانو په مورد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال اعلاميې له مخې هم هيڅ تبعه له معقولو دلايلو پرته

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خودسرانه ډول د ملکیت د حق څخه، چې په قانوني ډول یې لاسته راوړی وي، نه محرومیږي.

۶- په اوسیدنځای(مسکن) باندې د تعرض څخه مصونیت

مسکن یا د اوسیدلو ځای هغه محل دی، چې شخص په هغه کې د ژوند د آرامۍ احساس کوي او په هغه حریم کې د عمل آزادۍ څخه برخمن وي او د هر ډول تعرض، تجسس او دخالت پرته په هغه محل کې خپل ځان امن احساس کړي.[۱۰: ۳۷۳] د مسکن د مصونیت حق په اسلامي شریعت، ملي قوانینو او نړیوالو قواعدو کې په رسمیت پیژندل شوی دی. د اسلام مبارک دین د مسکن مصونیت محترم ګڼلی او هیچا ته حق نه ورکوي، چې د کور د خاوند له اجازې پرته د بل چا کور ته داخل شي، د مسکن د حریم پر اهمیت باندې د قرانکریم په سورة نور تاکید شویدی ③⧫➔♋➔⬈▤⬉☠⬉ ✂♈🖉✦ 🕮❒♌ ✍⬧➔⬉❑⑩⬅❒✂☎ 👁♋♋☺♋⊕⬀✂♐♋🕮♋⌚⌗ 🕮❒🖃⧫⑨⬦✂ ☽♐♌ 🖃⬈☪⬇⬈☹ ♎⑩⧫⬀♎♋☪♋✓▫♑ ⬀⬃♎⬂ ❒◆③⬉🖮⧫✓♓♐×⬅ ✂♈🖉✦ ♑⧫▤⬈☠⬉ ✂♈⊠☞③⧫🕓💣♋ 🗐 ❒◆✂♈🖉✦ ⬊⧫◼︎♐⑩🏳⬋ ❍⊠▤⬁⑩🏳⬋ ⬀♋⬂⬃ همدارنګه پیغمبر(ص) فرمایلي دي، چې شخص باید درې ځلې سلام ووایې او د داخلیدو اجازه واخلي او که بیا یې هم اجازه ترلاسه نکړه بیرته دې ولاړ شي.[۱۰: ۳۷۶]

همدارنګه د افغانستان اساسي قانون ۳۸ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د شخص استوګنځی له تیري څخه خوندي دی. هیڅوک د دولت په ګډون نشي کولای د استوګن له اجازې یا د واکمنې محکمې له قراره پرته او بې له هغو حالاتو او لارو چې په قانون کې ښوول شوي، د چا کور ته ور ننوزي یا یې وپلټي)) څه ډول چې لیدل کیږي د اساسي قانون د حکمونو مطابق د اشخاصو د اوسیدلو ځای په عمومي ډول پرته لدې چې د افغانستان تبعه دی، یا بهرنی د هر ډول تعرض څخه مصون دی او هیڅوک نشي کولای چې د کور خاوند د اجازې پرته اوسیدنځای ته داخل شي او دهغې تلاشۍ یا پلټنې ته اقدام وکړي، چې دغه مصونیت د بهرنیانو په مورد هم صدق کوي. بنا پردې بهرنیا هم د داخلي اتباعو پشان کولای شي د قوانینو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رعایت کولو په صورت کې پخپل اوسیدنځای کې د کافي آرامۍ او اطمینان څخه برخمن شي او امنیتي مامورین هم نشي کولای، چې د قانوني مجوز پرته د بهرنیانو کورونو ته داخل او د هغې تفتیش او تجسس وکړي او هغه څوک چې د نورو خلکو د اوسیدنځای احترام رعایت نکړي او له اجازې پرته هغې ته داخل شي د جرم مرتکب او د عدلي تعقیب وړ دی.(۵۵ : ۹۴)

په همدې ترتیب سره د مسکن په مصونیت باندې په نړیوالو اسنادو او قواعدو کې هم تاکید شویدی، یعنی هر انسان حق لري تر څو د هغه محرمیت وساتل شي، دهغه کورنۍ، د اجازې پرته د هغه کورته ننوتل او د انسان د لیکونه له تیري څخه باید وژغورل شي او د هر انسان ابرو او حیثیت دې خوندي کړل شي لکه چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې ۱۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هیڅوک د چا په محرمیت، کورنۍ یا لیکونو کې دخپلسري مداخلې حق نلري او نه یې پر نوم او حیثیت تعرض کیدای شي، هر څوک د دې ډول حملو یا مداخلې په وړاندې د قانوني ملاتړ حق لري)) یعنی د هر انسان استوګنځی د لاس وهنې او تیري څخه په امن کې دی او هیڅوک حق نلري د چا کورنۍ بې حرمته کړي او هیڅوک دا حق نلري چې د کور د اوسیدونکو د اجازې پرته یا په ناجایزه توګه د چا کور ته داخل شي یا د چا کور ویجاړ او اوسیدونکي یې بې ځایه کړي ، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اسلامي اعلامیې ۱۸ ماده دا ډول حکم کوي ((۱- هر انسان حق لري چې د خپل ځان، دین ، کورنۍ، شتمنی او ناموس له پلوه په سوکالۍ کې ژوند وکړي. ۲- هر انسان حق لري چې په خپل خصوصي ژوند، کور، کورنۍ، مال او اړیکو کې خپلواکي ولري، پر هغه باندې څارنه جاسوسي او د هغه حیثیت او عزت ته سپکاوی روا نه دی، د دغه ډول زور زیاتیو په وړاندې باید له هغه څخه حمایت وشي. ۳- استوګنځی په هر حالت کې حرمت لري او د اوسیدونکو د اجازې پرته یا په ناجایزه توګه هیڅوک باید هغې ورننوزي او هغه ویجاړ نکړي او اوسیدونکي یې بې ځایه نه کړي)) او په همدې ترتیب سره د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق ۱۷ ماده هم د مسکن د حرمت او مصونیت په مورد دا ډول صراحت لري ((۱- هیچاته باید له قانون پرته په خپل سر د هغه په لیکونو، د استوګنې د ځای د هغه د کورنۍ او خصوصي ژوند په برخه کې د لاس وهنو اجازه ورنه کړل شي او همدارنګه د هغې شرافت او حیثیت دې په ناقانوني توګه

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر تيري لاندې نه نيول کيږي. ۲- هر څوک حق لري که چيرې د داسې لاس وهنو سره مخامخ شي بايد له قانوني حمايت څخه برخمن شي)).

دوهم پراگراف

د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

د جزا حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې د جرم، مجرم او مجازاتو څخه بحث کوي. د جزا حقوقو په برخه کې يواځې د عمومي حقوقو يا حکومت پر ضد جرايمو څخه بحث نه کيږي بلکې د اشخاصو او اموالو پر ضد جرايمو څخه هم بحث کوي يعنی د هغې زيات شمير قواعد د يو او بل پر وړاندې د افرادو د خصوصي حقوقو څخه حمايت کوي لکه سرقت، فريبکاري او داسې نور ...

که څه هم په زياتره مواردو کې د مجرم محاکمه د مجنی عليه په گټه پای ته رسيږي خو د دا ډول محاکمې اصلي هدف د عمومي نظم او امنيت ساتل دي. بهرني اتباع د جزا حقوقو په برخه کې هم د يو سلسله حقوقو، امتيازاتو او وجايبو څخه برخمن دي، چې د هغې حقوق او وجايب په ترتيب سره په لاندې ډول د مطالعې لاندې نيسو.

لومړی جز ــ د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق

د جزا حقوقو په ساحه کې بهرنيان د يو سلسله حقوقو څخه برخمن دي چې په لاندې ډول ورڅخه يادونه کوو:

۱- د برئ الذمه پيژندلو حق

برئ الذمه هغه حالت دی، چې يو شخص جزايي او مدني مسوليت نلري، نوموړی حالت اصلي حالت هم نومول کيږي.(۵۷ : ۳۱) برئ الذمه اصلي حالت دی، چې د افغانستان د اتباعو او بهرنيانو په مورد يو ډول تطبيق کيږي. نو پدې اساس بهرنيان په اصل کې بې گناه بلل کيږي مگر دا چې د محکمې په قطعي حکم محکوم عليه وپيژندل شي. د اساسي قانون ۲۵ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((د ذمې برائت اصلي حالت دی. تر هغې چې د با صلاحيته محکمې په قطعي حکم متهم

په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکوم علیه ثابت نشي، بې ګناه ګڼل کیږي)) همدارنګه د اساسي قانون ۲۷ ماده هم پدې مورد اعلاموي چې ((هیڅ یو عمل جرم نه ګڼل کیږي خو د هغه قانون له مخې چې د جرم تر ارتکاب دمخه نافذ شوی وي. هیڅوک د قانون له حکمونو پرته تعقیبیدای، نیول کیدای او یا توقیفیدای نه شي. هیچا ته سزا نشي ورکول کیدای مګر، د باصلاحیته محکمې په حکم او د هغه قانون له احکامو سره سم چې د اتهام وړ فعل تر ارتکابه مخکې نافذ شوی وي)) د دې ترڅنګ د افغانستان د جزا قانون ۴ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- برائت الذمه اصلي حالت دی. ترڅو چه متهم د صلاحیت لرونکي محکمې په قطعی حکم محکوم علیه واقع شوي نه وی، بي ګناه ګڼل کیږي)) او د جزائې اجراتو موقت قانون ۴ ماده هم پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د جزائی دعوی د اقامه کولو له پیل څخه د جرمي مسؤلیت تر تثبیت پورې چې شخص د محکمې په وروستنی حکم محکوم علیه بلل کیږي بیګناه ګڼل کیږي)) په همدې ترتیب سره په نړیوالو اسنادو کې هم هر څوک حق لري تر څو یې چې جرم په منصفانه توګه په اثبات ونه رسیږي باید بېګناه وپیژندل شي یعنی په هغه چا چې تور لګول شوی وي تر هغه چې جرم یا ګناه یې په یوه عادلانه محکمه کې ، چې د نوموړي د دفاع لپاره لازم او وړ شرایط هم موجود وي، ثابت نشي بې ګناه ګڼل کیږي. چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې ۱۱ مادې ۱ فقره کې دا ډول ذکر شویدی ((هر څوک چې په کوم جرم تورن شوی وي، حق لري چې تر هغه وخته پورې بې ګناه وګڼل شي تر څو چې یې جرم په داسې یوه ښکاره محکمه کې ثابت شوی نه وي، چې تورن په کې په د خپلې دفاع لپاره ټول ضروري او رسمي تضمینونه ولري)).

۲- د جرایمو د شخصي والي پرنسیپ حق

د جزا په حقوقو او قوانینو کې دا منل شوی اصل دی، چې مجازات یواځې د هغه اشخاصو په مورد اعمال کیږي چې د جرم مرتکب او هم د جزا ئي مسولیت لرونکی وي. د جرایمو د شخصي په پرنسیپ باندې په اسلامي شریعت، ملي قوانینو او نړیوالو قواعدو کې هم تاکید شوی دی. د اسلام مبارک دین د جرایمو د شخصي والي پرنسیپ منلی او د هغې څخه یې په زیاته اندازه یادونه کړیده لکه د قرانکریم د فاطر سورة کې یې د جرایمو د شخصي والي پرنسیپ په هکله دا ډول فرمایلي دي ❐◆•• ✍•❽▩❻↓ ❐◆✁✑✎❻◆❐⋖

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همدارنګه د قرانکریم په سورة فصلت کې هم د جرایمو د شخصي والي پرنسیپ منل شوی دی یعنی پدې مورد یې دا ډول فرمایلي دي

په همدې ترتیب سره د اساسي قانون ۲۶ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((جرم یو شخصي عمل دی. د متهم تعقیبول، نیول یا توقیفول او پر هغه باندې د جزا تطبیق بل هیچا ته سرایت نه کوي)) څه ډول چې لیدل کیږي د اسلامي شریعت او اساسي قانون د احکامو مطابق د بهرنیان هم د داخلي اتباعو پشان د جرایمو د شخصي والي د پرنسیپ څخه برخمن دي او هیڅ بهرنی د بل شخص یا بهرني د جرمي اعمالو په مقابل کې نه مجازات کېږي. همدارنګه د بشر حقوقو اسلامي اعلامیې له نظره هم مسولیت شخصي امر دی، هیڅوک نشي کیدای د هغه جرم له امله چې د هغې د دوستانو ، خپلوانو او ملګرو له خوا ترسره شوی وي، تر پوښتنې لاندې راشي او یا بندي او محکوم شي، چې پدې هکله د ذکر شوی اعلامیې ۱۹ ماده ۳ فقره دا ډول صراحت لري ((مسولیت اصل کې شخصي دی))

په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د شکنجې او انساني کرامت خلاف جزا د ټاکنې د منع حق

د ژوند او جسمي تماميت حق د اتباعو د اساسي حقوقو د جملې څخه دی، چې دولت او ټولنه د هر ډول شکنجې، تغذیب او غير انساني چلند څخه د مخنيوي مکلفيت لري، چې په شکل د اشکالو د انسان مادي او معنوي شخصيت ته صدمه رسوي. دغه حق د ټولنې د ټولو افرادو لپاره د هر ډول قيد او شرط پرته قبول شويدی يعنی بهرنيان هم د داخلي اتباعو پشان د شکنجې د منع د حق څخه برخمن دي او د هغه حقوقو د جملې څخه ګڼل کيږي، چې د هغې سلب کول جواز نلري. د اساسي قانون ۲۹ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((د انسان تعذيب منع دی. هيڅوک نه شي کولای چې له بل شخص څخه حتی د حقايقو د ترلاسه کولو لپاره که څه هم تر تعقيب، نيونې يا توقيف لاندې وي او يا په جزا محکوم وي، د هغه د تعذيب لپاره اقدام وکړي يا يې د تعذيب امر ورکړي)) لکه څه ډول چې ليدل کيږي د پورته ذکر شوي مادې لومړي پراګراف په هر حالت کې د انسان تعذيب ممنوع ګرځوي او دوهم پراګراف يې د انساني کرامت د مخالفې جزا ټاکل ممنوع ګرځوي. په همدې ترتيب سره د جزا قانون د ۴ مادې له مخې هم د انساني کرامت د مخالفې جزا ټاکنه ممنوع ده ((۲- د هغه جزأ ټاکل چه دانساني کرامت په خلاف وي روا نه ده))

همدرانګه د نړيوالو قواعدو په اساس هم شکنجه او ربړونه منع دی، د بشر حقوقو نړيوالې اعلاميې ۵ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((هيڅوک نشي کولای چې بل څوک تر ربړونې، کړاو يا داسې چلند لاندې راولي، چې ظالمانه، د انسانيت خلاف او له سپکاوي څخه ډک وي)) او د مدني او سياسي حقوقو نړيوال ميثاق ۷ ماده هم پدې باره کې دا ډول بيان کړيدی ((هيچا ته نشو کولای چې د زور زياتي، ځورونې يا د انساني کرامت خلاف د ظالمانه چلند له مخې هغه ته سزا ورکړو، په تيره بيا د يو چا څخه د روغتيايي ازميښتونو لپاره د هغه د خوښې نه پرته کار واخلو، دا کار په کلکه سره منع دی)).

۴- د مدافع وکيل د لرلو حق

هغه شخص چې د شک لاندې وي يا د هغې په وړاندې اتهام وارد شوی وي حق لري ، چې د ځان پر وړاندې د وارد شوي اتهام په مقابل کې د خپل ځان څخه دفاع

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي او که شخص پخپله پدې عمل قادر نه وي، نو کولای شي چې د خپل ځان لپاره مدافع وکیل وټاکي او که شخص د اقتصادي مشکلاتو په اساس د مدافع وکیل په ټاکلو قادر نه وي، نو په جزائي دعوی کې دولت مکلفیت لري چې د هغې لپاره مدافع وکیل تعین کړي، چې پدې مورد د اساسي قانون ۳۱ ماده دا ډول صراحت لري ((هر څوک کولای شي چې له نیول کیدو سره سم له ځانه د اتهام د لرې کولو او یا د حق د ثابتولو لپاره مدافع وکیل وټاکي. متهم حق لري چې له نیول کیدو سره سم له منسوب اتهامه ځان خبر کړي او دهغې مودې دننه چې قانون یې ټاکي، په محکمه کې حاضر شي. دولت په جنايي پيښو کې د بیوزلي متهم لپاره مدافع وکیل وټاکي. د مظنون او دهغه د وکیل ترمنځ مکالمات، مراسلات او مخابرات له هر ډول تعرض څخه خوندي دی. د مدافع وکیلانو وظایف او واکونه د قانون له لیارې تنظیمیږي)) د پورته مادې څخه استنباط کیږي چې: اولاً مظنون او متهم د عدلي تعقیب په مختلفو مرحلو کې د دفاع حق لري. ثانیاً شخص کولای شي د نیولو یا ګرفتارۍ او استنطاق په وخت کې د خپل ځان څخه د دفاع لپاره مدافع وکیل وټاکي او ثالثاً که چیرې شخص پخپله د مدافع وکیل د ټاکلو توان او طاقت ونلري، نو دولت مکلفیت لري چې د هغې لپاره مدافع وکیل وټاکي. د عادلانه محاکمې د ترسره کولو په خاطر دولت مکلف دی تر څو د هغه شمیر متهمینو لپاره چې د د مدافع وکیل د ټاکلو توان نلري د دولت په مصرف مدافع وکیل تعین کړي چې دا ډول وکیل د حقوقي مساعد په نوم سره یادیږي چې د ۱۳۶۹ کال څخه وروسته د حقوقي مساعدتونو برخه د سترې محکمې په تشکیل کې وه، خو د مدافع وکیلانو د قانون د توشیح او انفاذ څخه وروسته د ۱۴/۹/۱۳۸۶ نیټې د جمهوري ریاست د ۱۱۱ نمبر فرمان د ۳ مادې د حکم په اساس دغه د تشکیل او بودیجې سره یو ځای په عدلیې وزارت پورې وتړل شوه.[۱۰: ۲۸۹] د هغې دلیل هم واضح وو ځکه قضا د حکم یو بې طرفه ارګان دی او نشي کولای چې په عین وخت کې جنایي برخې ته هم رسیده ګي وکړي.

۵- د محکمې په جریان کې د ژباړن د لرلو حق

د ژباړن د لرلو حق زیاتره د بهرنیو اتباعو په مورد صدق کوي، بنا پردې بهرني اتباع چې په جرم باندې متهم وي کولای شي د ژباړن د حق څخه مستفید شي، چې پدې مورد د افغانستان د جزائي اجراتو موقت قانون ۲۰ ماده دا ډول حکم کوي

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

((که چیرې مظنون یا تورن د تحقیقاتو یا محاکمې له استفادې وړ ژبې سره آشنائی ونه لري یا کوڼ یا ګنګ وي ، د هغوی لپاره ترجمان تاکل کیږي، ترڅو له هغه جرم او ادعا څخه چې ورباندې شوی ده خبرشي او همدارنګه د استنطاق او مقابلې په بهیر کې له هغوی سره مرسته وکړي)).

۶- قضا ته د مراجعې حق

بهرني اتباع د میزبان دولت قضا او محاکمو ته د مراجعې او د دعوی د اقامه کولو حق هم لري، خو پدې صورت کې بهرني اتباع مکلف دي چې د افغانستان د حقوقي نظام ټول شکلیات رعایت کړي، چې پدې مورد د مدني قانون ۳۰ ماده دا ډول صراحت لري ((د اختصاصي قاعدو په باره کښې او په اجراتو پورې د ټولو مربوطو کارونو په باره کښې، د هغه دولت د قانون حکمونه تطبیقیږي چې دعوی په کښې اقامه شوي وي یا اجراات پکښې شوي وي)) دفاع او قضا ته مراجعې حق د انسان د طبیعي حقوقو له جملې څخه دي، چې له شک پرته په اوسني عصر کې د بشر حقوقو د اصولو برخه ګڼل کیږي. د نننۍ عصر په متمدنو هیوادونو کې دحق د احقاق او د اشخاصو په ځان، مال او حیثیت د احتمالي تجاوزاتو او تیریو په مقابل کې د دفاع د موجباتو تامین د دولتونو له اصلي دندو څخه ګڼل کیږي. او قضایه قوه د دولت د یوه خپلواک او مستقل ارګان په عنوان له یوه اړخه د اشخاصو د حقوقو ساتوونکي او له بله طرفه د اشخاصو تر منځ د ممکنه دعوی ګانو او تر منځ د ممکنه دعوی ګانو او تخلفاتو د رسیده ګی مرجع ده.(۵۵ : ۱۰۷) د افغانستان اساسي قانون ۱۲۰ ماده د قضایه قوې له لورې دعوی ګانو ته د رسیده ګی د صلاحیت په مورد دا ډول صراحت لري((د قضائیه قوې په صلاحیت کې په ټولو هغو دعواګانو غور شامل دی، چې د دولت په شمول د حقیقي یا حکمي اشخاصو له خوا د مدعي یا مدعي علیه په حیث د قانون له حکمونو سره سم د محکمې په وړاندې اقامه شي)) په همدې ترتیب سره د مدنی محاکماتو اصولو قانون ۹۵ او ۹۶ مادې د افغانستان اسلامي جمهوریت محکمو ته د بهرنیانو د لاسرسي په هکله دا ډول صراحت لري: په افغانستان کې په استوګنو بهرنیو اتباعو پوری مربوط د مدني قضیو د دعوی څېړل د افغانستان جمهوریت د محکمو له واك څخه دي (۹۵ ماده) او همدارنګه د ذکر شوي قانون ۹۶ ماده د هغه بهرنیانو په مورد چې په افغانستان کې د سکونت محل نلري دا ډول صراحت لري ((د هغه بهرنی تبعې پر دعوی

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې رسیده ګی چې په افغانستان کې استوګنځی ونه لري په لاندنیو حالتونو کې د افغانستان جمهوریت په محکمو پوری اړه لری: (۱) په هغه صورت کې چې بهرنی سړی د افغانستان په جمهوریت کې په خپله اختیاری استوګنځی ولری (۲)په هغه صورت کې چې د عقد موضوع یا د تنفیذ ځای یی د افغانستان په جمهوریت کې وی (۳)په هغه صورت کې چې د ترکی په غوښتنی پوری مربوط دعوی د افغانستان پــه جمــهوریت کې پېل شوی وی (۴)په هغه صورت کې چې د متروکی ټول مالونه او یا یوه برخه یی د افغانستان په جمهوریت کې وی)).

پدې ترتیب سره محکمو ته د لاس رسي اصل په کلي ډول د هیواد د ټولو اوسیدونکو لپاره که داخلي اتباع وي او یا بهرنیان منل شویدی. لکه څه ډول چې د اساسي قانون په ۱۲۰ ماده کې د اشخاصو څخه په کلي ډول یادونه شویده، چې د هغې څخه هدف داخلي او بهرني حقیقي او حکمي اشخاص دي.(۵۵ : ۱۰۸) د جزائې له نقطه نظره هم بهرني اتباع کولای شي د افغانستان په جزائي محاکمو کې د خصوصي مدعی په عنوان د حق د احقاق غوښتنه وکړي او په مدني محاکمو کې هم مدعی یا مدعی علیه د محل اقامت هیواد محکمو ته د لاس رسي حق لري. په حقیقت کې د افغانستان په حقوقي نظام کې دا نظره چې محاکم یواځې او یواځې د افغاني اتباعو دعوی ګانو ته مختص شویدي هیڅکله مطرح نه ده، بلکې په کلي ډول افراد او اوسیدونکي که داخلي اتباع وي یا بهرنیان د افغانستان مدني او جزائې محاکمو ته د مراجعې حق لري او کولای شي چې د افغاني محاکمو له لورې موضوع ته د رسیده ګی غوښتونکي شي.(۵۵ : ۱۱۰)

د نوموړي حق څخه په نړیوالو اسنادو کې یادونه شویده یعنی که چیرې د یو چا اساسي حقوق تر تیري لاندې راشي حق لري، چې قانون د هغه تلف یا له لاسه تللي حقوق په اغیزناکه توګه جبران کړي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې په ۸ ماده کې دا ډول یادونه شویده((د هغو عملونو په وړاندې چې د یو وګړي په هغه بنسټیزو حقوقو تیری وکړي چې هغه د اساسي قانون یا کوم بل قانون له خوا هغه ته ورکړل شوي وي. هر څوک حق لري چې د صلاحیت لرونکو ملي محکمو ته مراجعه وکړي)) په همدې ترتیب سره د بشر حقوقو نړیوالې اسلامي اعلامیې له مخې هم کله چې په ټولنه کې څوک تر فشار لاندې

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبی انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځي او يا پر هغو ظلم او تيرى كيږي او يا د هغو حق تر پښو لاندې راشي، حق لري چې د ظلم د له منځه وړلو او حقوقو د بيرته ترلاسه كولو لپاره محكمې ته ورشي او دغه حق د ټولو لپاره تضمين شوى دى، چې پدې مورد د ذكر شوي اعلاميې ١٩ ماده ٢ فقره محاكمو ته د افرادو د لاسرسي په مورد دا ډول ليكلي دي ((محكمې ته مراجعه او پناه وړل هغه حق دى، چې د ټولو لپاره تضمين شوى دى)) همدارنګه د پناه وړونكو په وضعيت پورې د ١٩٥١كال اړوند كنوانسيون ١٦ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((١- هر پناه وړونكى كولاى شي د ژمنو دولتونو په خاوره كې قضايي محكمو ته آزادانه مراجعه وكړي. ٢- هر پناه وړونكى به د هغه ژمن دولت په خاوره كې چې د هغه د عادي استوګنې ځاى دى ، محكمو ته له لاس رسى له هغې جملې له قضايي معاضدت څخه د ګټې اخيستنې او د غورونې د لګښتونو د تضمين له سپارلو څخه د معافيت په هكله له هم هغه چلند څخه چې د نوموړي دولت د اتباعو په باره كې عملي كيږي ، برخمن شي. ٣- هر پناه وړونكى به د خپلې دايمي استوګنې د ځاى له خاورې پرته د نورو ژمنو دولتونو په خاوره كې، په ٢ بند كې د درج شوو مواردو په هكله له هغه چلند څخه برخمن شي چې د هغه د دايمي استوګنې د ځاى د هيواد د اتباعو په باره كې عملي كيږي)) او د بهرنيانو په مورد د ملګرو ملتونو سازمان د ١٩٨٥ كال اعلاميې ٥ ماده بهرنيان د محل اقامت هيواد د داخلي قوانينو او نړيوالو تړونونو مطابق د لاندې حقوقو لرونكي بولي((ج – د محاكمو، حكميت او نورو د عدالت اجرا كوونكو ادارو او نهادونو په وړاندې د يو شان او مساوي حقوقو څخه برخمن كيدل او د ضرورت په صورت كې په جزائي قضيو كې ژباړن ته د لاسرسى حق او همدارنګه د قانون د تجويز په صورت كې په نورو دعوى ګانو كې هم د دې حق څخه استفاده كولاى شي)).

په اخر كې كولاى شو ووايو بهرني اتباع او اشخاص د ميزبان هيواد محاكمو ته د لاس رسي حق لري، چې دغه حق په نړيوالو معتبرو اسنادو لكه د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه، د بشر حقوقو نړيواله اسلامي اعلاميه او همدارنګه د افغانستان اساسي قانون او نورو قوانينو كې په صريح ډول پيشبيني شوى دى او هيڅ بهرنى پدې عنوان چې د محل اقامت دولت تابعيت نلري د هيواد محاكمو ته د مراجعې او لاس رسي د حق څخه محروم كيدلى نشي. (٥٥ : ١١١)

www.ketabton.com په انټرنيټ كې د پښتو ژبې انلاين كتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز – د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو وجايب

پورتني بحث ته په توجه سره داسې تصور بايد ونکړو، چې بهرني اتباع په افغانستان کې جزائي مکلفيت نلري ځکه په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون د ۴۲ مادې له مخې بهرني اتباع د نورو جرايمو تر څنګ په مشخص ډول د لاندې جرايمو د ارتکاب په صورت کې مجازات کيږي:

۱- د پاسپورت پرته د افغانستان قلمرو ته د دخول په صورت کې: هغه شخص چې د پاسپورت پرته د افغانستان اسلامي جمهوريت قلمرو ته داخل شي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۴۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د پاسپورت له لرلو پرته له افغاني سرحد نه راتېر شوی وي د قانون له حکمونو سره سم تر عدلی څارنې لاندې نيول کيږي))

۲- له ويزې پرته د افغانستان قلمرو ته د دخول په صورت کې: پر پاسپورت سربيره هغه بهرني اتباع چې د افغانستان اسلامي جمهوريت د واکمنو مقاماتو څخه د ويزې اخيستلو پرته د هيواد قلمرو ته داخل شي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۴۶ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې له ويزې پرته د افغانستان اسلامي جمهوريت ته سفر کوي، تر عدلی څارنې لاندې نيول کيږي او د قانون له حکمونو سره سم معامله ورسره کيږي)).

۳ – په تقلبي اسنادو سره د افغانستان قلمرو ته د دخول په صورت کې: هغه بهرني اتباع چې د افغانستان اسلامي جمهوريت قلمرو ته په تقلبي اسنادو سره داخل شي د مجازاتو لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۴۸ ماده دا ډول حکم کوي((هغه بهرنی تبعه چې په تقلبي سندونو سره د افغانستان اسلامي جمهوريت ته راننـــــوځي تر عدلی څارنې لاندې نيول کيږي)).

په همدې ترتيب سره هغه بهرني اتباع چې د بل چا د اقامت پاسپورت او جدول په خپل نوم سره استعمال کړي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۴۹ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د نورو د استوګنې پاسپورت او يا د مسافرت هر راز پاڼې يا جدولونه (فورمې) په خپل نامه استعمال کړي، ددغه قانون د اوه څلويښتمې مادې له حکم سره سم په سزا محکوميږي)).

دريم پراګراف

د کار حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

کار حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې د کارګر او کارفرما تر منځ اړيکي تنظيموي. د کار حقوق د حقوقو د هغې څانګې څخه دی، چې په خصوصي حقوقو کې ريښه لري ، خو څرنګه چې امکان لري په دولتي اداره کې هم کار وکړي نو د دولت د مداخلې په وجه هغه عمومي حقوقو د څانګو څخه ګڼل کيږي. پر داخلي اتباعو سربيره بهرني اتباع هم د افغانستان په دولتي او غير دولتي ادارو کې د کار حق لري . که څه هم زياتره دولتونه د کار د شرايطو او مقرراتو د تنظيم او د اشتغال د ايجاد په مورد داخلي اتباعو ته خاص اولويت او لومړيتوب په نظر کې نيسي، خو د هيواد د ضرورتونو او غوښتنو په نظر کې نيولو سره زياتره هيوادونه بعضاً بهرني اتباع هم د صنعت، تجارت او يا خدمت لپاره په کار کې نيسي، خو د دې باوجود په مختلفو هيوادونو کې د بهرنيانو کار کول او اشتغال د بيلابيلو مقرراتو تابع دی.

په کلي ډول د کار کولو د مقرراتو په تنظيم کې، د داخلي اتباعو لپاره په حرفه، تجارت، صنعت، پانګې اچونې او نورو برخو کې لمړيتوب په نظر کې نيول کيږي، خو د انساني عواملو يا انساني نيرو له حيثه د هيواد د ضرورتونو او کمبوداتو او په خاص ډول تخصص او د هيواد داخل ته د پوهې او دانش انتقال ته په توجه سره هيوادونه د بهرنيانو لپاره د کار د شرايطو تعين او ټاکلو ته اقدام کوي. د نړيوالو اصولو پربنسټ دوه ډلې بهرنيان په ميزبان دولت کې د کار کولو د حق څخه محروم دي:

۱ – توريستان(سياحين): د ۱۹۶۳ کال د توريستي چارو مربوط نړيوال کنفرانس د توريست په تعريف کې ويلي دي ''توريست يا موقت ليدونکی هغه شخص دی ،

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د خپل اقامت هیواد څخه پرته د بل هیواد څخه لیدنه کوي مشروط پردې چې لیدنه یې دهیڅ ډول شغل او کسب د احراز لپاره نه وي"

۲ – هغه بهرنیان چې د ویزې د لغوه کولو د مقرراتو څخه په استفادې سره بل هیواد ته داخلیږي: څه ډول چې ځیني هیوادونه د یو او بل اتباعو د تګ راتګ د تسهیل لپاره د دوه اړخیزو تړونونو له لارې د یو او بل هیواد ته د طرفینو د اتباعو د ورود او خروج ویزو لغوه کولو ته اقدام کوي، چې په نتیجه کې د دغه هیوادونو اتباع د بل طرف هیواد ته د ورود او خروج لپاره د ویزې په اخیستلو محتاج نه دي. هغه افراد چې د دې حق څخه استفاده کوي او بل هیواد ته داخلیږي په هیڅ وجه سره په هغه هیواد کې د کار حق نلري، مګر داچې هغه هیواد ته د اخلیدو وړاندې یې د کار ویزې غوښتنه کړې وي. فرضاً که چیرې یو افغانۍ سوداګر وغواړي چې ترکیې ته سفر وکړي ، نو د هغه دوه جانبه تړون په اساس چې له پخوا څخه د افغانستان او ترکیې تر منځ د ویزې د لغوه کولو په هکله منعقد شوی دی، د ویزې اخیستلو ته اړتیا نه لري. خو که په ترکیه کې د کار قصد ولري نو باید وړاندې له سفره یې د ترکیې هیواد څخه د کار ویزې غوښتنه کړې وای (۲: ۲۲۵) د بهرنیانو د کار کولو د حق په مورد نشو کولای چې یو صریح نظر وړاندې کړو او همدارنګه نشو کولای ووایو، چې بهرنیان د هر کار د کولو حق لري او د کار څخه د بهرنیانو مطلق محرومیت هم نشو اعلامولی. ځکه پدې مورد مختلف هیوادونه بیلابیل مقررات لري، خو څرنګه چې وویل شول ځیني کارونه د داخلي اتباعو په انحصار کې دي او طبعاً بهرنیان د دا ډول کارونو څخه محروم دي. مثلاً دولتي کارونه او دندې چې د هغې لپاره تابعیت شرط ګڼل شویدی، خو په ځینو مواردو کې بهرنیان دغه کارونو ته راغواړي.(۵۵ : ۱۰۰)

په افغانستان کې بهرنیو اتباعو د استخدام او اشتغال مربوط موضوعات د هیواد د نافذه قوانینو لکه د کار قانون، د خصوصي پانګونې قانون او بهرنیو اتباعو د استخدام مقرره او نورو قوانینو او مقرراتو کې پیشبیني شوي دي. د کار قانون ۶ ماده په بهرنیو اتباعو باندې د کار قانون د احکامو د تطبیق په مورد دا ډول صراحت لري((۱- هغه بهرني اتباع چې دمخکنیوجلا قراردادونو مطابق یا پرته له هغې ئې د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې دکار جوازترلاسه کړی یا ئې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته ترلاسه کوي اوپه دولتي یا غیردولتي ګډو یا خصوصي ادارو کې استخدامېږي،د دغه قانون دحکمونو تابع دي، دهغوی د استخدام شرایط د جلا مقررې په واسطه تنظیمېږي. ۲- حکومت کولای شي دهغو دولتونو د اتباعو لپاره چې دهغوی په قوانینو کې د افغانستان داسلامی جمهوریت اتباعو ته دکارحقوق محدود شوي دي، متقابل محدودیتونه وضع کړي)). څه ډول چې لیدل کیږي د ۶ مادې ۱ فقره د بهرنیو اتباعو د استخدام په مورد زیات تفصیل د یوې ځانګړي مقررې په وضع کولو پورې موکول کړیدي، چې خوشبختانه د لومړي ځل لپاره دغه مقرره د کار قانون د حکمونو په رڼا کې په ۱۳۸۴ کال کې د ۱۶ مادو په لرلو سره تصویب او د جمهور ریس له لورې توشیح شوه. د ذکر شوي مقررې د ۳ مادې د صراحت له مخې ((بهرني اتباع د دوه اړخیزو یا څو اړخیزو موافقتنامو په اساس په ادارو کې د دې مقررې د حکمونو مطابق استخدام کیدای شي)) همدارنګه د ۴ مادې د صراحت له مخې ((هغه بهرني اتباع چې په ادارو کې استخدامیږي، مکلف دي چې د نافذه قوانینو او د د دغې مقررې د حکمونو رعایت او د افغانستان د خلکو د عقایدو او عنعناتو احترام وکړي)) او همدارنګه د بهرنیو اتباعو د استخدام مقررې د ۵ مادې د صراحت له مخې:هغه خارجي اتباع چې د اتلس کلنی عمر یې تکمیل کړی او د کار په قانون کې درج شوی د تقاعد نهایي سن ته نه وي رسیدلی او د خپل متبوع هیواد او د افغانستان د عامې روغتیا وزارت د مربوطه مراجعو څخه یې د صحت تصدیق ترلاسه کړی وي په لاندې ډول په ادارو کې استخدام کیږي..... د پورتنی مادې مطابق د بهرنیو اتباعو د استخدام شرایط په لاندې ډول دي: ۱- د اتلس کلنی عمر بشپړول. ۲- د افغانستان د کار قانون مطابق د تقاعد نهائي سن ته نه رسیدل. ۳- د متبوع هیواد د صحي تصدیق لري. ۴- د افغانستان د عامې روغتیا وزارت د صحي تصدیق لرل. ۵- د کار او اقامت ویزې درلودل. نو څه ډول چې لیدل کیږي بهرني اتباع د کار قانون او په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقررې په اساس په دولتي او غیر دولتي ادارو کې د ضرورت په نظر کې نیولو سره د کار کولو حق لري او کیدایشي د یوه کارکوونکي په صفت استخدام شي، خو هغه شرط چې په نوموړي مقرره کې راغلی دا دی، چې د لومړیتوب او اولویت حق افغاني کارکوونکو ته ورکول کیږي او په هغه صورت کې چې په هماغه ساحه کې افغاني کارکوونکي شتون ولري د بهرنیو اتباعو د استخدام مخنیوی کیږي، لکه چې پدې مورد د پورته ذکر

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي مقررې ۶ ماده دا ډول صراحت لري ((د داخلي او خارجي کارکوونکو د موجوديت په صورت کې داخلي کارکوونکو ته اولويت ورکول کيږي)).

د افغانستان د خصوصي پانګونې قانون هم داخلي منظور شويو تشبثاتو ته اجازه ورکوي، چې بهرني اتباع استخدام کړي، د ذکر شوي قانون ۲۰ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((۱- منظور شوی تشبث حق لري په مستقيم يا غيرمستقيم صورت سره د نافذو تقنيني سندونو مطابق، اداري کارکوونکي او بهرني متخصصين استخدام کړي. ۲- منظور شوی تشبث حق لري د خپلو سوداګريزو فعاليتونو دسرته رسولو په منظور ، له بهرنيو اشخاصوسره خدماتي قراردادونه عقد کړي ، پدې صورت کې د منظور شوي تشبث بهرنيو کارکوونکو ته د اړوند تقنيني سند مطابق د کارجواز ورکول کيږی، پدې شرط چې بهرني کارکوونکي په افغانستان کې د اوسيدو په وخت کې نافذقوانين په پام کې ونيسي. ۳- بهرني او کورني منظور شوي تشبثات چې بهرني پانګه اچوونکي هم پکې ونده لري، هڅول کيږي څو افغاني کارکوونکي استخدام کړي)) د يادولو وړ ده چې هغه بهرني اتباع چې افغانستان ته د کار لپاره سفر کوي مکلف دي ، چې اقامت او کار ويزې د اړوندو مراجعو څخه ترلاسه کړي، چې له هغې پرته به د کار قانون او د بهرنيو اتباعو د استخدام مقررې د مفادو څخه نشي برخمن کيدای (د بهرنيو اتباعو د استخدام مقررې د ۱۱ مادې څخه په استفاده).

د اسلام مقدس دين له نظره هم غير مسلم بهرنيان د نورو سره د قرارداد د تړلو څخه په استفادې سره د خپلو مصارفو د تامين لپاره ازاد دي ، چې کار انتخاب او د مسلمانانو په شان په مختلفو اقتصادي فعاليتونو کې په مستقيم ډول ګډون وکړي، يعنی غير مسلم په اسلامي ټولنه کې د مسلمانانو پشان کولای شي په اقتصادی فعاليتونو کې سهيم شي. خو د ځينو هيوادونو لکه ترکيه او سعودي عربستان په قوانينو کې د بهرنيانو د استخدام په مورد يو سلسله محدوديتونه شتون لري او زياتره ډير عايد لرونکي کارونه په صراحت سره داخلي اتباعو ته تخصيص شوي او د بهرنيانو لپاره ممنوع اعلام شويدي.(۱۷- ۱۰۴) په همدې ترتيب سره په نړيوالو معتبرو اسنادو کې هم د بهرنيانو د کار په حق باندې تاکيد شويدی. لکه د بشر حقوقو نړيوالې اعلاميې ۲۳ ماده کې د کار حق د پرته د کوم توپير څخه د ټول

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بشر لپاره پدې ډول په رسمیت پیژندلی دی ((۱- هر څوک حق لري چې کار وکړي. په آزاد ډول ځانته کار غوره کړي، د کار عادلانه او منصفانه شرایط ولري او د بې کارۍ په وړاندې يې حمایت او ملاتړ وشي. ۲- ټول وګړي حق لري چې د مساوي کار په بدل کې مساوي اجوره ترلاسه کړي. ۳- هر څوک چې کار کوي د مناسب معاش حق لري، چې د ده او د ده د کورنۍ لپاره د بشري کرامت وړ ژوند تضمين کړي او که ضروري وي، حق لري چې د نورو ټولنيزو محافظتي وسايلو په ذريعه خپل ژوند پياوړی کړي. ۴- هر څوک حق لري چې د خپلو ګټو د دفاع پخاطر له نورو سره اتحاديې جوړې کړي او همدا راز په اتحاديو کې ګډون وکړي)) همدارنګه د پناه وړونکو په وضعيت پورې د اړوند کنوانسيون ۱۷ ماده هم د پناه وړونکو د کار کولو يا اشتغال حق په مورد دا ډول صراحت لري ((۱- د اجورې په ترلاسه کولو سره په کار د بوختيدو د حق په هکله به، هر ژمن دولت د هغو پناه وړونکو په نسبت چې په منظمه توګه يې د هغه په خاوره کې استوګنه کړيده، هغه په زړه پورې چلند چې په دغسې مواردو کې يې د پرديو دولتونو د اتباعو په نسبت عملي کوي، عملي کړي. ۲- په هر حال کې هغه محدودوونکي مقررات به چې د پرديو يا د پرديو د استخدام په باره کې د کار د کورني بازار د ملاتړ په منظور وضع کيږي، د هغه پناه وړونکي په باره کې چې د ژمن دولت په خاوره کې د دې کنوانسيون د اجراء په نيټه نوموړی له د بحث وړ مقرراتو څخه معاف دی يا له لاندې شرايطو څخه د يوه لرونکي وي، اجرا نشي: **(الف)** درې کاله موده په هيواد کې د استوګنې سابقه لري. **(ب)** ميرمن لري چې دهغه د استوګنې د ځای د هيواد د تابعيت لرونکي ده. هغه پناه وړونکی چې له خپلې ميرمنې سره يې متارکه کړيده نشي کولای، د دې بند په مقرراتو استناد وکړي. **(ج)** اولاد يا اولادونه لري چې د هغه د استوګنې د ځای د هيواد د تابعيت لرونکي دي. ۳- ژمن دولتونه به په مساعد نظر سره هڅه وکړي چې د پناه وړونکو په استخدام پورې اړوند حقوق په خاصه د هغو پناه وړونکو چې د کارګر په استخدام پورې د اړوندو برنامو يا مهاجرتي برنامو په موجب د هغو خاورې ته ور دننه شوي، پدې برخه کې د خپلو اتباعو له حقوقو سره ورته او يو شان کړي)) او د ذکر شوي کنوانسيون په ۱۸ ماده کې د کار حق څخه د ازاد کار په نوم سره يادونه شويده او هغه د پناه اخيستونکو لپاره دا ډول تضمين کوي ((ژمن دولتونه به د هغو پناه وړونکو په نسبت چې د هغوی په خاوره کې ژوند کوي قانوناً د کرنې،

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

صنعت، لاسي کارونو، سوداګرۍ او د سوداګریزو او صنعتي شرکتونو د تاسیسولو په برخو کې په کار باندې د بوختیدو په هکله هغه چلند وکړي، چې د امکان تر حده پورې مساعد وي او په هر حال کې له هغه چلند څخه چې په دغسې مواردو کې د پردیو په نسبت په کلي توګه عملي کیږي، زیات مساعد نه وي)). او همدارنګه د بهرنیانو په مورد د ملګرو ملتونو سازمان د ۱۹۸۵ کال اعلامیې په ۸ ماده کې هم د بهرنیانو د کار حق پدې ډول په رسمیت پیژندل شوی دی ((الف- سالم کاري محیط ته د لاسرسي حق او د مساوي کار په مقابل کې د مساوي او عادلانه اجورې دریافت د هغې هیواد اتباعو ته باالخصوص د ښځو په مورد د هر ډول تبعیض پرته)).

څلورم پراګراف

د مالي حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو وجایب

د هر هیواد او د هغې د جملې څخه د افغانستان اسلامي جمهوریت د او سیدونکو د وجایبو څخه یوه وجیبه دولت ته د مالیې او محصول ورکړه ده چې نه یواځې د هیواد اتباع بلکې په هیواد کې میشت بهرني حقیقي او حکمي اشخاص هم د مالیې او محصول په ورکړه مکلف دي. دغه امر د مساواتو اصل د رعایت او همدارنګه په افغانستان کې د پانګونې لپاره د بهرنیانو د تشویق پخاطر په نظر کې نیول شوی دی، چې پدې مورد د اساسي قانون ۴۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هر افغان مکلف دی د قانون له حکمونو سره سم دولت ته مالیه او محصول ورکړي.

هیڅ راز مالیه او محصول د قانون له حکمه پرته نه وضع کیږي. د مالیې او محصول اندازه او د ورکړې ډول یې د ټولنیز عدالت په رعایت د قانون په وسیله ښوول کیږي. دا حکم د بهرنیو کسانو او موسسو په برخه کې هم تطبیقیږي. هر ډول ورکړه شوې مالیه، محصول او عایدات دولتي واحد حساب ته تحویلیږي)).

په مشخص ډول باید وویل شي هغه بهرني حقیقي اشخاص چې د افغانستان په ادارو کې کار کوي د مالیې په ورکړه مکلف دي، چې پدې مورد د بهرنیو اتباعو د استخدام مقررې ۱۰ ماده ۱او ۲ فقره دا ډول صراحت لري ((۱- بهرني اتباع چې د دغې مقررې د احکامو مطابق استخدام کیږي، د کار د اړوندو تقنیني اسنادو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق د اجورې سره د رخصتی حق لري. ۲- د هفتې د ختم رخصتي د خارجي کارکوونکو لپاره هم د نورو دولتي ادارو کارکوونکو پشان د جمعې په ورځ تعين کيږي)).

دوهم مبحث

د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

خصوصي حقوق د هغه قواعدو مجموعه ده، چې د اشخاصو ترمنځ خصوصي روابط تنظيموي. بهرنيان پر عمومي حقوقو سربيره د خصوصي حقوقو په ساحه کې هم د يو سلسله حقوقو لرونکي دي، خو د دې باوجود د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق مطلق نه دي او پدې مورد يو سلسله استثنات هم شتون لري. مدني قوانينو د افرادو خصوصي حقوق په ټولو برخو کې مشخص کړيدي، افراد په ژوندي ډول تولد سره د حق ښتن ګرځي او د عمر تر پايه دهغې څخه استفاده کولای شي. دا حقوق تر اندازې پورې اهميت لري، چې هيڅوک نشي کولای په کلي ډول د دغه حقوقو د تمتع يا اجرا حق د ځان څخه سلب کړي.(۵۳: ۱۲۷) د خصوصي حقوقو څخه استفاده په ټولنه کې د ژوند لپاره لازمي ده او نشو کولای يو چاته هيواد ته د ورود او داخليدو اجازه ورکړو، خو هغه د مدني او خصوصي حقوقو څخه محروم کړو. هيڅ هيواد پخپلو قوانينو کې د بهرنيانو لپاره په ممنوعيت او محروميت نه قايليږي، خو هغه څه چې زيات د بحث وړ دي د دې حقوقو څخه د استفادې څرنګوالی دی نه اصل او ماهيت. کلي اصل دا دی چې هر بهرنی کولای شي د ټولو مدني حقوقو څخه متمتع شي مګر په هغه مواردو کې چې د قانون پواسطه د ځينو خاصو ملاحظاتو په اساس مستثنی شوی وي.(۵۵: ۷۰) د مدني حقوقو د لرلو اصل هماغه د نړيوالو خصوصي حقوقو د يوه عالم والټ Valett نظر دی، چې پدې مورد يې په تفصيل سره څرګند کړی وو او ويل به يې ’چې خصوصي حقوق داسې څه نه دي، چې وکولای شو د بهرنيانو او داخلي اتباعو ترمنځ توپير رامنځته کړي. بهرنی هم د داخلي اتباعو پشان دخصوصي حقوقو څخه استفادې ته محتاج او نيازمند دی او که په ځيني مواردو کې لازم وي د بهرنيانو لپاره په محدوديتونو قايل کيږي او قانون يې بايد په صراحت سره قيد کړي تر هغه وخته پورې چې په قانون کې د يوه حق سلب کيدل اعلام شوي نه وي

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بهرنیانو وضع د داخلي اتباعو پشان ده.(۵۳ : ۱۲۷) خصوصي حقوق په عيني حقوقو، فاميل حقوقو، وجايبو حقوقو، تجارت حقوقو او ميراث حقوقو باندې ويشل کيږي. د خصوصي حقوقو څخه د بهرينانو د استفادې حدود او شرايط په مختلفو هيوادونو کې متفاوت دي، چې پدې ځای کې په افغانستان کې د بهرنيانو حقوقو او وجايب د خصوصي حقوقو په ټولو پورته ذکر شويو څانګو کې د مطالعې لاندې نيسو .

لومړی پراګراف

د عيني حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او د هغې محدوديتونه

عيني حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو ټولګه ده، چې د اموالو سره د افرادو روابط تنظيموي او د عيني حقوقو د بحث اصلي موضوع مال او مالکيت دی . د اساسي قانون د احکامو مطابق ټول حقيقي او حکمي اشخاص د ملکيت د لرلو حق لري هغه که داخلي وي يا بهرنی چې د پدې هکله د اساسي قانون ۴۰ ماده دا ډول صراحت لري ((ملکيت له تيري څخه خوندي دی. هيڅوک د ملکيت د ترلاسه کولو او په هغه کې د تصرف کولو څخه نه منع کيږي مګر د قانون د احکامو په حدودو کې .....)) چې پدې ماده کې د ملکيت د لاسته راوړلو او په هغې کې د تصرف کولو په رابطه يوه استثنا ذکر شويده، چې هغه د قانون حکم دی او هغه استثنا چې پدې مورد کې د بهرنيانوپه رابطه په افغانستان کې وضع شويده د عقاري يا غير منقولو اموالو د لرلو څخه د بهرنيانو محروميت دی چې د اساسي قانون په ۴۱ ماده کې دا ډول بيان شويدی ((بهرني اشخاص په افغانستان کې د عقاري مالونو د ملکيت حق نه لري. د عقار اجاره د پانګې اچونې په منظور د قانون له حکمونو سره سم جواز لري. د بهرنيو ملکونو پر سياسي نمايندګيو او پر هغو بين المللي موسسو چې افغانستان پکې غړيتوب لري د عقاري مالونو پلورل د قانون له حکمونو سره سم جواز لري)) په همدې ترتيب سره د بهرنيان نشي کولای په افغانستان کې عقاري يا غير منقول اموال د وصيت په اساس تملک کړي، چې پدې مورد مدني قانون ۲۱۱۲ ماده دا ډول حکم کوي ((د نورو هيوادونو خلک د دې مادې په په ۱ فقره کې د درج شوي وصيت په اساس نه شي کولی، چې په افغانستان کې په عقاري مالونو باندې د ملکيت حق پيداکړي)).

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذکر شوي موضوع د هیواد په پخوانیو اساسي قوانینو کې هم تسجیل شوي وه، ځیني هیوادونه په خپلو اساسي قوانینو کې د بهرنیان په وړاندې پدې ډول ممنوعیت قایل دي. پدې ځای کې د مقنن هدف د هیواد د قلمرو او ساحې د ساتلو په خاطر د لازم احتیاط او د نورو هیوادونو، دهغې د اتباعو او یا د هغې د اړوندو موسساتو پواسطه د بهرنیو هیوادونو د اختیار لاندې واقع کیدو څخه مخنیوی دی، ځکه افغانستان د رشد او توسعې په حال کې هیواد دی او ملي پانګوال په پراخه پیمانه سره پکې شتون نلري او دا خطر متصور دی، چې ګواکې د یوه بهرني هیواد د نماینده ګانو پیسې او سرمایه د هیواد د یوې برخې د معاملې مورد نشي، چې له هغه طریقه د هیواد په سیاستونو، استراتیژیو او داخلي او خارجي پالیسیو په تدوین باندې د بهرنیانو تسلط نقش پیداکوي .(۱۰: ۴۰۶)

پدې ځای کې یوه پوښتنه پیداکیږي هغه دا چې که یو افغانی تبعه، چې د هیواد د نافذه قوانینو په موجب د عقاري اموالو د لرلو حق لري افغانی تابعیت ترک کړي، نو نوموړی شخص د افغانستان د قوانینو مطابق نور افغاني تبعه نه ګڼل کیږي، نو د هغې د غیرمنقولو اموالو سرنوشت به څه ډول کیږي؟ ایا پدې حالت کې چې شخص افغاني تبعه نه ګڼل کیږي کولای شي چې موروثي غیر منقول اموال ولري یا نه؟ د دې پوښتنې ځواب منفی دی ځکه په مجرد د دې چې د شخص حقوقي او سیاسي رابطه دخپل متبوع دولت سره قطع شي نو پدې صورت کې د شخص رابطه پخپله او اتوماتیک ډول دعقاري ملکیت سره قطع کیږي.(۵۵ : ۱۵۳) د تابعیت قانون ۳۹ ماده د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې ((۱- د افغانستان اسلامي جمهوریت په تابعیت پورې اړوندې چارې د واکمن هیئت (کمیسون) له خوا څیړل کیږي. ۲- د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې په تابعیت پورې د اړوندو چارو په واکمن هیئت(کمیسون) کې د سترې محکمې، عدلیی وزارت ، بهرنیو چارو وزارت، د کورنیو چارو وزارت او د ملي امنیت عمومي ریاست استازي غړیتوب لري. ۳- هیئت(کمیسون) د تابعیت په ورکولو پورې اړوند غوښتنلیکونه او وړاندیزونه په مقدماتي ډول څیړي، پایلې یې جمور ریس ته وړاندې کوي. ۴- د تابعیت په پریښودلو، اعاده کولو او سلبولو پورې اړوند غوښتنلیکونه او وړاندیزونه د هیئت(کمیسون) له خوا له څیړنې وروسته د وزیرانو شورى ته لیږل کیږي)) نو پدې اساس څه ډول چې لیدل کیږي بهرني اتباع په هیڅ وجه نشي

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، چې په افغانستان کې غیر منقول اموال ولري، خو دا نقطه د یادولو وړ ده، چې بهرني اتباع په افغانستان کې د پانګونې په منظور کولای شي غیر منقول اموال د ۵۰ کالونو لپاره په اجاره واخلي، چې نوموړي موضوع د خصوصي پانګې اچونې قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري((بهرنی منظور شوی تشبث د خپلو فعالیتونو د پرمخ بیولو لپاره حق لري په افغانستان کې عقار، د قانون دحکمونو مطابق تر(۵۰) کلونو مودې پورې په اجاره واخلي)).

دوهم پراګراف

د فامیل حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د فامیل حقوق هغه قواعد دي چې د اشخاصو روابط په فامیل کې تنظیموي د فامیل حقوقو د بحث موضوعات عبارت دي له خطبې، نامزدی، نکاح، طلاق، تفریق، رجعت او داسې نور لکه د نسب ثبوت، وصایت، حضانت، رضاع او داسې نور. بهرنی حقیقي شخص کولای شي چې په افغانستان کې د ازدواج عقد منعقد او منحل کړي چې هر یو یې بیل بیل د مطالعې لاندې نیسو .

لومړی جز ــ د ازودواج عقد په مورد د بهرنیانو حقوق

د ازدواج یا نکاح عقد دوه ډوله شرایط لري، ماهوي شرایط او شکلي شرایط د ماهوي شرایطو له نظره د هغې د صحت، لزوم او نفاذ لپاره یو سلسله شرایط شتون لري چې عبارت دي له د انعقاد شرایط، د صحت شرایط، د لزوم شرایط او د نفاذ شرایطو څخه او د ازدواج شکلي شرایط عبارت دي له د مدني قانون مطابق په محکمه کې د هغې ثبت او د نکاح خط د اخیستلو څخه (۱۴- ۱۸۱) نو پدې اساس په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د ازدواج د حقوقو په مورد د مدني قانون ۱۹ او ۲۰ مادې د بهرنیانو لپاره دا حق ورکوي، چې د ازدواج عقد د متني او ماهوي قواعدو له حیثه د زوجینو د متبوع دولت د قوانینو تابع دی، خو د ازدواج شکلي شرایط د محل اقامت هیواد د قوانینو تابع دي چې دواړه یې په لنډ ډول د مطالعې لاندې نیسو .

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ د ازدواج په متني قواعدو د تطبيق وړ قانون

لکه څه ډول چې مخکې هم وويل شول په هيواد کې د بهرنيو اتباعو ازدواج د زوجينو د متبوع هيوادونو د قوانينو تابع دی، چې پدې مورد د مدني قانون ۱۹ ماده دا ډول صراحت لري ((د ازدواج د صحت د موضوعي شرطونو په مورد د دواړو زوجينو قوانين تطبيق کيږي او د ازدواج د شکلي شرطونو په مورد کې د هغه هيواد د قانون حکمونه مراعت کيږي، چې ازدواج پکې صورت موندلی وي)) بايد يادونه وکړو چې د بهرنيو اتباعو د ازدواج په متني شرايطو د واکمنو قواعدو د ټاکلو په مورد، چې دواړه زوجين د يوه هيواد تابعيت ولري کوم مشکل نه رامنځته کيږي، خو هغه وخت مشکل رامنځته کيږي چې زوج او زوجه دواړه د مختلفو هيوادونو تابعيت ولري او د دوی د متبوع هيوادونو قوانينو د خپلو اتباعو د ازدواج په متني شرايطو په مورد متفاوت ليدلوری ولری . پدې حالت کې بايد معلوم کړو چې ايا د يواځې د يوه اړخ د متبوع هيواد قانون په خاص ډول د زوج د متبوع هيواد د قانون پلي کول کافي دي يا د دواړو طرفونو د متبوع هيوادونو قوانين بايد په نظر کې ونيول شی؟ دغه مشکل په خاص ډول سره هغه وخت مطرح او رامنځته کيږي ، چې طرفين واحده اقامتګاه ونلري يعنی د عقد د اړخونو د اوسيدو ځای په يوه هيواد کې نه وي او د هغوی په متبوعو هيوادونو کې د قوانينو تعارض هم متفاوت وي يعنی يو د تابعيت پر عامل او بل د اقامتګاه پر عامل باندې مبنی وي. نو پدې ډول حالت کې نشو کولای د يوه طرف د متبوع هيواد قانون څخه د بل طرف د متبوع هيواد د قانون په نفع سترګې پټې کړو او بايد پدې حالت کې د دواړو هيوادونو قوانين په نظر کې ونيسود افغانستان مدني قانون د هغه بهرنيو زوجينو ترمنځ چې مختلف تابعيتونه ولري کومه خاصه د حل لار نه ده پيشبيني کړي. همدارنګه د يو تعداد هيوادونو د قوانينو لکه د فرانسې، المان، اطريش، ايټاليا، سويس او نورو هيوادونو د قوانينو له مخې دواړه ښځه او ميړه کولای شي چې د خپلو شخصي قوانينو څخه پيروي وکړي چې دا هم د قوانينو د تعارض د حل لپاره يو بل حقوقي مشکل دی. (۵۵ : ۸۰)

ب ــ د ازدواج په شکلي شرايطو د پلي کيدو وړ قانون

څرنګه چې مخکې هم يادونه وشوه په هر حقوقي عمل کې دوه ډوله قواعد مطرح دي. يو متني قواعد او بل شکلي قواعد چې متني قواعدو د تطبيق د څرنګوالي څخه

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحث کوي. او متني قواعد چې موضوع تعريفوي. نو څرنګه چې د ازدواج په متني قواعدو د پلي کيدو وړ قانون مو په پورته ډول مطالعه کړ او ومو ويل چې د هيواد د نافذه قوانينو په اساس د بهرنيو اتباعو ازدواج د متني له لحاظه د دهغوی د متبوعو هيوادونو د قوانينو تابع دی. خو د ازدواج عقد شکلي شرايط د يوه حقوقي عمل په عنوان د عقد د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع دی يا په بل عبارت د ازدواج عقد د تشريفاتو د اجرا کيدلو محل بلل شويدی. لدې جهته ده چې د هيواد مدني قانون د ازدواج عقد شکلي شرايط د ازدواج عقد د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع بولي، چې پدې مورد د مدني قانون ۱۹ ماده دا ډول صراحت لري ((د ازدواج د صحت د موضوعي شرطونو په مورد د دواړو زوجينو قوانين تطبيق کيږي او د ازدواج د شکلي شرطونو په مورد کې د هغه هيواد د قانون حکمونه مراعت کيږي، چې ازدواج پکې صورت موندلی وي)). په همدې دليل د نړيوال عرف په له مخې د احتمالي معضلاتو د مخنيوي پخاطر عموماً هيوادونو د هيواد څخه بهر د خپلو اتباعو د ازدواج د تشريفاتو اجرا کول د خپلو قونسلي مامورينو په غاړه ايښودلي دي، خو که دغه مراسم د قونسلي مامورينو له لورې ترسره نشي او د هغې برعکس د ميزبان هيواد په محاکمو کې د هغې هيوادونو د قاضيانو له لورې اجرا شي پدې صورت کې د ازدواج د شکلي شرايط په مورد د ازدواج د مراسمو د اجرا د محل قانون يا د عقد د وقوع د محل قانون او د ازدواج د متني شرايطو په مورد شخصي قانون[19] يا د طرفينو د متبوع هيوادونو قوانين د پلي کيدو وړ دي.

دوهم جز – د طلاق په مورد د بهرنيانو حقوق

د افغانستان مدني قانون د حکمونو په اساس د بهرنيو اتباعو د طلاق په مورد د هغه هيواد قانون د پلي کيدو وړ دی، چې زوج د طلاق پر مهال دهغه دولت تابعيت ولري چې دغه مطلب د مدني قانون د ۲۰ مادې په ۲ فقره کې دا ډول بيان شويدی((د طلاق په باره کې د هغه دولت د قانون حکمونه تطبيق کيږي، چې ميړه د طلاق په وخت کې د هغې تابع وي)) فرضاً که چيرې يو ايرانی تبعه په افغانستان کې خپلې ښځې ته چې د تاجکستان هيواد تبعه ده طلاق ورکړي نو دا ډول طلاق د ميړه د متبوع هيواد يعنی ايران د قوانينو تابع دی نو پدې اساس

---

[19] *Lex personality*

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني قاضي هم بايد خپل حکم د ايران د قانون مطابق صادر کړي مګر په هغه صورت کې افغاني قاضي د افغانستان قانون تطبيق کوي چې په پورته مثال کې يو د طرفينو څخه افغانۍ تبعه وي يعنی دا ډول طلاق د افغانستان د قوانينو تابع دی، چې پدې مورد د افغانستان مدني قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((د دې قانون د (۱۹ او ۲۰) مادو په درج شويو حالونو کې که د زوجينو څخه يو د ازدواج د عقد په وخت کې افغان وي، نو د اهليت د شرطونو څخه غير يواځې د افغانستان د قانون حکمونه تطبيقيږي)) څه ډول چې ليدل کيږي د مدني قانون په ۲۰ ماده کې د طلاق څخه په کلي ډول يادونه شويده، چې کولای شو ووايو د ذکر شوي مادې څخه منظور د طلاق متني يا ماهوي شرايط دي نه شکلي او تشريفاتي شرايط چې د طلاق د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع دي. که څه هم د افغانستان مدني قانون د طلاق د شکلي شرايطو څخه يادونه نه ده کړي خو د يوې کلي قاعدې په حيث لکه څه ډول چې مخکې وويل شول په عمومي ډول د حقوقي اعمالو شکلي شرايط د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع وي، لکه څه ډول چې د مدني قانون ۱۹ ماده د ازدواج شکلي شرايط د هغه هيواد د قوانينو تابع بولي چې ازدواج پکې ترسره شويدی، نو د طلاق د شکلي شرايطو په مورد هم کولای شو د محل وقوع هيواد قانون د پلي کيدو وړ وبولو.

دريم جز – د ازدواج عقد په مالي آثارو د پلي کيدو وړ قانون

په صحيح ډول د ازدواج عقد انعقاد د يو سلسله ټاکليو آثارو د ايجاد باعث ګرځي لکه د مهر ورکړه او د نفقې برابرول ، چې د دې ډول آثارو انجامول زوج ته متوجه وي، نو پدې اساس په صحيح ډول د ازد واج عقد د انعقاد څخه وروسته زوج پدې مکلف ګرځي، چې د خپلې زوجې مهر ورکړي او نفقه ورته برابره کړي. مالي حقوق هغه حقوق دي، چې په مال او منافعو پورې تړاو ولري او د هغې موضوع مال يا منفعت وي لکه د ارتفاق حق، د خيار حق، د شفع حق او په ثمن د بايع حق او په مبيعه د مشتري حق. چې د ځينې مالي حقوق په عمومي صورت سره په مهر، نفقې او ميراث باندې ويشل کيږي[۱۸: ۱۸۱] او د مهر او نفقې په موضوع کې د هغه کس شخصي قانون د پلي کيدو وړ دی، چې د نفقې په برابرولو باندې مکلف وي، پدې مورد د مدني قانون ۲۴ ماده دا ډول صراحت لري ((په نفقه باندې د مکلف کولو په باره کې د هغه شخص د متبوع دولت د قانون

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمونه تطبیقیږي، چې د نفقې په ورکولو مکلف وي)). د دې مادې څخه داسې استنباط کیږي، چې په هغه صورت کې چې په افغانستان کې دوه بهرني اتباع ازدواج وکړي او د دوی ترمنځ د نفقې په مورد دعوی مطرح شي، نو د افغانستان د واکمنې محکمې قاضي باید پدې ډول دعوی کې د هغه شخص د متبوع هیواد د قانون پواسطه حکم صادر کړي، چې د نفقې د تامین مکلفیت لري. خو په هغه صورت کې چې پدې ډول ازدواج کې یو د طرفینو څخه افغاني تبعه وي نو کوم مالي آثار چې د دې ازدواج په موجب رامنځته کیږي د افغانستان د قانون تابع دي، نو پدې اساس زوج مکلف دی چې د افغانستان د قوانینو مطابق زوجې ته نفقه برابره کړي. د مدني قانون ۲۱ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د دې قانون د (۱۹ او ۲۰) مادو په درج شویو حالونو کې که د زوجینو څخه یو د ازدواج د عقد په وخت کې افغان وي، نو د اهلیت د شرطونو څخه غیر یوائې د افغانستان د قانون حکمونه تطبیقیږي)).

څلورم جز – په قضائې تفریق د پلي کیدو وړ قانون

د زوجینو ترمنځ د قضایې تفریق په مورد د هغه هیواد قانون د پلي کیدو وړ ګڼل کیږي، چې زوج د دعوی د اقامه کولو پر مهال د هغه دولت تابعیت ولري. د مدني قانون ۲۰ ماده ۳ فقره پدې هکله دا ډول حکم کوي ((د جلاوالي او انفصال په حالونو کې د هغه هیواد قانون ته اعتبار ورکول کیږي، چې میره د دعوی د اقامه کیدو په وخت کې د هغې تابع وي)) نو پدې اساس که چیرې یوه ایرانۍ تبعه د خپل مصري خاوند په وړاندې د افغانستان په محاکمو کې د قضائې تفریق غوښتنه وکړي، نو د واکمنې محکمې قاضي مکلف دی، چې د قاضائې تفریق په مورد د مصر قانون اجرا کړي، خو که یو د طرفینو څخه مثلاً زوجه افغانۍ وه، نو پدې صورت کې د ذیصلاح محکمې قاضي خپل حکم باید د افغانستان د قوانینو مطابق صادر کړي، چې پدې مورد د مدني قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((د دې قانون د (۱۹ او ۲۰) مادو په درج شویو حالونو کې که د زوجینو څخه یو د ازدواج د عقد په وخت کې افغان وي، نو د اهلیت د شرطونو څخه غیر یوائې د افغانستان د قانون حکمونه تطبیقیږي)).

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم جز – د والدینو او والدانو ترمنځ په وجایبو باندې د تطبیق وړ قانون

د ازدواج عقد آثار نه یوائې دا چې د ازدواج عقد طرفینو ته متوجه دي، بلکې د دې عقد څخه ناشي اولاد ته هم متوجه کیږي، نو پدې اساس هغه مهمترین حقوق پلار یې د خپلو اولادونو په مقابل کې لري د هغې په رعایت کولو مکلف دی، لکه د نیک نوم ایښودل، د طفل څخه ساتنه او حضانت، د تعلیم او تربیې او نفقې برابرولو حقوق. او په مقابل کې اولادونه هم د خپلو والدینو په وړاندې د یوسلسله حقوقو په رعایت کولو مکلف دي لکه احترام، اطاعت او داسې نور......

په پلار باندې د اولاد او په اولاد باندې د پلار د حقوقو په رابطه هغه چې طفل د بلوغ سن ته نه وي رسیدلی، نو د پلار د متبوع هیواد قانون تطبیق کیږي. بنا پردې که چیرې یو مراکشی سړی په افغانستان کې د یوې مصرۍ ښځې سره ازدواج وکړي او نوموړی ازدواج د زوی یا لور د تولد سبب شي او دوی ټول په افغانستان کې ژوند کوي، نو هغه وجایب او مکلفیتونه چې پلار او اولادونه یې یو د بل په وړاندې لري د مراکش د قانون پواسطه تنظیم کیږي. پس که چیرې د لور یا زوی د نسب د ثبوت، د نفقې د تامین، حضانت او نورو حقوقو په هکله دعوی په افغانستان کې مطرح شي، نو د افغانستان د ذیصلاح محکمې قاضي د پلار د متبوع هیواد قانون په اجرا کولو باندې مکلف دی، چې پدې مورد د مدني قانون ۲۲ماده دا ډول صراحت لري ((هغه مسلې چې د پلارانو او زامنو تر منځ د زوی ولۍ، ولایت او نورو وجایبو پورې مربوطې وي، د پلار د متبوع دولت د قانون حکمونه تطبیق کیږي)).

دریم پراګراف

د وجایبو حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د وجایبو حقوق دهغه قواعدو او مقرراتو ټولګه ده، چې یو د بل پر وړاندې د اشخاصو وجایب تنظیموي. چې دغه وجایب به یا د حقوقي اعمالو او یا د حقوقي حوادثو څخه ناشي وي چې دواړه په لنډ ډول د مطالعې لاندې نیسو.

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی جز ـــ د عقد څخه د ناشي وجایبو په مورد د بهرنیانو حقوق

د عقد څخه د ناشي وجایبو په مورد د مدني قانون ۲۷ ماده دا ډول صراحت لري ((د هغه التزاماتو په باره کې چې د عقودو څخه پیدا شوي وي، د هغه دولت قانون تطبیقیږي چې د عقد د دواړو خواوو په کې اوسیدنه غوره کړي وي، په هغه صورت کې چې د اوسیدنې ځای اختلاف ولري، دهغه دولت قانون تطبیقیږي چې عقد په کښې پوره شوی وي پدې شرط چې د عقد دواړو خواوو د یو تاکلي قانون د حکمونو د تطبیق په باره کې موافقه نه وي کړي او یا د قرینو څخه معلومه نه شي چې د عقد د دواړو خواوو مرام د بل قانون تطبیق وو. په عقار پورې مربوط د پوره شوو عقدونو په باره کې د عقار د ځای قانون تطبیقیږي)) د دې مادې د نص څخه په واضح ډول معلومیږي، چې د عقد څخه د ناشي وجایبو په مورد څلور حالتونه متصور دي .

الف ـــ د طرفینو د اختیاري اقامتګاه قانون: په هغه صورت کې چې طرفین د واحدې اختیاري اقامتګاه لرونکي وي، نو د طرفینو د اختیاري اقامتګاه قانون د تطبیق وړ دی. مثلاً یو افغان د یو مصري سره د راکړې ورکړې یوه معامله کوي او دواړه په مصر یا افغانستان کې اختیاري اقامتګاه ولري، نو پدې حالت کې د عقد د آثر په مورد د طرفینو د اقامتګاه قانون د پلي کیدو وړ دی.

ب ـــ د عقد د تکمیل د محل قانون : په هغه صورت کې چې طرفین واحده اقامتګاه ونلري د عقد د تکمیل د محل قانون د پلي کیدو وړ دی. د غیر عیني عقدونو احکام په استثنا د وصیت په مجرد د ایجاب او قبول سره ثابتیږي، خو عیني عقدونه هغه وخت تکمیل کیږي، چې مورد موضوع عین مقابل لورې ته تسلیم شي. نوموړي عقدونه عبارت دي له هبې، عاریت، قرضې او رهن څخه. په هغه عقدونو کې چې په تلیفون او مماثله وسایلو سره منعقد کیږي د ټولو فقهاو په اتفاق نظره سره عقد هغه وخت تکمیل کیږي، چې د قابل له لورې قبول اعلان شي. بنا پردې د قبول په نسبت د موجب علم شرط نه دی. د مثال په ډول که چیرې متعاقدین د تلیفون له لارې خبرې وکړي او یو د هغوی څخه ووائې چې خپل کور یا موټر مې پر تاسو باندې خرڅ کړ او مقابل لوری هم ووائې، چې قبول مې کړ نو عقد په مجرد د قبول په اعلان سره منعقد کیږي. خو د مدني قانون مطابق د غایبو طرفینو ترمنځ عقد

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت تکمیل کیږي، چې قابل د مقابل اړخ څخه اطلاع حاصله کړي، نو پدې اساس د مدني قانون مطابق په هغه صورت کې چې عقد د تلیفون او مماثله وسایلو په واسطه منعقد کیږي نو عقد هغه وخت تکمیل کیږي ، چې موجب د قابل د قبول څخه اطلاع حاصله کړي وي.(۱۸: ۱۸۸) د مدني قانون ۵۲۳ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((۱- د دوه غایبو خواوو تر منځ عقد په هغه زماني او ځای کښې پوره ګڼل کیږي چې ایجاب کوونکی د مقابل لورې د قبول څخه علم حاصل کړی وي، پدې شرط چې دواړو خواوو یا قانون د هغې په خلاف تصریح نه وي کړی. ۲- ایجاب کوونکي ته د قبول په د رسیدو سره داسې فرض کیږي چې علم پرې حاصل شوی دی)) د دې مادې د مفادو مطابق د غایبینو تر منځ د عقد اتمام کیدایشي په لاندې صورتونو سره ترسره شي:

۱- په غه صورت کې چې د عقد طرفین غایب وي او وغواړي، چې عقد د تلیفون له لارې منعقد کړي. مثلاً بایع مشتري ته ووائي چې خپل موټر مې په تا باندې خرڅ کړ او مقابل اړخ هم ووایي چې قبول مې کړ، خو که بایع د تلیفون د قطع کیدو په اثر د مقابل لورې قبول وا نه وري، نو عقد نه تکمیل کیږي مګر داچې بایع او مشتري بیرته یو د بل سره تماس ونیسي او یو بل ته ایجاب او قبول اعلام کړي او بایع هم د مقابل اړخ قبول واوري.

۲- په هغه صورت کې چې عقد د لیک له لارې منعقد شي او موجب خپل ایجاب د لیک په واسطه مقابل لورې ته اعلام کړي، شرط ده ، چې مقابل اړخ هم باید خپل قبول د لیک پواسطه موجب ته ولیږي او موجب لیک وصول او د قابل د قبول څخه اطمینان حاصل کړي د یادونې وړ ده، چې د ایمیل له لارې د لیک لیږل هم د دغه حکم تابع دی.

۳- په هغه صورت کې چې عقد د استازې له لورې منعقد کیږي او استازی هم د مرسل ایجاب مرسل الیه ته انتقال کوي، شرط ده چې استازی د مرسل الیه قبول هم مرسل ته انتقال او مقابل جانب له قبول څخه اګاهي حاصله کړي.

ج- د ارادې د انتخاب قانون: دعقد د تکمیل د محل قانون په هغه صورت کې د پلي کیدو وړ دی، چې د عقد طرفینو د تطبیق وړ قانون نه وي مشخص کړی. لکه یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانی سوداګر د یوه مصري سوداګر سره د اخیستلو او خرڅولو په عقد توافق کوي د مشکل د بروز په صورت کې د مصر یا افغانستان قانون د پلي کیدو وړ دی.

د ـ د عقد د محل قانون: په هغه صورت کې چې د عقد محل عقار وي، نو د عقار د محل قانون قابل د تطبیق دی. د مثال په ډول که چیرې یو افغانی په مصر کې د مصري تبعه څخه عقار واخلي او وروسته د عقار د ملکیت د انتقال په مورد د بایع او مشتري تر منځ کوم مشکل رامنځته شي د مصر قانون د پلي کیدو وړ دی، خو که عقار په افغانستان کې وي نو د افغانستان قانون د تطبیق وړ دی.(۱۸: ۱۸۹)

خو د عقد د شکلي شرایطو په مورد هغه قانون د تطبیق وړ دی، چې عقد په هغه محل کې منعقد شوی وي د مدني قانون ۲۸ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د عقودو د شکلي شرطونو په باره کې د هغه دولت د قانون حکمونه تطبیقیږي، چې عقد پکې پوره شوی وي)) همدارنګه په هغه صورت کې چې د عقد موضوع عقار وي لکه کور، ځمکه او داسې نور د عقار د محل قانون د پلي کیدو وړ دی، چې پدې مورد هم د مدني قانون ۲۷ ماده دا ډول صراحت لري ((د هغه التزاماتو په باره کې چې د عقودو څخه پیدا شوي وي، د هغه دولت قانون تطبیقیږي چې د عقد د دواړو خواوو په کې اوسیدنه غوره کړې وي، په هغه صورت کې چې د اوسیدنې ځای اختلاف ولري، دهغه دولت قانون تطبیقیږي چې عقد په کښې پوره شوی وي پدې شرط چې د عقد دواړو خواوو د یو ټاکلي قانون د حکمونو د تطبیق په باره کې موافقه نه وي کړې او یا د قرینو څخه معلومه نه شي چې د عقد د دواړو خواوو مرام د بل قانون تطبیق وو. په عقار پورې مربوط د پوره شوو عقدونو په باره کې د عقار د ځای قانون تطبیقیږي)).

دوهم جز ــ د حقوقي حوادثو څخه په ناشي وجایبو باندې د پلي کیدو وړ قانون

حقوقي حوادث هغه وقایع دي، چې د هغې حقوقي آثار د شخص د ارادې څخه پرته رامنځته کیږي یعنی د شخص د ارادې نتیجه نه وي او د قانون په حکم منځته راځي، که د حادثې ایجاد ارادي وي لکه غصب، ائتلاف او یا طبیعي وي لکه تولد مرګ او نور ..... پس که چیرې یو شخص د بل چا ملکیت غصب کړي په امري

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت او د قانون په حکم مکلف دی، چې هغه مغصوب منه ته رد کړي، خو په هغه صورت کې چې هغه تلف کړي د ضمان په ورکړي مکلف دی. همدارنګه که چیرې د شخص د تقصیر په اثر د داسې عمل مرتکب شي، چې نورو ته ضرر پیښ کړي، نو په امري صورت او د قانون په حکم باید دهغې ضمان ورکړي.(۱۸:۱۹۰) د مدني قانون مطابق غیر تعاقدي وجایب که مضر فعل، که مفید فعل او که فضولي ارادې څخه ناشي وي دهغه قانون تابع دی، چې حادثه په هغه ځای کې پیښیږي. چې پدې مورد د مدني قانون ۲۹ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- د غیر تعاقدي التزامونو په باره کې د هغه دولت د قانون حکمونه تطبیقیږي ، چې په هغې کې د التزام پیداکوونکي حادثه واقع شوي وي. ۲- که التزام د داسې حادثې څخه پیدا شوي وي، چې د افغانستان څخه دباندې واقع شوي وي او حادثه په هغې ځای کې قانوني نه وي او په افغانستان کښې قانوني وپیژندل شي، د دې مادې د لمړۍ فقرې حکم تطبیقیږي)) .

څلورم پراګراف

د تجارت حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

تجارت حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو ټولګه ده، چې د تجار او تجارتي معاملاتو څخه بحث کوي. په افغاني اتباعو سربیره بهرنیان هم په افغانستان کې د تجارت حقوقو په ساحه کې د ځانګړو حقوقو څخه برخمن دي، چې په هغې پورې مربوط مسایل د افغانستان کې د خصوصي پانګونې قانون پواسطه تنظیم کیږي، د دې قانون مطابق بهرني حقیقي اشخاص هم کولای شي چې په افغانستان کې پانګونه وکړي: ۱- ددې قانون په پنځمه ماده کې د درج شوو مواردو په استثنی، کورني او بهرني اشخاص کولای شي دهېواد په ټولو اقتصادي سکتورونو کې پانګه اچونه وکړي. ۲- بهرني اشخاص کولای شي یوازې دبهرنیو پانګواچونو یا په هېواد کې په موجود منظور شوي تشبث کې دبیاپانګو اچونو لاره لارې، پانګه اچونه وکړي(۴ ماده). خو په افغانستان کې پانګونه ځینې ممنوعیتونه هم له ځان سره لري چې د افغانستان د خصوصي پانګونې قانون په ۵ ماده کې بیان شویدي((۱- په لاندې ساحوکې پانګه اچونه ممنوع ده: ۱-دهستوي انرژۍ په پراختیاکې. ۲-

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دقمارخانو او هغوته د ورته ځایونو تأسیسول. ۳- دمخدره موادو او نشه راوړونکو موادو تولید.

کمېسیون واك لري دهېواد لوړوګټوته په پام سره، په دغو ډګرونو کې، ددې فقرې په (۲) جزء کې د درج شوي حکم په استثني، وخت په وخت بدلونونه راوړي.

(۲) کمېسیون واك لري وخت په وخت په ځینو صنایعو او په ټاکلو اقتصادي برخو او سوداګریزو شرکتونو کې بهرني انتفاعي مالکیت محدود او دبهرني مالکیت مجازه فیصدي وټاکي. په منظور شوي تشبث کې موجودې پانګې اچونې لدې امر څخه مستثني دي.

(۳) کمېسیون مکلف دی د اقتصادي سکتورونوپه ځینوډګرونو او د پانګواچونو څخه په ځینو ډولونوکې له اړوندو وزارتونو او ادارو سره مفاهمه وکړي او دهغو په موافقې سره، نوموړې پانګه اچونه منظوره کړي . په دغهٔ ډول پانګواچونو کې کمېسیون کولای شي داسې شرایط وضع کړي چې له هغو عمومي شرایطو څخه چې ددې قانون دحکمونو مطابق په نورو پانګواچونو باندې تطبیقېږي، توپیرولري، پدې شرط چې دمالیې وزارت ددې قانون د مندرجاتوپه غیرنورډېرامتیازونه منظور کړي.

(۴) محدود شوي اقتصادي سکتورونه عبارت دي له :

۱- د وسلې ، مهماتو او چاودېدونکو موادو تولید او پلورل. ۲- غیربانکي مالي فعالیتونه . ۳- بیموي فعالیتونه . ۴- (دځنګلونوپه شمول) په طبیعي سرچینو او (دمخابراتي تأسیساتو،دودانولو او پایپلاین دنصبولو په شمول) په بنسټونو (زېربناوو) کې پانګه اچونه، خوداچې اړوند قوانین، په دغوسکتورونو کې پانګه اچونه مجاز ګڼلې وي، پدې صورت کې پانګه اچونه دهغو دخاصو قوانینو مطابق تنظیمېږي.

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۵)کمېسیون واك لري ددې مادې په درج شوو پانگو اچونو کې وخت په وخت بدلون راولي))

پنځم پراگراف

د میراث حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق

میراث حقوق د هغه قواعدو ټولگه ده، چې د متروکې څخه د هر یوه وارث برخه معلوموي. د میراث حقوقو د بحث موضوع د ترکې ویش او د هر وارث د برخې ټاکل دي. د مدني قانون مطابق بهرني اتباع هم کولای شي د خپلو مورثینو څخه میراث واخلي، ځکه د ارث له طریقه د اموالو او شتمنۍ کسب کول هغه حقوق نه دي ، چې یواځې په افغاني اتباعو پورې منحصر وي. نو پدې اساس که چیرې یو بهرنی په افغانستان کې مړ شي او له خپل ځان څخه مال او شتمني پریږدي د هغې وارثان کولای شي د هغې اموال او شتمني د ارث له طریقه ترلاسه کړي.[۱۸: ۱۸۶]

او همدارنگه بهرنیان د ارث په مورد د خپل متبوع دولت د قوانینو تابع دي، چې پدې مورد د مدنی قانون ۲۵ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- د میراث، وصیت او نورو تصرفونو پورې موضوعي مربوط حکمونه چې د مرگ څخه وروسته زمانې پورې مربوط وي د مورث، وصیت کوونکي یا د هغه چا چې د هغه د مرگ په وخت کې ورڅخه تصرف شوی وي، د متبوع دولت د قانون حکمونه یې تطبیقیږي. ۲- د وصیت د شکلي حکمونو په باره کې د وصیت په وخت کې د وصي د قانون حکمونه یا د هغه ځای د قانون حکمونه چې وصیت په کښې پوره شوی وي تطبیقیږي ، همدارنگه د شکلي حکمونو نور تصرفونو چې د مرگ څخه وروسته زمانې ته منسوب وي د دې حکم تابع دی)).

دریم مبحث

د بهرنیانو د ورود ، عبور ، اقامت او اخراج حقوق او دهغې محدودیتونه

د ورود ، عبور، اقامت او خروج حقونه په نړیواله کچه د بهرنیانو د حقوقو څخه گڼل کیږي، چې د دې حقوقو په اساس دولتونه باید پدې مواردو کې د بهرنیانو په رابطه هیڅ ډول محدودیتونه وضع نکړي، خو په عمل کې هیوادونه د سیاسي،

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي، اجتماعي او امنيتي مصلحتونو په نظر کې نيولو سره د بهرنيانو په رابطه د ذکر شويو حقوقو په مورد يو سلسله خاص محدوديتونه او شرايط وضع کوي. د مثال په ډول دولتونه د بهرنيانو د تګ راتګ د کنترول لپاره پر پاسپورت سربيره چې د شخص د تشخيص وسيله ده، ويزه هم چې هيواد ته د ورود اجازه ده ضروري بولي . همدارنګه هيوادونه په هغه صورت کې چې د بهرنيانو حضور پخپل هيواد کې د عمومي نظم مخل تشخيص کړي، نو هغه اخراجوي . چې د بهرنيانو نوموړي حقوق او د هغې محدوديتونه او شرايط په لاندې ډول د مطالعې لاندې نيسو .

لومړی پراګراف

د بهرنيو اتباعو د ورود حق

د پورته توضيحاتو په نظر کې نيولو سره د بهرنيانو د حد اقل حقوقو د تامين لپاره، چې د نړيوالو خصوصي حقوقو د يوه اصل په حيث منل شويدی داسې نتيجه اخيستل کيږي، چې دا حق يو ثابت معيار نلري لکه څرنګه مو چې مخکې هم يادونه وکړه د دغه حقوقو د ميزان او اندازې تعين کول د دولتونو په طرز تفکر پورې تړاو لري، چې پدې مورد دوه ډوله ليدلوري شتون لري اخلاقي طرزتفکر او سياسي طرزتفکر، چې پدې مورد بحث موضوع کې د دغه دواړو ليد لوريو تاثير مشاهده کوو. چې د دغه ليدلورو سره سم يو ډله په هيواد کې د بهرنيانو د قبول د مطلقې آزادی طرفدار دي او بله ډله يې د دې آزادی د محدوديت طرفدار دي، چې دواړه يې په لاندې ډول د مطالعې لاندې نيسو.

لومړی جز ــ د بهرنيانو د قبول مطلقه آزادي

د دې نظرئې پلويان پدې باور دي ، چې دولتونه نشي کولای پخپل زړه هيواد ته د بهرنيانو د ورود او اقامت څخه مخنيوی وکړي او يا داحق محدود کړي. ويتوريا Vitoria چې يو هسپانوی حقوقدان دی وائې چې که د بشريت تاريخ ته وګورو وبه وينو، چې په ابتدا کې ټول شيان د خلکو ترمنځ شريک وو او هيڅ قيد او شرط د افرادو لپاره شتون نه درلود او هر کس په آزادانه ډول کولای شول، چې د هر ډول ممنوعيت پرته مسافرت وکړي او دهغې څخه وروسته هم کله چې اموال او املاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اشتراکي صورت څخه بهر او فردي ملکیت پیدا او رامنځته شو، د دغې تحول الزام هم دا نه وو چې د خلکو ترمنځ د تګ راتګ لپاره کوم مانع ایجاد شي. خو البته په استثنائي حالاتو کې کله به چې واقعاً د بهرنیانو د ورود او اجتماع څخه خطر احساس شو ، نو خپل سرحد به یې د هغې په مخ تړلو او هیواد ته به یې د هغې د ورود څخه مخنیوی کولو.(۵۵ : ۱۱۴)

دوهم جز- د بهرنیانو د قبول محدودیت

د لومړی نظرئې پر خلاف بله عقیده هم شتون لري، چې کاملا د لمړنۍ عقیدې برعکس ده. د دې عقیدې پلویان وایي چې دولتونه دخپل هیواد قلمرو ته د بهرنیانو د ورود او اقامت په مورد د مقرراتو په تنظیم کولو کې د مطلقې آزادی څخه برخمن دي، د دې نظریې مطابق په هغه صورت کې چې د دولتونو تر منځ عهدنامه نه وي منعقد شوي، نو هیڅ هیواد مجبور نه دی چې د بل هیواد اتباع په خپل هیواد کې قبول کړي.

دغه نظریه د نړیوالو حقوقو موسسې له لورې د ۱۹۲۸ کال په غونډه کې چې په جینوا کې تشکیل شوي وه د تائید وړ وګرځیده، خو ذکر شوي هیت وویل چې عدالت د دې غوښتنه کوي چې دولتونه باید د دې اختیار څخه سوء استفاده ونکړي. او د بهرنیانو د ورود او اقامت ازادي یواځې په هغه مواردو کې محدوده کړي، چې واقعاً د هیواد د سیاسي حیات لپاره خطرناک پیشبیني شوي وي. نن ورځ نړیواله رویه دا ده، چې دولتونه د بهرنیانو د ورود او اقامت په مورد اصولاً ازاد دي، خو د دولتونو لپاره همیشه دا حق محفوظ دی چې دا حق د خپل لازمه مقرراتو مشمول وګرځوي او حتی د ضرورت په صورت کې دله ایز مهاجرت په کلي ډول ممنوع او یا دا چې په سختو شرایطو سره مجاز کړي . (۵۶ : ۱۰۶) لکه څه ډول چې داموضوع د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق په ۱۲ماده کې دا ډول تصریح شویده ((۱- هر څوک چې په قانوني توګه په خپله دولتي سیمه کې استوګن وي د ازاد تګ راتګ او په ازاده توګه هلته د اوسیدنې د ځای حق لري . ۲- هر څوک ازاد دی چې هر هیواد لدې جملې څخه خپل هیواد پریږدي. ۳- نوموړی حق تر هیڅ ډول بندیز لاندې نشي واقع کیدای، مګر هغه محدودیتونه او بندیزونه چې د قانون له مخې رامنځته شوي وي او د ملي امنیت ، عمومي نظم د ټینګښت، د

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومي ګډوډیو یا د نورو د حقوقو او ازادیو دپاره لازم وګڼل شي او په دغه تړون کې له نورو حقوقو سره سمون ولري. ۴- هیڅوک نشو کولای په خپل سره پرته له کوم دلیل څخه هیواد ته د ورتګ څخه بې برخې کړو)).

باید یادونه وکړو چې د یوه هیواد څخه د بهرنیانو عبور یا ورود د یو سلسله تشریفاتو او خاصو مقرراتو مستلزم دی ، چې د هغې جملې څخه کولای شو پاسپورت او ویزې ته اشاره وکړو ، څرنګه چې مخکې هم یادونه وشوه هیواد ته د بهرنیو اتباعو د ورود ازادي د نړیوالو خصوصي حقوقو په برخه کې یو اصل دی چې دا اصل پر نړیوالو اسنادو سربیره د افغانستان په قوانینو کې هم پیشبیني شویدی، خو سربیره پردې هیوادونو او د هغې د جملې څخه افغانستان ته د بهرنیانو ورود په پاسپورت او ویزې پورې تړلی دی، چې دا دی په تفصیل سره یې په لاندې ډول مطالعه کوو .

الف- پاسپورت[20] او د هغې ډولونه

پاسپورت هغه سند دی، چې د یوه هیواد د واکمنو مامورینو له لورې دهغه هیواد اتباعو ته د مسافرت او په بل هیواد کې د اقامت لپاره صادریږي، چې په حقیقت کې د پیژندنې معتبر ترینې پاڼې او د صادروونکي هیواد د تابعیت څرګندوی دي. پاسپورت د هیوادونو ترمنځ د دخول او عبور لپاره مهترین سند دی، چې دهغې پرته نشي کولای چې د هیواد څخه خارج او یا هغې ته داخل شي او که چیرې یو شخص د پاسپورت پرته یو هیواد ته داخل او یا د هغې څخه بهر شي دا عمل جرم ګڼل کیږي او په قانون کې یې د متخلفینو لپاره مجازات پیشبیني شویدي.(۳ : ۱۹۵) یا پاسپورت هغه مطبوع سند دی چې د قانون له حکم سره سم د واکمنو مقاماتو له خو د یوه مملکت د اتباعو لپاره بهر ته د مسافرت یا هیواد ته د راستنیدو په منظور ویشل کیږي.(۵۷ : ۳۷) د افغانستان د پاسپورت قانون ۲ ماده د پاسپورت په تعریف کې دا ډول بیان کوي ((پاسپورټ هغه رسمي سند دی چې د دي قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مراجعو له خوا بهر ته د هېواد د اتباعو د سفر او هېواد ته د هغوی د راستنیدو په مقصد صادریږي)) همدارنګه هیواد ته ورود او دخول د پاسپورت قانون په ۴ ماده کې دا ډول بیان شوید ((۱- هغه څوك چې له افغانستان

[20] *Passport*

په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ځي يا افغانستان ته راځي، مکلف دی چې د دې قانون له حکمونو او له نـړيوال تعامل سره سم پاسپورټ يا د مسافرت د تېرېدلو (عبوري) سند ولري)) په همدې ترتيب سره هغه بهرني اشخاص چې د پاسپورت څخه پرته د افغانستان قلمرو ته داخل شي دعدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون ۴۵ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د پاسپورت له لرلو پرته له افغاني سرحد نه راتېر شوی وي د قانون له حکمونو سره سم تر عدلي څارنې لاندې نيول کيږي)) .

د پاسپورت په لرلو سربيره يوه بله وجيبه چې بهرنيان يې لري د ځينو معلوماتي فورمو ډکول او خانه پري کول دي، چې د دولت له لورې د بهرنيو اتباعو د وضعيت څخه د معلوماتو د ترلاسه کولو په غرض تهيه او ترتيب کيږي، چې پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون ۲۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې، د افغانستان اسلامي جمهوريت ته راځي مکلف دی د سرحدي ادارې او د هوائي ډګرونو هغو مؤظفو مامورينو نه چې د ننوتلو او وتلو لپاره ټاکل شوي وي خپل پاسپورټ او منضمه جدول (فورمه) چې په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده ګيو له لارې ډکه شويده ورانـــــدې کړې، د ويزې خاوندان کله چې د افغانستان اسلامي جمهوريت ته رسيږي مکلف دي په سرحدي سيــــمو او هوائي ډګرونو کې د ننوتلو او وتلو جدول (فورمه) ډکه کړي)) پاسپورت زيات ډولونه لري، چې دلته د قانون له مخې د پاسپورت د ډولونو څخه په لاندې ډول يادونه کوو:

۱- سياسي پاسپورت

سياسي پاسپورت له هغې رسمي او مشخص سند څخه عبارت دی چې د نړيوالو موازينو سره سم د اړوندو مراجعو له خوا د قانون له حکمونو سره سم صادريږي.(۵۷ : ۱۹۱)د پاسپورت قانون د ۱۰ مادې په اساس سياسي پاسپورت عبارت دی له ((سياسي پاسپورټ له نړيوالو موازينو سره سم د بهرنيو چارو د وزير يا د هغه شخص په لاسليك سره صادريږي چې د بهرنيو چــــارو وزير هغه ته واك ورکړی وي)) جمهور ريس، د جمهور ريس مرستيالانو، د سترې محکمې ريس او معاون، د ملي شورا د مجلسينو ريسانو، وزيرانو او د سياسي او

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

قونسلي نمائنده ګیو استازو او نظامي آتشي ته په ټولو رسمي او غیر رسمي سفرونو کې ورکول کیږي، همدارنګه دغه پاسپورټ د پارلمان وکیلانو، د سترې محکمې د عالي شورا غړو، د ولایتونو والیانو، د کابل ښاروال، د فوق او مافوق رتبې مامور او هغه افسرانو ته چې د تورن جنرالی او د هغې څخه د پورته رتبې لرونکی وي یواځې د رسمي سفر په وخت کې ورکول کیږي او له رسمي سفرونو څخه پرته د خدمت پاسپورټ ورکول کیږي ((د پاسپورټ قانون د ۱۱مادې څخه په استفادې سره)).

۲ـ د خدمت پاسپورټ

د خدمت پاسپورټ هغه پاسپورټ دی چې د رسمي سفرونو او د دولتي دندو د ترسره کولو او د غیر رسمي سفرونو په موخه بهر ته د اړوند مقاماتو له خوا د قانون له حکمونو سره سم صادریږي.(۵۷ : ۱۲۱)د پاسپورټ قانون د ۱۴ مادې په اساس د پاسپورټ قانون عبارت دی له ((د خدمت پاسپورټ د رسمي سفرونو، د امارتي دندو د تر سره کولو او د غیر رسمي سفرونو په مقصد د بهرنیو چارو د وزیر د مرستیال یا د هغه شخص په لاسلیك سره چې واك ورته ورکړ شوی وي، لاندینیو اشخاصوته صادریږي: ۱ـ د دې قانون په یوولسمه ماده کې درج شوي متقاعدو اشخاصو ته. ۲ـ هغه شخص ته چې د دولت په تجویز د رسمي چارو د تر سره کولو په مقصد بهر ته ولاړ شي. ۳ـ هغه شخص ته چې د دولت په تجویز په علمي او تربیتي غونډو (کنفرانسونو او سیمینارونو) او د هغه په څیر په نورو کې ګډون وکړي. ۴ـ دریېمه رتبه او له هغه نه لوړ بر حال او متقاعد امارتي مامور او په وسله وال پوځ کې د هغو معادلو ته چې د حج د فریضې او عمرې د ادا کولو د متبرکو اماکنو د زیارت، یا د درملنې په خاطر یا د ملګري شخص په توګه او یا د سیاحت په مقصد سفر وکړي. ۵ـ د وسله وال پوځ معیوبینو معلولینو او ناروغانو ته، یا هغو کسانوته چې د افغانستان اسلامي دولت د حریم نه په دفاع کې معلول یا معیوب شوي دي او د درملنې په مقصد بهرته استول کیږي. ۶ـ هغه شخص ته چې د ورزشي او هنري فعالیتونو یا په نورو فرهنګي فعالیتونو کې د ګډون په مقصد د دولت له خوا بهرته واستول شي. ۷ـ هغو شمیر خصوصي متشبثینو او ملي سوداګرو ته چې د رسمي هیأتونو په ترکیب کې بهرته ځي. ۸ـ د دولتي تصدیو، د خصوصي او ګډو شرکتونو هغو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

مامورينو ته چې د دولت په تجويز بهر ته ځي. ۹- نورو اشخاصوته د اړوندو ادارو له رسمي ورپېژندنې او د بهرنيو چارو وزارت له تشخيص وروسته)).

۳- تحصيلي پاسپورټ

تحصيلي پاسپورټ هغه مشخص رسمي سند يا پاسپورټ دی چې د اوږدې يا لنډې مودې لپاره د تحصيل په مقصد د اړوندو مقاماتو له خوا د قانون له حکمونو سر سم صادريږي.(۵۷ : ۵۲) پاسپورټ قانون د ۱۸ مادې په اساس تحصيلي پاسپورټ عبارت دی له ((تحصيلي پاسپورټ د اوږدې مودې يا لنډې مودې د تحصيل په مقصد د اړوندې ادارې په ورپېژندنې، د بهرنيو چارو وزارت له لارې، د وزير د مرستيال يا د هغـــــــه شخص په لاسليك صادريږي چې واك ورته ورکړ شوی وي)).

۴- عادي پاسپورټ

عادي پاسپورټ هغه مشخص رسمي سند يا پاسپورټ دی چې د ځانګړو مقاصدو(سياحت، کار، د مدني معاملو تصفيه، د خپلوانو ليدلو او د متبرکو اماکنو زيارت کولو) لپاره د اړوندو مراجعو له خوا د قانون له حکمونو سره سم صادريږي.(۵۷ : ۲۰۵)د پاسپورټ قانون د ۲۰ مادې په اساس عادي پاسپورټ عبارت دی له ((عادي پاسپورټ د دې قانون د حکمونو په رعايتولو سره د لاندې مقصدونو لپاره صادريږي: ۱- سياحت. ۲- سوداګرۍ. ۳- د خپلوانو ليدل. ۴- د مدني او تجارتي معاملو تصفيه. ۵- کار. ۶- وظيفوي اړتيا. ۷- د حج د فريضې او عمرې ادا کول، د متبرکو اماکنو زيارت کول. ۸- درملنه)) دا پاسپورټ د هيواد په داخل کې د کورنيو چارو وزير په امر د هغه شخص له لورې چې ده صلاحيت ورکړی او په ولاياتو کې د ولايت د والي يا امنيه قومندان په امر او د هيواد څخه بهر د سياسي او قونسلي نماينده ګيو له لورې صادريږي . چې پدې مورد د افغانستان د پاسپورټ قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((دغه لاندې مراجع د عادي پاسپورټ د صادرولو واك لري: **(۱) د هېواد په دننه کې: الف-** د کورنيو چارو د وزير يا د هغه شخص په امر چې د کورنيو چارو وزير هغه ته واك ورکړي. ب- د والي يا د اړوند ولايت د پوليسو د قوماندان په امر. **(۲) له هېواد**

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه بهر: افغاني سياسي يا قـــونســـــلي نمايـنده ګۍ. (۳) د پاسپورټ مرکزي اداره او د هغې ولايتي څانګې د پاسپورټ د چارو په اجراء کولو مکلفې دي)).

ب ــ ويزه [21] او د هغې ډولونه

که څه هم د يوه هيواد قلمرو ته دخول او ورود د يو سلسله خاصو تشريفاتو مستلزم دی لکه د پاسپورت لرل، خو بايد يادونه وکړو چې يوازې د پاسپورت لرل کافي نه دي بلکې د هيواد د واکمنو او ذيصلاح مقامونو څخه د اجازې اخيستل هم ضروري دي، چې دغه مجوز د متبوع دولت د مامورينو له لورې په مبدا هيواد کې صادريږي، چې د ويزې په نوم سره ياديږي(۵۷ : ۱۹۷) او ويزه هغه مهر لرونکی اجازه ليک دی چې د بهرنيو اتباعو لپاره بل هيواد ته د ننوتلو، وتلو او استوګنې لپاره په پاسپورت او يا جلا پاڼه کې صادريږي.(۵۷ : ۲۹۶)د افغانستان د اقامت او مسافرت قانون د ۳ مادې ۱ فقرې له مخې ويزه عبارت ده له ((۱- ويزه: هغه مهر لرونکی اجازه ليک دی چې د بهرنيو اتباعو د ننوتلو، وتلو او استوګنې لپاره په پاسپورټ او يا په جلا پاڼه کې ورکول کيږي)) په همدې ترتيب سره بهرنيان چې هيواد ته داخليږي پر پاسپورت سربيره ويزه هم بايد ولري چې پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون ۱۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني اتباع چې د افغانستان جمهوريت ته راننوځي، مکلف دي چې خپلې ويزې د افغانستان اسلامی جمهوريت له سفارتونو او قونسلګريو او يا د هغو نورو دولتونو په سفارتونو کې، چې د افغانستان اسلامی دولت د ګټو دفاع کوي او په هېواد کې د افغانستان اسلامي جمهوريت له اړوندو مقاماتو نه ترلاسه کړي)) د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون په اساس ويزه مختلف ډولونه لري، چې په لاندې ډول ورڅخه يادونه کوو:

۱- ورودي ويزه

د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون د ۴ مادې په اساس ورودي ويزه يا د ننوتلو اجازه ليک عبارت ده له ((د ننوتلو اجازه ليک (ويزه): دغه ډول ويزه هغو بهرنيو اتباعو ته چې د افغانستان اسلامي

[21] *Visa*

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهویت ته راځي په بهر کې د افغاني سیاسي او قونسلي نماینده ګیو له خوا او په استثنائي ډول د هوائي ډګرونو او د پولو (سرحدي) مؤظفينو له خوا د افغانستان اسلامي جمهوريت د بهرنيو چارو وزارت په موافقه صادريږي او ددغه شان ويزې د اعتبار موده د رسيدو له نېټې نه (پنځلس) ورځې ده او لرونکی ئې له اړوندو مراجعو نه د وتلو د ويزې په ترلاسه کولو مکلف دی. د هغه تمديدولو ته د اړتيا په وخت کې مکلف دی چې د افغانستان اسلامي جمهوريت د بهرنيو چارو وزارت موافقه تر لاسه کړي . هغه بهرنی تبعې ته چې سياسي مخصوص او د خدمت پاسپورت لري، که چېرې د سياحت لپاره د افغانستان اسلامي جمهوريت ته راشي ، د ننوتلو ويزه ورته صادريږي دغه راز په ځينو خاصو حالاتو کې د ځينو بهرنيو هېوادونو سيلانيانو ته د ننو تلو ويزه صادريږي)) چې ورودي ويزه په خپل وار سره په دوه ډوله ويشل کيږي

- ❖ د کار ورودي ويزه: د کار ورودي ويزه په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده ګيو او قونسلګريو له لورې هغه بهرنيانو ته ورکول کيږي، چې د ځينو اعمالو د اجرا په غرض لکه تجارت، صنعت، په دولتي او غير دولتي دستګاو کې کار او داسې نورو ته صادريږي، چې د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون ۵ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د کار لپاره د ننوتلو ويزه: دا ډول ويزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامی جمهوريت د سياسي نماينده ګيو او قونسلګريو له خوا، هغو بهرنيو اتباعو ته صادريږي چې د ځينو کړنو د ترسره کولو لکه د سوداګرۍ، بازار موندلو ، صنعت په دولتي او غير دولتي مؤسسو کې د کار د بهرنيو دولتونو په سياسي او قونسلی نمايندګيو او د ملګرو ملتونو په نماينده ګيو او په نورو ورته ځايونو کې

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کارونو د ترسره کولو په مقصد، د افغانستان اسلامی جمهوریت ته قانون له حکمونو سره سم راځی......)).

❖ د کار پرته ورودي ويزه: دا ډول ويزه د بهرنيو چارو وزارت يا په بهر کې د افغانستان د سياسي نمايندګيو او قونسلګريو له هغه اشخاصو ته ورکول کيږي، چې د تحصيل، د خپلوانو ملاقات، د مدني او تجارتي معاملاتو د تصفيې، علمي څيړنو، مطبوعاتي او فرهنګي چارو، معالجې، بدني روزنې او په علمي غونډو او کنفرانسونو کې د ګډون لپاره نوموړي هيواد ته سفر کوي. همدارنګه د کار پرته ورودي ويزه هغه اشخاصو ته ورکول کيږي، چې خپلوان يې د کار په ورودي ويزه سره په نوموړي هيواد کې په کار مشغول وي، چې د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون ۶ ماده پدې هکله دا ډول حکم کوي ((له کار پرته د ننوتلو اجازه ليک (ويزه): دغه شان ويزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده ګيو او قونسلګريو له خوا او يا د افغانستان اسلامي جمهوريت د بهرنيو چارو وزارت له لارې، هغو بهرنيو اتباعو ته صادريږي چې د زده کړې، د خپلوانو د کتنې، د مدني يا تجارتي معاملو د تصفيه کولو، علمي کتنو مطبوعاتي او کلتوري چارو د ترسره کولو، علاج، بدني روزنې او په هېواد کې په علمي مجلسونو (کنفرانسونو) غونډو او تربيتي مجلسونو (سيمينارونو) او په حکومتي رسمي ميلمستياوو کې د ګډون په مقصد د افغانستان اسلامي جمهوريت ته سفر وکړي او يا د هغو بهرنيانو د کورنيو غړو ته صادريږي چې د کار لپاره د ننوتلو د ويزې سره د افغانستان اسلامي

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوریت کې په کار بوخت وي او استوګنه ولري او د اعتبار موده
ئی د اړوندې اداري په ليکلي غوښتنې سره ټاکل کيږي او اوږديږي)).

۲- د اقامت ويزه

د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون د ۷ مادې له مخې د اقامت يا استوګنې ويزه عبارت ده له ((د استوګنې ويزه: دا ډول ويزه هغو بهرنيو اتباعو ته چې د ننوتلو د کار لپاره د ننوتلو يا له کار پرته د ننوتلو سياحت او د تمديد شوی تېرېدنې (عبوري) له ويزو څخه يوه ويزه ولري، د قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مقامونو له خوا صادريږي او د اعتبار موده ئی له يوې مياشتې نه تر شپږو مياشتو پوري ده او د رسمي غوښتنې په صورت کې اوږديدای شي)) او همدارنګه د د نومړي قانون د ۳۷ مادې له مخې ((د کورنيو چارو وزارت، د عادی پاسپورت ويزه د بهرنيو سيلانيانو، ماهرانو، د سفارتونو د عادی مامورينو، د غير حکومتی نړيوالو مؤسسو د غړو او د هغوی د کورنيو د غړو، بهرنيـــــو ژورنالستانو او خبرياالانو او د ملګرو ملتونو د عادی مامورينو د پاســــــپورټونو په شان اجراء کوی)).

۳- د ترانزيټ ويزه

د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګنې قانون ۸ ماده د ترانزيټ يا تيريدنې ويزې په تعريف کې وايي ((د تېرېدنې (ترانزيت) ويزه: دا ډول ويزه په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت دسياسي نماينده ګيو او قونسلګريو له خوا يا د نړيوالو هوائې ډګرونو د مؤظفينو له خوا د بهرنيو چاروزارت په موافقه د قانون له حکمونو سره سم هغو بهرنيو اتباعو ته صادريږي چې د افغانستان اسلامي جمهوريت، د مسافر د لارې په تګ لوري (مسير) کې وي او د اعتبار موده ئې په هر حالت کې د هواله لارې دوه او يا ساعته او د ځکمې له لارې، د ننوتلو له نېټې وروسته شپږ ورځې ده، دغه ويزه په دغه قانون کې د درج شوی مجبره حالت پرته د اوږديدو وړ نه، د اوږدېدو (تمديد) په حالت کی بهرنی د وتلو د ويزی په اخيستلو مکلف دی)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ دوه طرفه تیریدو (ډبل ترانزیت) ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون د ۹ مادې له مخې عبارت ده له ((د دوه طرف تـــــېرېدو (ډبل ترانزیت) ویزه: دا ډول ویزه د متقابله ورته موافقه لیک او چلند له مخې په بهر کې د افغانستان اسلامي دولت د سیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادریږي ، چې د افغانستان اسلامي جمهوریت ، د دوی د سفر په تګ لورې (مسیر) کې د بیا تېرېدو په وخت کې واقع شوي وي او د اعتبار موده ئې د (بیاتېرېدو) په دواړو حالتونو کې د ځمکې او هواله لارې په اتمه ماده کې د درج شوي مودې مطابق ده او په دغه قانون کې د درج شویو مجبره عواملو په شتوالی سره اوږ دېدای شي او د اوږدیدو په صورت کې د تېرېدنې (ترانزیت) د ویزې جدول (فورمه) صادریږي)).

۵ـ د سیاحت ویزه

دا ډول ویزه هغه افرادو ته ورکول کیږي چې د سیاح په عنوان سره افغانستان ته داخلیږي. سیاح د افغانستان د سیاحت قانون د ۱ مادي په اساس د هغه شخص څخه عبارت دی، چې په موقت ډول او حداقل د ۲۴ ساعتونو لپاره د مملکت څخه لیدنه کوي، مشروط پردې چې په هغه ځای کې په عاید لرونکي دنده باندې مشغول نشي. د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۱۰ ماده د سیاحت ویزې په تعریف کې دا ډول صراحت لري ((د سیاحت ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت د سیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو او په استثنائې ډول د نړیوالو هوائی ډګرونو د مؤظفینو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادریږي چې د تفریح، استراحت او یا د سیاحتي (توریستیکي) سیمو د کتنې په مقصد د افغانستان اسلامي جمهوریت ته سفر کوي او د سیاحت د ویزې د اعتبار موده د افغانستان اسلامي جمهوریت ته د راننوتلو له نېټې نه تریوې میاشتې پورې ده او خاوند ئې د دغې مودې د تر سره کېدو په پای کې د وتلو د ویزې په ترلاسه کولو مکلف دی. د مراجعې په صورت کې سیلانی کولی شي د ګرځندوی د ادارې په تصدیق، خپله ویزه تریوې بلې میاشتې پورې چې ټوله موده ئې دوه میاشتې کیږي ، اوږده کړي . د سیاحت ویزه د کورنیو چارو وزارت له خوا اجرأ کیږي)).

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- د تک او راتګ ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۱۱ ماده د تک او راتک ویزه دا ډول تعریفوي ((د تګ راتګ ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت د واکمنو مقاماتو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو او د دوی د کورنیو غړو ته صادریږي چې د کورنۍ رئیس ئی د کار او یا له کار پرته، د ننوتلو له ویزې سره سم افغانستان ته راغلی وي، او دلته استوګنه ولري. د کار لپاره د ننوتلو د ویزې لیږدوونکی، هغه وخت د تګ راتګ له ویزې نه کار اخیستلی شي چې د خپلو اړوندو وجیبو او مالي حقوقو (ټکسونو) سندونه د اړوندو دائرو او مؤسسو په تصدیق سره وړاندې کړی. د تګ راتګ د ویزی د اعتبار موده هر ځلی له یوی میاشتې نه تر دوو میاشتو پوری ده او د استوګنې د ویزې د مودې په اعتبار چې اخیستل شوېده، ورکول کیږي. بهرنیو سیلانیانو ته د تګ راتک ویزه، د ګرځندوی ریاست په غوښتنه له خاصو مقرراتو سره سم ورکول کیږی)).

۷- د زیاتو سفرونو(کثیر المسافرت) ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون د ۱۲ مادې له مخې کثیر المسافرت ویزه عبارت ده له ((د زیاتو سفرونو (کثیرالمسافرت) ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت د واکمنو مقامونو له خوا د حکومتونو د ورته موافقې او چلند له مخې ، د بهرنیو مؤسسو کار کوونکو د الوتنې عملیې، بهرنیو موټرچلوونکو او کلینرانو او د بهرنیو شرکتونو (کمپنیو) غړو ته صادریږي. د زیاتو سفرونو د ویزی د اعتبار موده له دریو میاشتو نه تر شپږو میاشتو پوری ده)).

۸- د وتلو(خروجي) ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون د ۱۳ مادې له مخې خروجي ویزه عبارت ده له ((دوتلو (خروجي) ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مقاماتو له خوا هغو بهرنیو اتباعو ته صادریږي چې د کار او یا له کار پرته د ننوتلو له ویزې سره افغانستان ته راغلی وي او یا هغو کسانو ته صادریږي چې د تېرېدنې (ترانزیت) او یا د سیاحت ویزه

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئی له ټاکلي مودې نه اوږده شوی وي او د اعتبار موده ئی له یوې ورځې نه تر شپږو ورځو پورې ده او د مجبره سببونو د شته والی په صورت کې اوږدېدای شي)) همدارنګه د ذکر شوي قانون د ۳۷ مادې له مخې ((د کورنیو چارو وزارت، د عادی پاسپورټ ویزه د بهرنیو سیلانیانو، ماهرانو، د سفارتونو د عادی مامورینو، د غیر حکومتی نړیوالو مؤسسو د غړو او د هغوی د کورنیو د غړو، بهرنیـــــو ژورنالستانو او خبریالانو او د ملګرو ملتونو د عادي مامورینو د پاســــــپورټونو په شان اجراء کوي)).

باید یادونه وکړو چې هیڅوک نشي کولای د ویزې اخیستلو څخه پرته بل هیواد ته سفر وکړي مګر دا چې د دوو یا زیاتو دولتونو ترمنځ د ویزې د لغوه کولو قرارداد منعقد شوی وي، چې پدې صورت کې افراد کولای شي چې د ټاکلي وخت لپاره د تړون مقابل لورې هیواد ته له ویزې پرته یواځې د پاسپورټ او یا د مسافرت د نورو اسنادو سره داخل شي. د مثال په ډول د اروپائي اتحاد ئي غړي د عادي او سیاسي پاسپورتونو لرونکو لپاره د ویزې د لغوه کولو قرارداد کړیدی، چې پدې اساس د اروپائي اتحادئې د غړو هیوادونو افراد د نوموړي اتحادئې نورو هیوادونو ته د داخلیدو لپاره د ویزې اخیستلو ته ضرورت نلري . د دې هیوادونو اتباع کولای شي د پاسپورټ په لرلو سره دهیوادونو د سرحدونو څخه تیر او بل هیواد ته داخل شي، خو د افغانستان د مسافرت او اقامت قانون په اساس بهرني اتباع چې افغانستان ته داخلیږي مکلف ګڼل شویدي چې د افغانستان ورودي ویزه په بهر کې د افغانستان د سیاسي نمایندګیو او قونسلګریو څخه ترلاسه کړي، پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۱۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني اتباع چې د افغانستان اسلامي جمهوریت ته راننوځي، مکلف دي چې خپلې ویزې د افغانستان اسلامي جمهوریت له سفارتونو او قونسلګریو او یا د هغو نورو دولتونو په سفارتونو کې، چې د افغانستان اسلامي جمهوریت د ګټو دفاع کوي او په هېواد کې د افغانستان اسلامي جمهوریت له اړوندو مقاماتو نه ترلاسه کړي)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم جز – افغانستان ته د بهرنیو اتباعو د ورود حق استثنات

په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون په اساس د افغانستان اسلامي جمهوري دولت کولای شي ، چې د امنیتي ، صحي او عمومي مصلحتونو او داسې نورو پر بنسټ افغانستان ته د بهرنیو اتباعو ورود محدود یا ممنوع کړي، چې پدې مورد په افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۳۳ ماده دا ډول حکم کوي ((له لاندینیو حالاتو پرته ټول بهرني اتباع ددغه قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت ته سفر کولای شي: ۱- پداسی حال کی چی دالحاد داعی وي او د اسلامي حکمونو او دیني اخلاقو درناوی ونه کړي. ۲- پداسې حال کې چې د واکمنو ادارو په تصمیم ، د بهرني تبعه راننوتل منع کړای شوي وي. ۳- په هغه صورت کې چې لنډه غر وي ، او د سفر لګښتونه د افغانستان اسلامي جمهوریت ته ورنه کړای شي. ۴- پداسې حـــال کې چې په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت سیاسي نماینده ګی په مؤجه دلائلو سره افغانستان ته د شخص راتګ نامطلوب بللی وي. ۵- هغه کسان چې د یوې ټاکلی مودې لپاره له افغانستان څخه ایستل شوی وي ، مګر ټاکلی مؤده ئی نه وي بشپړه کړي. ۶- هغه اشخاص چې د نامعلومې مودې لپاره ایستل شوی وي . ۷- هغه کسان چې د هغوی په هکله د امنیت او عمومي نظم د ګډوډولو اشتباه وي))
.

په همدې ترتیب سره دولت کولای شي، چې د هغه بهرنیو اتباعو د ورود څخه مخنیوی وکړي چې په خطرناکې ساري ناروغۍ مبتلا وي. همدرانګه د جګړې په حالاتو کې او یا دیته ورته نورو حالاتو کې، چې د هیواد ملي امنیت ته د بهرنیو اتباعو څخه د خطر احتمال موجود وي او یا دا چې د شخص د متبوع دولت سره د جنګ په حالت کې وي نو دولتونه کولای شي، چې د ویزې د صدور څخه ډډه وکړي.(۵۵ : ۱۲۰) همدارنګه که چیرې یو بهرنۍ تبعه د ټاکلو سرحدي سیمو څخه پرته په بله لار هیواد ته داخل شي که څه هم ویزه ولري، نو پخپله دا ډول عمل جرم ګڼل کیږي چې د مجازاتو مستوجب دی. په همدې ترتیب سره که بهرني اتباع پرته له پاسپورت څخه هیواد ته داخل شي د عدلي تعقیب لاندې نیول کیږي ، چې پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۴۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنۍ تبعه چې د پاسپورت له لرلو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته له افغانی سرحد نه راتېر شوی وي د قانون له حکمونو سره سم تر عدلی څارنې لاندې نیول کیږي)) خو پدې مورد یې مجازات او یا د بهرنیانو سره د چلند د څرنګوالي په مورد یې څه نه دي ویلي .

پدې ځای یوه پوښتنه مطرح کیږي هغه دا که چیرې یو شخص پرته له تابعیت څخه هیواد ته داخل شي آیا د دې ډول اشخاصو سره د هماغه ډول اشخاصو په شان دی، چې د یوه هیواد تابعیت لري خو د پاسپورت پرته هیواد ته داخلیږي او که بل ډول ؟ ځکه بې تابعیته اشخاص متبوع دولت نلري، چې د هغې پاسپورت ولري پدې مورد هم په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون کوم صراحت نلري، چې دا موضوع هم د دې قانون په احکامو کې د دوباره غور او بررسی غوښتنه کوي، چې هیله ده په راتلونکي کې د دې موضوع لپاره منطقي د حل لاره ولټول شي.

دوهم پراګراف

د بهرنیو اتباعو د اقامت حق

دا چې اصول د دې غوښتنه کوي، چې اشخاص دې د خپل اوسیدنځای په انتخاب کې ازاد وي او دولتونو هم د دې اصل مطابق د بهرنیانو د اقامتګاه لپاره خاص مقررات وضع کړیدي چې غالباً د بهرنیو چارو وزارت له لورې تائید شوي وي.(۵۵ : ۱۲۴) اقامت ممکن موقت او ممکن دایمي وي. د افغانستان اسلامي جمهوریت د قوانینو مطابق بهرني اتباع د ویزې د اخیستلو وروسته په افغانستان کې د اقامت حق لري ، خو منتهی د دوی اقامت په هغه وخت پورې تړاو لري چې د هغې په ویزه کې تصریح شوی وي. څرنګه چې مخکې هم یادونه وشوه اقامت ممکن دایمي او ممکن موقتي وي، چې دواړه یې په جلا جلا ډول د مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز – موقت اقامت

که چیرې په بل هیواد کې د بهرني توقف په موقت ډول وي دیته موقت اقامت وایې او په بله اصطلاح کې توقف هم ورته ویل کیږي. دا ډول اقامت هغه وخت تحقق پیداکوي، چې بهرنی تبع د تحصیل، سیاحت او د دې پشان نورو مواردو لپاره د بل

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیواد قلمرو ته داخل او وارد شي خو د دایمي اقامت قصد او اراده ونلري. البته دغه حق د یو لړ مقرراتو په رعایت سره مشروط دی ، چې د عمومي نظم او امینت د ساتنې لپاره وضع شوي وي.(۵۶ : ۱۰۸) د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون په اساس هغه څوک چې پدې قانون کې د تصریح شویو ویزو د ډولونو څخه په د یوې په واسطه افغانستان ته داخل شي کولای شي په هیواد کې تر شپږو میاشتو پورې اقامت وکړي چې پدې مورد د ذکر شوي قانون ۸ ماده دا ډول صراحت لري ((د تېرېدنې (ترانزیت) ویزه: دا ډول ویزه په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت دسیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو له خوا یا د نړیوالو هوائي ډګرونو د مؤظفینو له خوا د بهرنیو چارووزارت په موافقه د قانون له حکمونو سره سم هغو بهرنیو اتباعو ته صادریږي چې د افغانستان اسلامي جمهوریت ، د مسافر د لارې په تګ لورې (مسیر) کې وي او د اعتبار موده ئې په هر حالت کې د هواله لارې دوه او یا ساعته او د ځکمې له لارې ، د ننوتلو له نېټې وروسته شپږ ورځې ده ، دغه ویزه په دغه قانون کې د درج شوی مجبره حالت پرته د اوږدیدو وړنه ، د اوږدېدو (تمدید) په حالت کی بهرنی د وتلو د ویزی په اخیستلو مکلف دي)).

لکه څه ډول چې مخکې هم یادونه وشوه په هیواد کې د اقامت د مواردو څخه یو هم سیاحت دی ، چې بهرني اتباع موقتاً او د یوې محدودې مودې لپاره هیواد ته داخلیږي او غواړي، چې خپل اصلي هیواد ته بیرته لاړ شي. د مسافرت او اقامت قانون له مخې بهرنیو اتباعو ته د ورود او اقامت ویزې له هیواد څخه بهر او یا هوایي میدانونو او سرحدونو کې د اړوندو مسولینو له لورې صادریږي او د دوه میاشتو لپاره د تمدید وړ ده، چې پدې مورد د نوموړي قانون ۱۰ ماده دا ډول صراحت لري ((دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت د سیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو او په استثنائي ډول د نړیوالو هوائی ډګرونو د مؤظفینو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادریږي چې د تفریح، استراحت او یا د سیاحتي (توریستیکي) سیمو د کتنې په مقصد د افغانستان اسلامي جمهوریت ته سفر کوي او د سیاحت د ویزې د اعتبار موده د افغانستان اسلامي جمهوریت ته د راننوتلو له نېټې نه تریوې میاشتې پورې ده او خاوند ئې د دغې مودې د تر سره کېدو په پای کې ، د وتلو د ویزې په ترلاسه کولو مکلف دی. د

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجعې په صورت کې سیلانی کولی شي د ګرځندوی د اداري په تصدیق، خپله ویزه تریوې بلې میاشتې پوری چې تړوله موده ئی دوه میاشتې کیږي، اوږده کړي. د سیاحت ویزه د کورنیو چارو وزارت له خوا اجرأ کیږي)).

دوهم جز – دایمي اقامت

دایمي اقامت هغه اقامت دی چې بهرنی د یوه هیواد به قلمرو کې د خپل ځان لپاره قانوني اقامتګاه اختیار کړي. په بل عبارت په بل هیواد کې د بهرني دایمي اقامت خپل یا بل ثالث هیواد ته د مراجعې د حق څخه پرته په بل هیواد کې د بهرني د مداوم توقف څخه عبارت دی.(۷ : ۶۸) د یادونې وړ ده چې نن ورځ اصولاً دولتونه په خپلو هیوادونو کې د بهرنیانو د اقامت سره مخالفت نکوي، ولې دا امر د دې مانع نه ګرځي چې دا آزادي دخاصو مقرراتو او شرایطو لاندې راشي. دا نقطه هم د یادولو وړ ده، که چیرې د بهرنیو اتباعو اقامت په دسته جمعي ډول وي یا په بل عبارت دایمي اقامت د مهاجرت شکل ځانته اختیاروي پدې دلیل چې د هغې وخت نامحدود وي، خو هغه تشریفات چې بهرنیان یې باید د دایمي اقامت د اجازې د ترلاسه کولو په هکله رعایت کړي اصولا هماغه تشریفات دي، چې قانون د موقت اقامت لپاره مقرر کړیدي.(۵۶ : ۱۰۹) د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۷ ماده هم د اقامت ویزې څخه پدې ډول یادونه کړیده ((د استوګنې ویزه: دا ډول ویزه هغو بهرنیو اتباعو ته چې د ننوتلو د کار لپاره د ننوتلو یا له کار پرته د ننوتلو سیاحت او د تمدید شوی تېرېدنې (عبوري) له ویزو څخه یوه ویزه ولري، د قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مقامونو له خوا صادریږي او د اعتبار موده ئی له یوې میاشتې نه تر شپږو میاشتو پوري ده او د رسمي غوښتنې په صورت کې اوږدیدای شي)).

د یادونې وړ ده چې په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون د دایمي او موقتي اقامت په مورد لازم توضیحات نه لري، **چې د یو شخص اقامت د کومو شرایطو لاندې موقت او د کومو شرایطو لاندې دي او ایا د دایمي او موقتي اقامت د حقوقو او امتیازاتو تر منځ کوم توپیر شتون لري یا دا چې د مساوي حقوقو څخه برخمن دي؟** چې دا موضوع د نوموړي قانون په احکامو کې د دوباره غور او بررسۍ غوښتنه کوي.

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم پراګراف

د عبور حق

ځيني وختونه ممکن بهرنۍ تبعه په يوه هيواد کې د توقف او اقامت قصد ونلري بلکې يواځې وغواړي، چې بل هيواد ته د رسيدو لپاره د يوه هيواد څخه عبور وکړي، پدې صورت کې بهرنيان ضرورت لري تر څو د بهرنيو چارو وزارت د اړوندو مقاماتو او يا نورو ادارو څخه چې د ويزې د صدور صلاحيت لري د عبور ويزه ترلاسه کړي او په ټاکلي وخت کې د هيواد ټاکليو سرحدونو ته داخل او په معينه موده کې دهغې څخه عبور وکړي.(۳ : ۲۰۴)

په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون هم هغه بهرني اتباع ، چې افغانستان د دوی د لارې په مسير کې وي مکلف ګڼل شويدي، چې د ترانزيټ يا عبور ويزه په بهر کې د افغانستان د سياسي نماينده ګيو او قونسلګريو او يا هيوائي ميدانونو څخه ترلاسه کړي. د دې ډول ويزې موده د هوا له طريقه ۷۲ ساعته او د ځمکې له طريقه ۶ ورځې ده، چې د عبوري ويزې د خصوصياتو او وخت په مورد د ذکر شوي قانون ۸ ماده دا ډول صراحت لري ((دا ډول ويزه په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت دسياسي نماينده ګيو او قونسلګريو له خوا يا د نړيوالو هوائي ډګرونو د مؤظفينو له خوا د بهرنيو چاروو زارت په موافقه د قانون له حکمونو سره سم هغو بهرنيو اتباعو ته صادريږي چې د افغانستان اسلامي جمهوريت ، د مسافر د لارې په تګ لورې (مسير) کې وي او د اعتبار موده ئې په هر حالت کې د هواله لارې دوه او يا ساعته او د ځکمې له لارې ، د ننوتلو له نېټې وروسته شپږ ورځې ده، دغه ويزه په دغه قانون کې د درج شوی مجبره حالت پرته د اوږديدو وړنه ، د اوږدېدو (تمديد) په حالت کی بهرنی د وتلو (خروجي) ويزی په اخيستلو مکلف دی)) د مسافرت قانون کې د يو بل ډول ويزې څخه چې د دوه طرفه عبوري يا ډبل تراتزيت ويزې په نوم سره ياديږي هم يادونه شويده، چې زياتره په موافقت نامو او بالمثل متقابله رويې باندې استوار وي چې د دې ډول ويزې وخت او مورد هم په ۸ ماده کې د ذکر شوي ويزې سره توپير نه لري . دغه ډول ويزه هم د تمديد وړ ده لکه چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۹ ماده دا ډول صراحت لري ((د دوه

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرف تـــــېرېدو (ډبل ترانزیت) ویزه: دا ډول ویزه د متقابله ورته موافقه لیک او چلند له مخې په بهر کې د افغانستان اسلامي دولت د سیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادریږي ، چې د افغانستان اسلامي جمهوریت، د دوی د سفر په تګ لورې (مسیر) کې د بیا تېرېدو په وخت کې واقع شوي وي او د اعتبار موده ئې د (بیاتېرېدو) په دواړو حالتونو کې د ځمکې او هواله لارې په اتمه ماده کې د درج شوي مودې مطابق ده او په دغه قانون کې د درج شویو مجبره عواملو په شتوالی سره اوږ دېدای شي او د اوږدیدو په صورت کې د تېرېدنې (ترانزیت) د ویزې جدول (فورمه) صادریږي)). د یادونې وړ ده چې دعبوري ویزې خاصیت دا دی، چې دا ډول ویزه د نورو ویزو برعکس د خروجي ویزې د اخیستلو الزام نه لري ، مګر دا چې دا ډول ویزه د غیر مترقبه عواملو په اساس تمدید شوي، پدې معنی که چیرې یو مسافر وغواړي چې د تاجکستان څخه پاکستان ته مسافرت وکړي نو ناچاراً باید د افغانستان عبور وکړي البته د ځمکې له لارې. پدې صورت کې باید د افغانستان د ترانزیټ ویزه په په ایران کې د افغانستان د قونسلګری څخه واخلي او هیواد ته داخلي او وروسته د افغانستان څخه عبور وکړي ، چې پدې صورت کې د افغانستن د بندرونو څخه د خروج په وخت کې د افغانستان سرحدي مامورین دهغې څخه د خروجي ویزې پوښتنه نه کوي اود یوائې د عبوري ویزې لرل کافي دي، پدې معنی چې شخص د خروجې ویزې اخیستلو ته ضرورت نلري.

دریم پراګراف

د خروج حق

دا یوه روښانه او واضح موضوع ده، چې بهرني اتباع هر کله وغواړي د اړوند مملکت د مقاماتو په اجازه سره د متوقف فیها دولت څخه خارج شي. اصولاً د هیواد څخه خروج او بهر کیدل د پاسپورت یا نورو لازمو مدارکو لکه د معتبرې او قانوني ویزې د ارایه کولو پرته خروج ممکن نه دی، پدې ترتیب سره د بهرنیانو د خروج په مورد د هر هیواد د مقرراتو په موجب لازمه ده، چې د دولتي مقاماتو څخه اجازه حاصله کړي. په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون مطابق بهرني اتباع چې په قانوني ډول افغانستان ته داخلیږي دخروج په

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې مکلف دي بلل شوي تر څو خروجي ویزه واخلي او همدارنګه هغه وخت کولای شي، چې د افغانستان څخه خارج شي چې د عدلي تعقیب لاندې نه وي او یا دا چې مقروض نه وي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۳۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د کار لپاره د ننوتلو ویزې سره، د افغانستان اسلامي جمهوریت ته را ننوځي او د استوګنې موده ئی تېره شي، پدې شرط له افغانستان نه وتلی شي ، چې د وتلو ویزه ترلاسه کړی. د وتلو ویزه هغه وخت د کورنیو چارو وزارت د څانګې له خوا هغه ته صادرېږي چې: ۱- د حکومت او یا د اړوندې مؤسسې پوروړی نه وي. ۲- د قانون له حکمونو سره سم تر عدلی څارنې لاندېنه وي. ۳- محکمې له وتلونه د ده د مخنیوي په هکله کوم حکم یا قرار نه وي صادر کړی. هغه واکمن مقامات چې دوتلو د مخنیوی امر صادروي، مکلف دي چې د موضوع په هکله بهرنی تبعه او د کورنیو چارو وزارت اړوندو څانګو ته خبر ورکړي)) لکه څرنګه چې یو بهرنی کولای شي یو هیواد ته داخل شي په همدې ډول کولای شي د هیواد څخه بهر هم شي او دولتونه نشي کولای چې د بهرنیو اتباعو دخروج مانع وګرځي مګر په هغه صورت کې، چې د قانون پواسېه مشخص شوي وي. لکه څه ډول چې د ۳۲ مادې د حکم مطابق بهرني اتباع په دریو مواردو کې نشي کولای ، چې د افغانستان څخه خارج شي اولاً دا چې د دولت او خلکو مقروض نه وي ثانیاً دعدلي تعقیب لاندې نه وي او ثالثاً د محکمې یا نورو واکمنو مراجعو له لورې ممنوع الخروج نه وي اعلان شوی.

د نړیوالو قواعدو پر بنسټ هم هر څوک حق لري خپل استوګنځی په خپله خوښه غوره او وټاکي . هر انسان حق لري چې په خپله خوښه له یو ځای نه بل ځای سفر وکړي او هستوګنه غوره کړي . د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې په اساس د ترک او خروج حق د بهرنیو اتباعو لپاره په رسمیت پیژندلی دی او پدې مورد د ذکر شوي اعلامیې ۱۳ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- هر څوک حق لري د هر هیواد په دننه کې په ازادانه توګه د تلو او استوګنې ځای غوره کړي . ۲- هر څوک ازاد دي او حق لري د خپلې استوګنې ځای بدل کړي، او حق لري په هر هیواد کې چې وغواړي ژوند وکړي او یا هغه پرېږدي)) همدارنګه نوموړی حق د بشر حقوقو اسلامي اعلامیې په ۱۲ ماده کې هم بیان شوی دی ((هر انسان د شریعت سره سم

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هیواد دننه یا بهر د استوګنځي د ليږدوني او غوره کولو حق لري....)) په همدې ډول د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق کې هم پدې حق باندې هم تاکید شوی دی ((۱- هر څوک چې په قانوني توګه په خپله دولتي سیمه کې استوګن وي د ازاد تګ راتګ او په ازاده توګه هلته د اوسیدنې د ځای حق لري . ۲- هر څوک ازاد دي چې هر هیواد لدې جملې څخه خپل هیواد پریږدي . ۳- نوموړی حق تر هیڅ ډول بندیز لاندې نشي واقع کیدای ، مګر هغه محدودیتونه او بندیزونه چې د قانون له مخې رامنځته شوي وي او د ملي امنیت، د عمومي نظم د ټینګښت، د عمومي ګټو یا د نورو د حقوقو او ازادیو دپاره لازم وګڼل شي او په دغه ترون کې له نورو حقوقو سره سمون ولري. ۴- هیڅوک نشو کولای په خپل سر پرته له کوم دلیل څخه هیواد ته د ورتګ څخه بې برخې کړو)) نو څه ډول چې پورته ذکر شول بهرني اتباع کولای شي د یو هیواد څخه بهر شي، چې عمدتاً د بهرني تبعه په قصد او اراده پورې تړاو لري اما داسې حالتونه هم شتون لري چې بهرنی تبعه د خپلې ارادې پرته د دولت له لورې د هیواد څخه خروج ته مجبوریږي.

تبصره – اخراج

په ځینو خاصو حالاتو کې دولتونه د خپلو سیاسي ، ټولنیزو او امنیتي دلایلو په اساس په انفرادي او یو اړخیز ډول د نړیوالو نزاکتونو خلاف د بهرنیو اتباعو اخراج ته اقدام کوي ، دا اخراج نباید د نړیوالو اصولو سره په تضاد کې واقع شي. نو بناً دعدالت او انصاف د رعایت کولو لپاره باید صورت ونیسي.(۲- ۲۰۶) په واقعیت کې د دولتونو د حاکمیت اصل ته په توجه سره هر دولت د دې حق لري چې د خپل امنیت او استقلال د ساتنې په هغه صورت کې، چې بهرنی تبعه پخپل هیواد کې د عمومي نظم مخل وپیژني هغه اخراج کړي او دا د اخراج کوونکي دولت په سیاسي او ټولنیزو مصلحتونو پورې تړاو لري.

خو باید یادونه وکړو چې دولتونه یواځې په ځینو استثنایي مواردو کې چې د بهرني تبعه شتون واقعاً د مملکت عمومي نظم او امنیت مختل کړي کولای شي د بهرنیانو اخراج ته اقدام وکړي، خو پرته لدې چې بهرني شخص ته صدمه ورسیږي. سربیره پر دې اخراج د عدالت او انصاف په رعایت کولو سره صورت مومي ، خو په هر حالت کې هغه دولت ، چې د خپل قلمرو څخه بهرنیان اخراجوي پدې

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورد د هيڅ ډول دليل په ارايه کولو الزام نلري، مګر په هغه صورت کې چې پدې مورد د يوې نړيوالې مرجع له لورې دعوی مطرح شي، چې پدې صورت کې دولت د بهرني د اخراج په مورد کافي دلايل بايد ارايه کړي، چې لدې پرته د دولت د مسوليت سبب ګرځي.

بايد يادونه وکړو چې د يو مشخص هيواد اتباعو د نامعينو افرادو اخراج دهغې مملکت په نسبت يو ډول بد چلند او بده رويه ده، خو د دولت له لورې د لزوم په صورت کې د يوه مشخص هيواد د افرادو اخراج د هيواد د ملي مصلحتونو او عامه نظم د مطرح کيدو په صورت کې کوم مشکل نلري.(۵۵ : ۱۳۲) دا نقطه هم بايد له ياده ونه باسو د دې لپاره، چې اخراج د نړيوالو عمومي حقوقو د اصولو سره مطابقت ولري نو بايد فردي اړخ ولري نه فاميلي، ټولنيز او ډله ايز. او د جنګ او سياسي اړيکو د قطع کيدو پرته که يو دولت د خارجي اتباعو په اخراج باندې تصميم ونيسي او دهغې په موجب د معين هيواد ټول اتباع د خپل قلمرو څخه اخراج کړي، په حقيقت کې ذکر شوی دولت د نړيوالو حقوقو د منل شويو اصولو او نزاکتونو خلاف عمل ترسره کړيدی.(۵۶ : ۱۱۰)

دا موضوع د پناه وړونکو په وضعيت پورې اړوند د ۱۹۵۱کال کنوانسيون په ۳۳ ماده کې دا ډول صراحت لري ((۱- له ژمنو دولتونو څخه هيڅ يو به په هيڅ ډول پناه وړونکي هغو خاورو ته چې امکان لري په توکم(نژاد)، مذهب، مليت، په خاصه ټولنيزه ډله کې په غړيتوب يا د سياسي عقيدو په لرلو پورې په اړوندو علتونو د هغه ژوند يا آزادي تر ګواښ لاندې راشي ، ونه باسي ، يا به يې بيرته ونه ګرځوي. ۲- خو هغه پناه وړونکي به چې د کافي دلايلو له مخې يې وجود د هغه ته چې هلته ژوند کوي خطرناک وي يا د محکمې د قطعي قضاوت له مخې د مهم جرم يا جنايت په ارتکاب محکوم شوی وي او د هيواد د ټولنې حال ته مضر تشخيص شي، نشي کولای پدې ماده کې له ذکر شوو مقرراتو څخه د ګټې اخيستنې دعوی وکړي)) بايد ووايو چې هر هيواد حق لري هغه بهرنيان، چې په قلمرو کې يې د امنيت خلاف عمل کوي او عمومي نظم مختل کوي او يا د اخلاقو خلاف اعمال ترسره کړي د خپل هيواد څخه اخراج کړي، په عين حال کې د بهرنيو اتباعو اخراج بايد د انساني شرايطو سره سم صورت ونيسي او په متعارف ډول د

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهرنیو اتباعو د اخراج لپاره په مصلحتونو قایل شي تر څو بهرنی د ناڅاپي اخراج په صورت کې د مالي او ځاني زیان سره مخامخ نشي. بهرنیو اتباعو ته د مهلت ورکړه د بهرنیانو په نسبت د هیوادونو په شرایطو پورې تړاو لري او د هغې په موجب لکه څرنګه ، چې مخکې هم وویل شول دولت حق لري د مملکت د ضرورت او مصلحت په صورت کې په فوق العاده ډول دغه عمل ترسره کړي.

خو په هغه صورت کې چې بهرنی شخص په هغه هیواد کې د زیات وخت لپاره اوسیدلی وي او شغل او پیشه ولري او د خپل ژوند محور ئې په ثابت محور باندې برقرار کړی وي، پدې صورت کې د اخراج دلایل باید موجه وي او د کافي مصلحت په نظر کې نیولو او د لازم اخطار سره صورت ونیسي. په هغه مواردو کې چې د بهرنیانو اخراج په غیر قانوني ډول ترسره شوي او د اخراج کوونکي دولت د نړیوال مسولیت موجب شوی وي د اخراجي فرد د متبوع دولت په وسیله د نړیوالو مراجعو له طریقه د خسارې د جبران د غوښتنې سبب ګرځي.(۵۳ : ۱۹۹) د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون په دوه مواردو کې د بهرنیانو د اخراج څخه یادونه کړیده چې پدې مورد د نوموړي قانون ۴۴ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د قانع کېدونکو دلائلو له وړاندې کولو پرته، خپله ویزه چې موده ئې تېره شوي وي، تر پنځو ورځو پورې اوږده نکړي د هرې ورځې ځنډ په مقابل کې په یوه ورځ حبس محکومیږي او که چېرې دغه موده له یوې میاشتې نه زیاته شي د بند د تاکلي مودې له تېرولو وروسته د افغانستان نه ایستل کیږي)).

په همدې ترتیب سره که چیرې بهرنی تبعه افغانستان ته په غیر قانوني ډول داخل شوی وي د واکمنو مراجعو پواسطه اخراجوي ، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو مسافرت او اقامت قانون ۵۱ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د یوې ټاکلي مودې او یا د نامعلومې مودې لپاره، د افغانستان له اسلامي جمهوریت نه ویستل شوي وي او د واکمنو افغاني مقاماتو له موافقې پرته افغانستان ته بیا راننوځي، تر یوې میاشتې پورې په حبس محکومیږي، او د افغانستان اسلامي جمهوریت له حدودونه ایستل کیږي)) بنا پردې څه ډول چې لیدل کیږي په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون د افغانستان څخه

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بهرنیانو د اخراج څخه یادونه کړیده، عمدتاً په دوه مشخصو مواردو کې عملي کیږي. پداسې حال کې چې د اخراج موارد زیات دي او باید د دغه مواردو څخه په قانون کې په صراحت سره یادونه شوي وای، چې د هغې په موجب له یوه اړخه بهرنیو اتباعو د خپلو مکلفیتونو او وجایبو حدود پیژني او له بله اړخه د اخراج په مورد د اړوندو ادارو د صلاحیتونو حدود هم واضح وای ، تر څو د مسولینو د سوءاستفادې څخه مخنیوی کیدلو.

د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق هم د بهرنیو اتباعو د قانوني اخراج څخه یادونه کړیده او هغه یې د هیواد د ملي امنیت او منافعو په حفظ پورې تړلی دی ، لکه چې پدې مورد د ذکر شوي کنوانسیون ۱۳ ماده دا ډول صراحت لري ((((۱- هر څوک چې په قانوني توګه په خپله دولتي سیمه کې استوګن وي د ازاد تګ راتګ او په ازاده توګه هلته د اوسیدنې د ځای حق لري . ۲- هر څوک ازاد دي چې هر هیواد لدې جملې څخه خپل هیواد پریږدي . ۳- نوموړی حق تر هیڅ ډول بندیز لاندې نشي واقع کیدای ، مګر هغه محدودیتونه او بندیزونه چې د قانون له مخې رامنځته شوي وي او د ملي امنیت ، د عمومي نظم د ټینګښت ، د عمومي ګټو یا د نورو د حقوقو او ازادیو دپاره لازم وګڼل شي او په دغه تړون کې له نورو حقوقو سره سمون ولري. ۴- هیڅوک نشو کولای په خپل سر پرته له کوم دلیل څخه هیواد ته د ورتګ څخه بې برخې کړو)) چې د عین مسلې څخه د بهرنیانو په اړه د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال ۷ ماده کې دا ډول یادونه شویده (یو بهرنی وګړی د قانون د حکمونو مطابق هغه وخت د یوه هیواد څخه اخراج کیږي ، چې د بهرني پر وړاندې د هیواد د ملي امنیت په خطر کې اچولو په مورد کافي دلایل ولري ، بهرني وګړي حق لري چې د خپل عدم خروج دلایل هغه مقاماتو ته چې د دې هدف لپاره تعین شویدي تقدیم کړي ، د رنګ، ژبې ، مذهب، فرهنګ، نسب، تابعیت او قوم په اساس د بهرنیو اتباعو ډله ایز اخراج ممنوع دی)) او د پناه وړونکو په وضعیت پورې اړوند د ۱۹۵۱ کال کنوانسیون ۳۲ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- ژمن دولتونه به هغه پناه وړونکي چې په منظمه توګه د هغه په خاوره کې ژوند کوي و نه باسي، خو د ملي امنیت یا عمومي نظم د ساتنې په دلیلونو. ۲- د دغه ډول پناه وړونکو ایستل به فقط د هغه تصمیم په موجب صورت ومومي چې د قانوني موازینو مطابق نیول شوی وي ، نوموړي پناه

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړونکي ته باید اجازه ورکړل شي چې له ځانه د تور د لیرې کولو لپاره مدارک وړاندې کړي ، د استیناف غوښتنه وکړي او د واکمنو مقاماتو یا هغه شخص یا اشخاصو ته چې واکمنو مقاماتو ټاکلي وي مراجعه وکړي ، خو دا چې دغه امر د ملي امنیت په دلایلو سره میسر نه وي. ۳- ژمن دولتونه به دغه ډول پناه وړونکي ته مناسب فرصت برابر کړي څو پدې موده کې وکولای شي د قانون له لارې بل هیواد ته د ورتګ مجوز ترلاسه کړي، ژمن دولتونه کولای شي په نوموړي موده کې هغه کورني اقدامات چې لازم دي ، ترسره کړي)) بنا پردې لکه څه ډول چې لیدل کیږي، چې د داخلي قوانینو او نړیوالو اسنادو په اساس بهرني اتباع حق لري، چې خپل هیوادونه ترک او بل هیواد ته داخل او د لنډ یا زیات وخت لپاره هماغلته اقامت وکړي او د اقامت په وخت کې د هغه د نافذه قوانینو په رعایت کولو مکلف دی. په همدې ترتیب سره بهرني اتباع د میزبان هیواد څخه د عبور او مرور حق او هیڅ دولت نشي کولای، چې د بهرنیانو د خروج مانع شي، مګر دا چې قانون د بهرنیو اتباعو خروج ممنوع ګڼلی وي او له بله طرفه دولتونه نشي کولای، چې د موجه دلایلو پرته بهرني اتباع د هیواد څخه اخراج کړي لکه څه ډول ، چې د دې موضوع څخه د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه او د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق کې هم یادونه شویده.

څلورم مبحث

په افغانستان کې د بهرنیو حکمی اشخاص حقوق او وجایب

لکه څه ډول چې مو مخکې هم یادونه وکړه، حقیقي اشخاص د مملکت څخه بهر د یو سلسله حقوقو او وجایبو لرونکي دي، چې دا ډول حقوق او وجایب د بهرنیو حکمي اشخاصو په مورد هم صدق کوي. لدې جهته بهرني حکمي اشخاص عیناً د هماغه حقوقو او وجایبو لرونکي دي، چې حقیقي اشخاص یې لري، مګر په ځینو خاصو مواردو کې.

که څه هم په پخوا وختونو کې له هیواد څخه بهر اړیکې او روابط یوازې او یوازې د حقیقي افرادو له لورې صورت نیولو او یواځې په حقیقي اشخاصو پورې محدودې او منحصرې وې، خو په اوسني عصر کې د تمدن، صنعت او تجارت په سریع پرمختګ سره د دې روابطو بر قراري د حقیقي اشخاصو د توان او قدرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه بهر او د هغې مجموعې افرادو له لورې صورت مومي، چې د مشترک هدف لپاره د انتفاع په منظور یو له بل سره ګډ فعالیت کوي او د قانون په موجب د خپلو متشکله افرادو ځخه د یوه مستقل حقوقي شخصیت لرونکي وي.

نوموړي اشخاص چې په ملي او نړیواله کچه یې هره ورځ اهمیت د زیاتیدو په حال کې دی، باید د دولتونو په وسیله د هغې د فعالیتونو د تسهیل او پرمختګ لپاره هڅوی وپیژندل شي او د هغې شخصیت ته رسمیت ورکړل شي. چې پدې مبحث کې به د انتفاعي او غیر انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه او د حکمي اشخاصو حقوق تر مطالعې لاندې ونیسو.

لومړی پراګراف

د بهرنیو حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه

بهرنی حکمي شخص د دې لپاره چې د خپل متبوع هیواد ځخه بهر خپل فعالیت ته ادامه ورکړي، د میزبان دولت له لورې د خپل حکمي شخصیت د پیژندلو نیازمند دی. که څه هم د حکمي شخص د پیژندلو په مورد په نړیوالو حقوقو کې کلي او مسلم اصل شتون نلري، خو دغه امر د دولتونو په سیاست پورې تړاو او وابستګي لري، چې هر هیواد یې د خپلو نړیوالو اقتصادي او سوداګریزو ضرورتونو په اساس د قانون یا هغه معاهداتو په اساس چې پدې مورد یې د نورو دولتونو سره منعقد کړي وي، د بهرنیو حکمي اشخاصو په رسمیت پیژندلو ته اقدام کوي. دغه ډول په رسمیت پیژندنه بهرنیو عمومي حکمي اشخاصو ته نه شاملیږي، ځکه نوموړي اشخاص په دولت پورې مربوط او په هغې پورې تړاو لري.(۴ : ۱۸۸)
بناپردې پدې پراګراف کې د بهرنیو خصوصي انتفاعي او غیر انتفاعي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه د مطالعې لاندې نیسو.

الف- د بهرنیو انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه

دغه بحث ته د داخلیدو ځخه مخکې لازمه ده، چې انتفاعي خصوصي حکمي اشخاص په داخلي قوانینو کې بیان کړو. انتفاعي خصوصي حکمي شخص د قوانینو مطابق تجارتي او مدني خصوصي انتفاعي اشخاصو ته شاملیږي او دا ډول شرکتونو د مشترک منفعت لاسته راوړل د عقد د طرفینو د ارادې عنصر دی، چې

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مدني قانون په ۱۲۱۶ ماده کې بیان شویدي((شرکت د داسي عقد څخه عبارت دی چې د هغې په موجب دوه یا د دوو څخه زیات اشخاص تعهد کوي چې د یو مالي فعالیت په کار اچولو دپاره د یوې اندازې مال په ورکولو، یا د یو کار د سرته رسولو یا په اعتبار په داسي توګه سره شریک شي چې ګټه او خساره به یې ترمنځ د هغې موافقې په اساس چې د دوی تر منځ شوي، ویشل کیږي)) نو پدې اساس مدني شرکت هغه عقد دی چې د دوو یا څو نفرو له لورې د یو امر څخه د انتفاع په قصد منځته راځي. دا ډول شرکت د ثبت او راجستر نیازمند دی او لدې پرته د نورو ثالثو اشخاصو سره د تعامل په وخت کې د هغې په عدم باندې استناد کیږي. که څه هم د مقنن فرض د هغې په تشکیل سره دی د ثالثو اشخاصو د حقوقو او د شرکتونو د مسولیت د ایجاد لپاره.

د تجارتي اصولنامې په ۱۱۶ ماده کې تجارتي شرکت دا ډول تعریف شویدی((تجارتي شرکت عبارت د څو کسانو د اشتراک څخه دی، چې په یوه یا متعددو موضوع کې د تجارتي معاملاتو د اجرا په مقصد وي)) یعنی تجارتي شرکتونه هغه وخت حکمي شخصیت ګڼل کیږي چې ثبت شوی وي. د سهامي او محدودالمسولیت شرکتونو قانون د (۲۲)۴ له مخې بهرنی حکمي شخص عبارت دی له((بهرنی حکمي شخص هغه شخص دی چې حقوقي شخصیت یې د افغانستان له قوانینو په غیر قوانینو په چوکاټ کې مشخص شوی وي)).

بناپردې بهرنی حکمي شخص باید په محل اقامت هیواد کې په صحیح ډول تشکیل شوی وي تر څو په افغانستان د هغې شخصیت وپیژندل شي، نوموړي شرکتونه په افغانستان کې د فعالیت لپاره باید مجوز یا اجازه لیک ترلاسه او ثبت کړي، پدې دلیل چې دهغې قانوني اقامتګاه معلومه وي همدارنګه د دعوی د اقامه کولو او طرحه کولو محل هغه محل دی، چې شرکت پکې په ثبت رسیدلی وي تر څو مدعی وکولای شي د هغې په وړاندې دعوی اقامه کړي.

په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د شرکتونو د ثبت قانون د ۱ او ۲ مادو له مخې هغه بهرني اتباع چې په افغانستان کې د تجارت او سوداګری قصد ولري، نو د تجارت وزارت له لوري د جواز په ترلاسه کولو مکلف دی. د نوموړي قانون په ۵ ماده کې د جواز د ترلاسه کولو مراتب پدې ډول ذکر شویدي((۱- د دریو قطعو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

عکسونو سره یو ځای د تحریري غوښتنلیک تقدیم. ۲- د درخواست کوونکي د متبوع هیواد د قانوني مراجعو څخه د عدم مسولیت د تصدیق ارایه کول. ۳- د شرکت د نوم، د تاسیس نیټې، د پانګې د اندازې او د درخواست کوونکي په متبوع هیواد کې د اصلي مرکز د ادرس وضاحت. ۴- د متبوع هیواد د یوه بانک څخه د درخواست کوونکي د مالي اعتبار د لرلو د تصدیق ارایه کول. ۵- د درخواست کوونکي د مرکزي دفتر او د اړوند هیواد د اطاق تجارت له لورې په افغانستان کې د مورد تاسیس شرکت تضمین. ۶- ټول پورتني اسناد د درخواست کوونکي د متبوع هیواد د بهرنیو چارو وزارت د تصدیق او په هغه هیواد کې د مقیم افغاني سفارت د تائید او مهر کولو څخه وروسته د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت له لورې د سوداګرۍ وزارت ته لیږل کیږي)) او د سهامي او محدود المسولیت شرکتونو د ثبت او جواز ترلاسه کولو لزوم د ذکر شوي قانون په ۲ ماده[22] کې ذکر شویدي، چې د همدغه قانون د (۱۴)۴ مادې له مخې د ثبت مرکزي دفتر د هغې اداري څخه عبارت ده، چې بهرني سهامي او محدودالمسولیت شرکتونه په هغې کې ثبت کېږي، نو بهرني حکمي اشخاص مقدمتاً باید ثبت او متعاقباً د فعالیت لپاره د جواز په ترلاسه کولو مکلف دی.

ب- د غیر انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه

د مدني قانون د ۳۳۸ مادې[23] له مخې دا ډول حکمي شخص هم د خصوصي افرادو له ارادې څخه ناشي او د علمي، تربیتي، ادبي، هنري، فني، خیریه او نورو فعالیتونو په مقصد تشکیل کیږي، د افغانستان د غیر دولتي موسساتو قانون له مخې خارجي موسسه عبارت ده له((مؤسسه: غیر دولتي، غیر سیاسي او غیر انتفاعي سازمان دی چې کورنۍ او بهرنۍ مؤسسې پکې شاملې دي))[24] همدارنګه نړیواله بهرنۍموسسه د نومورړي قانون په اساس عبارت ده له ((نړیواله بهرنۍ مؤسسه: له

---

[22] هیڅ شخص نشي کولای د سهامي او محدودالمسولیت شرکت په توګه د جواز د لرلو او د مرکزي ثبت په دفتر کې د هغه له ثبت کولو پرته په افغانستان کې سوداګریزې معاملې او اعلانونه سرته ورسوي.

[23] حکمي شخصیت په نوعه دی: ۱- عام حکمي شخصیت چې د دولت د رکنونو، فرعي ادارو د هغې د مربوطو شعبو او عمومي تاسیساتو ته شاملیږي. ۲- خاص حکمي شخصیت چې د خصوصي افرادو د ارا دې څخه پیدا کیږي، لکه وقف، جمعیتونه، موسسې، مدني یا تجارتي شرکتونه، مګر داچې قانون دارنګه شخصیتونه عام ګرځولي وي.

[24] د غیر دولتي موسساتو قانون، ۵ ماده، ۱ فقره

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

غير دولتي تشكيل څخه عبارت ده چې له افغانستان څخه بهر د بهرنيو دولتونو د قانون مطابق جوړيږي او فعاليت يې له يوۀ هېواد څخه زيات احتواء کوي. د ملګرو ملتو مؤسسې او اړوند ارګانونه يې په دې تعريف کې شامل ندي))[25] په همدې ترتيب سره په ذکرشوي قانون کې د دا ډول حکمي اشخاصو غير انتفاعي والی په ۵ ماده کې دا ډول بيان شويدی((غير انتفاعي پدې مفهوم چې : ۱- مؤسسه نشي کولای ترلاسه شوې شتمنی، عايدات او ګټې دمؤسسې له کاري هدفونو پرته هېڅ شخص ته وويشي. ۲- مؤسسه نشي کولای له ترلاسه شوو شتمنيو، عايداتو او ګټو څخه په مستقيم يا غير مستقيم ډول د مؤسسينو، غړو، مديره هيئت، مسؤولينو، کارکوونکو، مرسته ورکوونکو يا د هغوی د خپلوانو د شخصي مقصدونو او ګټو لپاره استفاده وکړی))[26].

دا ډول حکمي اشخاص د جواز اخيستلو او ثبت لپاره بايد د سوداګری او صنايعو وزارت ته غوښتنليک ورکړي همدارنګه هغه سند يا نور معتبر مدارک چې په بل هيواد کې د شرکت ثبت او فعاليت ثابت کړي بايد د غوښتنليک سره ضميمه او د بهرنيو چارو وزارت ته يې وړاندې کړي، چې نوموړی وزارت يې د ثبت لپاره د سوداګری او صنايعو وزارت ته ليږي. په افغانستان کې د موسسې شخصيت په ثبت کولو سره تکميل کيږي(د غير دولتي موسساتو قانون ۲۰ماده). د دې ډول موسسو د حمايت په مورد د غير دولتي موسساتو قانون ۷ ماده دا ډول صراحت لري((په افغانستان کې د مؤسسې پر هدفونو او فعاليتونو باندې هېڅ ډول محدوديت نشي وضع کېدای، خو د قانون په موجب)).

دوهم پراګراف

د بهرنيو حکمي اشخاصو حقوق او وجايب

لکه څرنګه چې مخکې د بهرنيو حکمي اشخاصو ثبت او پيژندل د افغاني قانونګذار له لورې بيان شول، چې د دې پيژندنې په موجب بهرنيو حکمي اشخاصو

25 هماغه قانون، ۵ ماده، ۴ فقره
26 هماغه قانون، ۵ ماده، ۵ فقره

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ځيني حقوق هم ايجاديږي او د مدني قانون د ۳۴۱ مادې[27] له مخې د ټولو هغو حقوقو لرونکي دي، چې د قانون له لورې حقيقي اشخاصو ته ورکول کيږي، مګر په هغه مواردو کې چې ذکر شوي حقوق يوازې په حقيقي اشخاصو پورې منحصر وي. البته قانوني ممنوعيتونه، لکه د اساسي قانون د ۴۱ مادې له مخې د بهرنيو اشخاصو له لورې د عقاري اموالو د عدم تملک بيان شوی دی. پداسې حال کې چې د افغانستان د غير دولتي موسساتو قانون په ۲۶ ماده ۱ فقره کې پدې مورد دا ډول حکم راغلی دی((مؤسسه د قانون د حکمونو مطابق د منقولو او غير منقولو مالونو لرونکې ده او له هغو څخه د غير انتفاعي مقصدونو او هدفونو د سرته رسولو لپاره ګټه اخلي)) نوموړی ماده په ځينو مواردو کې د اساسي قانون د ۴۱ مادې سره په تعارض او د اعمال قابليت نلري او دغه حکم يوازې د بين المللي موسساتو، چې افغانستان هم د هغې غړی وي د تطبيق وړ دی. او دغه موسسات کولا شي چې په افغانستان کې عقاري اموال تملکت کړي لکه نړيوال بانک او د ملګرو ملتونو سازمان.(۴ : ۱۹۳)

د بهرنيو حکمي اشخاصو پيژندې ته په توجه سره د هغوی لپاره د افغاني مقنن له لورې حقوق ايجاد کيږي، چې ځيني د دې حقوقو څخه په لاندې ډول دي: بهرنی حکمي شخص د داخلي حقيقي يا حکمي شخص پشان کولای شي، چې پخپله اساسنامه کې پيش بيني شوي معاملات او سرمايه ګذاري يا پانګونه وکړي، پرته له هغه معاملاتو څخه چې د بهرنيو اتباعو لپاره ممنوع وي(د ثبت قانون ۳ ماده). لکه د بهرنيو شرکتونو د ثبت قانون د ۹ مادې له مخې بهرني حکمي اشخاص کولای شي، چې افغاني توليدات په ټولو هيوادونو کې خرڅ کړي. د خصوصي پانګونې قانون د ۳ مادې له مخې داخلي او خارجي حقيقي او حکمي اشخاص کولای شي د دې قانون او د تجارت قانون د موادو مطابق د تجارتي فعاليتونو په برخه کې په ټولو اقتصادي فعاليتونو کې که توليدي وي يا خدماتي پانګونه وکړي، له هغه مواردو پرته چې قانون مستثنی ګرځولي دي.[28] همدارنګه د سهامي او

---

[27] حکمي شخصيت د ټولو هغو حقوقو لرونکی دی، چې د قانون په وسيله تاکل شوي وي. مګر هغه حقوق چې په حقيقي شخص پورې منحصر وي.

[28] د خصوصي پانګونې قانون د ۵ مادې له مخې په لاندې ساحو کې پانګونه ممنوع ده: ـ دهستوي انرژۍ په پراختياکې. ۲ـ دقمارخانو او هغوته د ورته ځايونو تأسيسول. ۳ـ دمخدره موادو او نشه راوړونکو موادو توليد...

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودالمسولیت شرکتونو قانون د ۱۹ مادې له مخې((سهامي شرکت د حکمي شخصیت په توګه د غیر محدودې مودې لپاره فعالیت کوي، د خپلواک شخصیت د ټولو هغو واکونو لرونکی دی چې د سوداګریزو معاملو او نورو چارو د سرته رسولو لپاره په قانوني توګه فعالیت کوي، خو دا چې د شرکت په اساسنامه کې بل ډول تصریح شوی وي)).

د مدني قانون په ۳۴۲ ماده کې د داخلي او خارجي حکمي اشخاصو لپاره خصوصیات بیان شویدي، چې د بهرنیو حکمي اشخاصو د ثبت او پیژندلو څخه وروسته د هغې خصوصیات ګڼل کیږي. د ذکر شوي مادې له مخې د خصوصیات په لاندې ډول دي: ۱- ځانګړي مالي حقوق او وجایب. ۲- د هغه اهلیت چې په اساسنامه کې تحدید شوی او قانون مجاز ګڼلی وي. ۳- د دعوی د اقامه کولو او د دعوی د دفغ کولو حق. د اوسیدلو د ځانګړي ځای لرل او هغه د هغه ځای څخه عبارت دی، چې مرکزي اداره یې پکې واقع وي. د بهرنیو اتباعو په مورد چې د افغانستان د قوانینو مطابق د حکمي اشخاصو تاسیس ته اقدام کوي وروسته د ثبت او پیژندلو څخه د افغاني حکمي شخص په عنوان د افغاني تابعیت لرونکی او د خارجي شخص د وصف څخه هم خارجیږي. پدې ترتیب سره هماغه د داخلي شخص پشان د حقوقو څخه برخمن کیږي او دغه اشخاص کولای شي، چې عقاري اموال هم تملک کړي. ځکه د هغې حکمي شخصیت د هغې غړو، سهم یا ونډه لرونکو او مدیرانو د حقیقي شخصیت څخه جدا دی، چې دا موضوع د نوموړو دوو اشخاصو تر منځ د تمایز نقطه ده ، چې د حقوقو علم ته هم د منلو وړ ده.[۴: ۱۹۴]

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د هر هیواد نفوس د دولت سره د فرد د اړیکو د نوعیت په لحاظ په دوو ډولونو باندې ویشل کیږي چې د داخلي اتباعو او بهرنیانو څخه عبارت دي، له همدې ځایه ده چې د نړیوالو خصوصي حقوقو دوه عنوانونه تابعیت او د بهرنیانو د وضعیت په نوم سره رامنځته کیږي. او هغه محتواګانې چې د دې عنوانونو لاندې مطرح کیږي د موضوع د مطالعې څخه د ناشي اختلافاتو څخه دي، یعنی د اتباعو څخه د ملي او داخلي حقوقو په قلمرو کې او برعکس د بهرنیانو څخه عمدتاً د نړیوالو خصوصي حقوقو او بعضاً د نړیوالو عمومي حقوقو په قلمرو کې بحث کیږي، چې په حقیقت کې د بهرنیانو حقوقي وضعیت د نړیوالو خصوصي حقوقو د عمده او اساسي مباحثو څخه ګڼل کیږي نو لکه څرنګه چې مخکې هم وویل شول چې، ننی عصر د ارتباطاتو او تګ راتګ عصر دی یعنی هره ورځ په زرګونو بهرنیان د خپلو هیوادونو د سرحدونو څخه تیر او د نورو هیوادونو قلمرو ته داخلیږي، چې ممکن د ټولنیزو، سیاسي، فرهنګي، اقتصادي، حقوقي او نورو اړخونو له حیثه یې د خپل هیواد څخه متفاوت وي او په عین حال کې دولتونه هم کوشش کوي او پدې هڅه کې وي، چې د خپلو اتباعو د ژوند او عامه اسانتیاو د برابرولو لپاره لازم اقدامات ترسره کړي. ځکه دولتونه د خپلو اتباعو پر وړاندې ملکفیتونه لري او په مقابل کې یې اتباع هم د دولت پر وړاندې د ټاکلیو وجایبو په ترسره کولو مکلف ګرځي، چې په حقیقت کې د ژان ژاک روسو په قول دا یو ډول ټولنیز تړون دی، چې د ټاکلیو افرادو او ټاکلي دولت تر منځ رامنځته او یو د بل پر وړاندې د حقوقو او وجایبو لرونکي وي.(۱۲: ۱۹)

نو په همدې ملحوظ عمدتاً د حقوقو څخه برخمن کیدل او د وجایبو تحمیل د تابعیت په اساس صورت مومي خو دا پدې معنی نه ده، چې بهرنیان او یا د بهرنیانو په مورد لکه چې په پخوا وختونو کې د محرومیت اصل معمول وو، یعنی دا چې په محل اقامت هیواد کې د بشر د اساسي حقوقو څخه برخمن کیدل او د وجایبو متحمل کیدلی نه شول، بلکه نن ورځ د نړۍ د زیاترو هیوادونو د قوانینو په اساس د اتباعو او بهرنیانو د یو شان والي او تساوي اصل په مجموع کې منل شویدی او د حد اقل حقوقو معیار په ملي او نړیواله کچه د حد اکثر حقوقو د معیار په په لورې سیر او میلان پیداکړیدی، خو دا چې قانون په صراحت سره هغوی د یو لړ ځانګړو حقوقو

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه محروم ګڼلي او پر هغوی باندې يې وجايب تحميل کړي وي. بهرنی حق لري چې د يوه حقيقي شخص په عنوان په بل هيواد کې اقامت او هستوګنه وکړي او د يو سلسله امتيازاتو څخه مستفيد شي، لدې رويه بهرنيان کولای شي د محل اقامت هيواد محکمې ته د مدعی او مدعی عليه په عنوان مراجعه وکړي او د حق د احقاق لپاره د ټولو قانوني تسهيلاتو څخه ګټه پورته کړي او د خپل ځان څخه د دفاع لپاره مدافع وکيل وټاکي او د دې تر څنګ د محاکمې په جريان د پوهيدلو لپاره د ژباړن د لرلو حق لري. که د محل توقف دولت پدې مورد په بهرنيانو باندې محدوديتونه وضع کړي، نو بهرنی حق لري چې د خپل متبوع هيواد سياسي او قونسلي مامورينو ته په مراجعې سربيره د محل اقامت هيواد محاکمو ته هم د خپل حق د احقاق لپاره مراجعه وکړي.

په همدې ترتيب سره بهرنيان کولای شي په محل اقامت هيواد کې خپل ديني او مذهبي مراسم اجرا کړي او همدارنګه کولای شي په ميزبان هيواد کې ازدواج وکړي او د بې تابعيته اشخاصو په مورد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال اعلاميې مطابق بهرنيان کولای شي کوچني اولادونه او نور خپلوان ولري او همدارنګه کولای شي چې په خپله ملي ژبه خبرې او زده کړه وکړي. همدارنګه بهرنيان حق لري، چې د داخلي اتباعو په شان د عمومي خدمتونو لکه راديو، تلويزون، برق، ګاز، ښوونې او روزنې او نورو خدمتونو څخه استفاده وکړي، البته امکان لري ځيني د دې خدمتونو څخه د داخلي اتباعو لپاره وړيا او د بهرنيانو لپاره مالياتي وي.

که د بهرنيانو سره د بشر د لومړنيو حقوقو د برخمن کيدو له لحاظه مناسب چلند ونشي، نو په يقين سره بايد د دې توقع ونلرو چې نور هيوادونه به زمونږ د هيواد د اتباعو سره له هره حيثه انساني او عادلانه چلند وکړي، بنا پردې که وغواړو چې زمونږ هيواد د اتباعو سره په نورو هيوادونو کې مناسب او عادلانه چلند وشي، نو بايد د نورو هيوادونو د اتباعو سره هم انساني او عادلانه چلند وکړو. او که چيرې د بهرنيانو د ورود، اقامت، عبور او خروج په مورد مناسب او عادلانه قواعد ولرو او وضع کړو، نو يقيناً د نورو هيوادونو څخه هم بايد د افغاني اتباعو سره د عادلانه چلند توقع ولرو.

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیرې د هیواد نافذه قوانینو ته په لنډ ډول نظر وکړو، نو لیدل کیږي چې د افغانستان قوانین د بشري ژوندانه په مختلفو برخو کې بهرنیانو ته اساسي او بشري حقوق ورکړي دي. او د هغې رعایت یې په خپل ځان واجب بللی، لکه چې د اساسي قانون ۵۷ مادې د صراحت له مخې دولت په افغانستان کې د خارجي اتباعو حقوق او آزادئ له قانون سره سم تضمینوي. دا کسان د بین المللي حقوقو د قواعدو په حدودو کې د افغانستان د دولت د قوانینو په رعایت مکلف دی. په همدې ترتیب سره د په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون هم بهرنیانو ته د داخلي اتباعو په شان حقوق ورکړیدي چې پدې مورد د نوموړي قانون ۲۵ ماده دا ډول صراحت لري: هغه بهـــــــرنی تبعه چې ددغه قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامـــــــــي جمهوریت ته راځي ، له هغو حـــــقوقو نه ګټه اخلي چې د افــــــغانستان اسلامي جمهوریت په قــــوانـــــینو کی ورتـــــه ټاکــــــل شوي دي.

بنا پردې څه ډول مو چې مطالعه کړل، په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو حقوق او آزادئ د هیواد د نافذه قوانینو او نړیوالو اسنادو مطابق بیان شویدي او دغه حقوق او آزادئ چې مخکې هم ورته اشاره وشوه د قانون پواسطه تضمین شویدي. د یادولو وړ ده چې د بهرنیو اتباعو اساسي حقوق او آزادئ په نړیوالو معتبرو اسنادو لکه د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه، د بشر حقوقو نړیواله اسلامي اعلامیه، د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق، د پناه وړونکو په وضعیت پورې اړوند کنوانسیون او د بهرنیانو په مورد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال په اعلامیه کې په پراخ ډول منعکس شویدي او د غړو دولتونو څخه غواړي، چې په محل اقامت هیواد کې د بهرنیانو د انساني حقوق او آزادئ رعایت کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماٴخذونه

1) قرانکریم
2) آل کجاف، حسین. حقوق بین الملل خصوصي(۱۳۹۰). دانشگاه پیام نور
3) ابراهیمي، سید نصرالله. (۱۳۷۳). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ اول، تهران: سمت.
4) افضلي، عبدالوحد و محمد اسحق رحیمي.(۱۳۹۱). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ اول، تهران: (سمت)مرکز تحقیق و توسعه علوم انساني و موسسه تحصیلات عالي ابن سینا، افغانستان.
5) الماسي، نجادعلي. (۱۳۸۵). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
6) انوري، حسین. (۱۳۸۵). فرهنگ فشرده سخن. چاپ دوم، تهران: انتشارات سخن.
7) جعفر لنګرودي، محمد جعفر. (۱۳۸۲). ترمینولوژي حقوق. چاپ سزدهم، تهران: کتابخانه ګنج دانش.
8) د افغانستان د بشر حقوقو خپلواک کمیسون. (۱۳۸۵). د بشر حقوقو نړیوال ځانګړي سندونه، کابل: مطبعه حبیب الله حسیب.
9) دانش پژوه، مصطفی.(۱۳۸۶). اسلام و حقوق بین الملل خصوصي. چاپ سوم تهران: مرکز چاپ و انتشارات امور خارجه.
10)رسولي، محمد اشرف. (۱۳۸۹). تحلیل و نقد قانون اساسي افغانستان. چاپ اول، جلد اول، کابل: انشارات سعید.

www.ketabton.com په انټرنېټ کې د پښتو ژبې انلاین کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

11)رسولي، محمد اشرف. (۱۳۸۹). تحليل و نقد قانون اساسي افغانستان. چاپ اول، جلد دوم، کابل: انتشارات سعيد.
12)روسو، ژان ژاک.(۱۳۴۲). قرارداد اجتماعي. مترجم، عنايت الله شکيباپور، تهران: بنگاه مطبوعاتي فرخي.
13)ستيز، ملک.(۱۳۸۶). بې ځايه شوي، کډوال او پناه اخيستونکي. ژباړن، سيد محی الدين هاشمي، کابل: د مدني ټولنې او بشر حقوقو شبکه.
14)سلجوقي، محمود.(۱۳۷۷). بايسته های حقوق بين الملل خصوصي. تهران: نشر ميزان. .
15)شيخ الاسلامي، سيدمحسن.(۱۳۸۴). حقوق بين الملل خصوصي. چاپ اول، تهران: کتابخانه گنج دانش.
16)صافی، ودير. (۱۳۷۰). حقوق بين الملل عمومي.کابل: مطبعه دولتي.
17)ضيائي بيگدلي، محمد رضا.(۱۳۸۱). حقوق بين الملل عمومي. چاپ نوزدهم، تهران: کتابخانه گنج دانش.
18)عبدالله، نظام الدين. (۱۳۹۱). حقوق بين الملل خصوصي. چاپ سوم، کابل: انتشارات سعيد.
19)عدليې وزارت . (۱۳۷۹). پاسپورت قانون.
20)——— . (۱۳۵۵). جزا قانون.
21)——— . (۱۳۴۳). د افغانستان اساسي قانون.
22)——— . (۱۳۵۵). دافغانستان جمهوريت اساسي قانون.
23)——— . (۱۳۶۶). د افغانستان جمهوريت اساسي قانون.
24)——— . (۱۳۶۹). د افغانستان اسلامي جمهوريت اساسي قانون.
25)——— . (۱۳۸۲). د افغانستان اسلامي جمهوريت اساسي قانون.

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

26)——— .(۱۳۵۹). د افغانستان جمهوریت دیموکراتیک ا اصول.

27)——— . (۱۳۱۰). د افغانستان علیه دولت اساسي اصول.

28)——— . (۱۳۰۱). د افغانستان علیه دولت اساسي نظامنامه.

29)——— . (۱۳۷۹). د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون.

30)——— . (۱۳۸۳). د افغانستان په ادارو کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقرره.

31)——— . (۱۳۹۲). د انتخاباتو قانون.

32)——— . د بهرنیو اتباعو د تجارتي شرکتونو د ثبت قانون.

33)——— . (۱۳۸۵). د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون.

34)——— . (۱۳۷۹). د تابعیت قانون.

35)——— . (۱۳۳۹). د تجارت اصولنامه.

36)——— . (۱۳۳۹). د تجارتي علایمو اصولنامه.

37)——— . (۱۳۸۲). د جزايي اجراتو موقت قانون.

38)——— . (۱۳۸۴). د ځارنوالی د تشکیلاتو او صلاحیتونو قانون.

39)——— . (۱۳۸۴). د خصوصي پانګونې قانون.

40)——— . (۱۳۸۵). د سهامي او محدودالمسولیت شرکتونو قانون.

41)——— . (۱۳۵۴). د سیاحت قانون.

42)——— . (۱۳۸۴). پر عایداتو د مالیاتو قانون.

43)——— . (۱۳۸۴). د غیر دولتي موسساتو قانون.

44)——— . (۱۳۸۵). د کار قانون.

45)——— . (۱۳۸۵). د مدافع وکیلانو قانون.

(c) ketabton.com: The Digital Library

46)ــــــــــ . (۱۳۶۹). د مدني محاکماتو د اصولو قانون.

47)ــــــــــ . (۱۳۵۵). مدني قانون. اول جلد.

48)ــــــــــ . (۱۳۵۵). مدني قانون. دوهم جلد.

49)ــــــــــ . (۱۳۵۵). مدني قانون. دريم جلد.

50)ــــــــــ . (۱۳۵۵). مدني قانون. څلورم جلد.

51)ــــــــــ . (۱۳۰۲). د مهاجرت نظامنامه.

52)عميد، حسن. (۱۳۸۳). فرهنگ عميد. چاپ بيست و ششم، تهران: موسسه انتشارات امير کبير.

53)مدني، سيدجلال الدين. (۱۳۸۴). حقوق بين الملل خصوصي. چاپ چهارم ، تهران: انتشارات جنگل.

54)ناصح، ولي محمد. (۱۳۹۲). حقوق بين الملل خصوصي. کابل: انتشارات سعيد.

55)ناصح، ولي محمد. (۱۳۸۸). حقوق و وجايب خارجي ها در افغانستان. چاپ اول، کابل: انتشارات سعيد.

56)نصيري، محمد. (۱۳۸۱). حقوق بين الملل خصوصي. تهران: موسسه انتشارات آگاه.

57)يوشمير مؤلفين. (۱۳۸۷). د حقوقي اصطلاحاتو قاموس.کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی، کابل: د USAID په مالي ملاتړ.

www.ketabton.com په انټرنيټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library